

การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ “เซียม” ในเฮือนลาว: กรณีศึกษา
บ้านหินสัว เมืองโขง แขวงจำปาสัก สปป.ลาว

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2564
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

SPATIAL TRANSFORMATION OF SIA IN LAO DWELLING: A CASE STUDY OF
HINSIW VILLAGE, KHONG DISTRICT, CHAMPASAK PROVINCE, LAO PDR

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture in Architecture

Department of Architecture

FACULTY OF ARCHITECTURE

Chulalongkorn University

Academic Year 2021

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ “เขี้ยว” ในเฮือนลาว: กรณีศึกษา บ้านหินสิ่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก สปป.ลาว
โดย	น.ส.ไพจิต พองคำแดง
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาริชา วงศ์พยัต

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

	คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิตฺติ)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
	ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์พรณชลัท สุริโยธิน)	
	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาริชา วงศ์พยัต)	
	กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชมชน พุสินไพบูลย์)	
	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย)	
	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ)	

ไพจิต พองคำแดง : การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ “เซีย” ในเฮือนลาว: กรณีศึกษา บ้านหินสัว
เมืองโขง แขวงจำปาสัก สปป.ลาว. (SPATIAL TRANSFORMATION OF SIA IN LAO
DWELLING: A CASE STUDY OF HINSIW VILLAGE, KHONG DISTRICT, CHAMPASAK
PROVINCE, LAO PDR) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ผศ. ดร.วาริชา วงศ์พยัต

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ภายในเฮือนและการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่เซียของเฮือนลาวในเขตภาคใต้ ผ่านกรณีศึกษา บ้านหินสัว เมืองโขงแขวงจำปาสัก สปป.ลาว โดยศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรมเฮือนลาวในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นข้อมูลในการอ้างอิงลักษณะของเฮือนลาวในอดีต ร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ประวัติความเป็นมาของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน การดำรงชีวิต การใช้พื้นที่ในเรือนพักอาศัย และการสำรวจจริงวัดเรือนกรณีศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ เรือนรูปแบบเก่าจำนวน 2 หลัง เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่จำนวน 2 หลัง และเรือนรูปแบบใหม่จำนวน 2 หลัง

ผลการศึกษาพบว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีความสัมพันธ์กับทิศทางของการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก รวมถึงทอละนินดินซึ่งส่งผลให้ตำแหน่งของเซียไม่มีทิศทางตายตัว แต่มักจะตั้งอยู่หน้าห้องนอนเสมอ เซียในเรือนรูปแบบดั้งเดิมเป็นพื้นที่อเนกประสงค์รองรับหลายกิจกรรม ต่อมาจึงมีการต่อเติมพื้นที่ชานหน้าเฮือนเพื่อรองรับการขยายตัวของครอบครัว กิจกรรมในชีวิตประจำวันบางส่วนในพื้นที่เซียถูกย้ายไปยังชานหน้าเฮือนส่งผลให้เซียเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่อเนกประสงค์สู่การเป็นพื้นที่นอนหลักของสมาชิกในครอบครัวในเรือนรูปแบบเก่า จากการที่เซียทำหน้าที่เป็นส่วนนอนพื้นที่เซียจึงมีระดับการปิดล้อมที่มากขึ้นเพื่อรองรับความเป็นส่วนตัวของผู้อยู่อาศัย ส่งผลให้เกิดการดัดแปลงต่อเติมเฮือนเซียรูปแบบเก่าสู่เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ที่มีพื้นที่ชานหน้าเฮือนและกันห้องนอนเพิ่มขึ้น และสู่เรือนรูปแบบใหม่ที่มีการแบ่งห้องให้เป็นสัดส่วนเพื่อรองรับกิจกรรมเฉพาะอย่าง ส่งผลให้ห้องค้ประกอบในการใช้สอยพื้นที่เซียมีจำนวนลดลง พื้นที่เซียจึงถูกกลดบทบาทกลายเป็นพื้นที่พักผ่อนและรับแขกในชีวิตประจำวันเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เซียยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในด้านพิธีกรรมอยู่เสมอ

สาขาวิชา สถาปัตยกรรม
ปีการศึกษา 2564

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

6270026325 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORD:

Phaychith Fongkhamdeng : SPATIAL TRANSFORMATION OF SIA IN LAO DWELLING: A CASE STUDY OF HINSIW VILLAGE, KHONG DISTRICT, CHAMPASAK PROVINCE, LAO PDR. Advisor: Asst. Prof. WARICHA WONGPHYAT, Ph.D.

This paper aims to study the characteristics of settlements as well as interior space usage and transformation of Sia (veranda) in the Lao dwelling located in the southern region through a case study of Ban Hin Siw, Khong District, Champasak Province, Lao PDR. The study collected preliminary data from the document regarding the history of settlement together with the Lao dwelling architecture in different places as references of traditional Lao dwellings. The research methods included interviews of the inhabitants on the history of the community, settlement, livelihood, space usage in dwellings along with field surveys and measurements. The case studies are divided into 3 categories: two cases of the traditional houses, two cases of the old and new coexisted house, and two cases of the new houses.

According to the study, the settlement of the community was related not only to the direction of thoroughfares both the waterways and the roads, but also to the mother earth, resulting in the flexible orientation of the Sia' which nonetheless is always located in front of the bedroom. In the traditional houses, the extension of the balcony space at the front of the house, which served increasing spatial needs of the growing household, accounts for the decreasing functional versatility of the Sia. Consequently, the Sia has come to serve only as a sleeping space during daily life and a ceremonial space on special occasions. Owing to the increasing degree of the Sia's enclosures to accommodate its dwellers' a sense of privacy, the traditional houses have gradually evolved into the old and new coexisted ones with enlarged balcony and then evolved into the new-style residences. It is noted that in the new houses where rooms are partitioned off to serve different uses, the number of household elements in the Sia decreased. As a consequence the Sia has become a space for rest and reception in everyday life, while it has remained its key role as a ritual space during special occurrence.

Field of Study: Architecture

Student's Signature

Academic Year: 2021

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วาริชา วงศ์พยัต ที่ให้ความรู้ให้คำปรึกษา และให้ความช่วยเหลือ ตลอดการศึกษาในรั้วจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย รองศาสตราจารย์ พรรณชลัท สุริโยธิน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชมชน พุสินไพบูลย์ และรองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้ข้อคิดและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ส่งผลให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการศาสตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และบัณฑิตวิทยาลัยที่ให้การศึกษาดูแลตลอดระยะเวลาการศึกษา และขอขอบพระคุณคณะกรรมการศาสตร มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวที่ให้การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษา พร้อมทั้งอำนวยความสะดวกด้านเอกสารในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

ไพจิตร พงศ์คำแดง

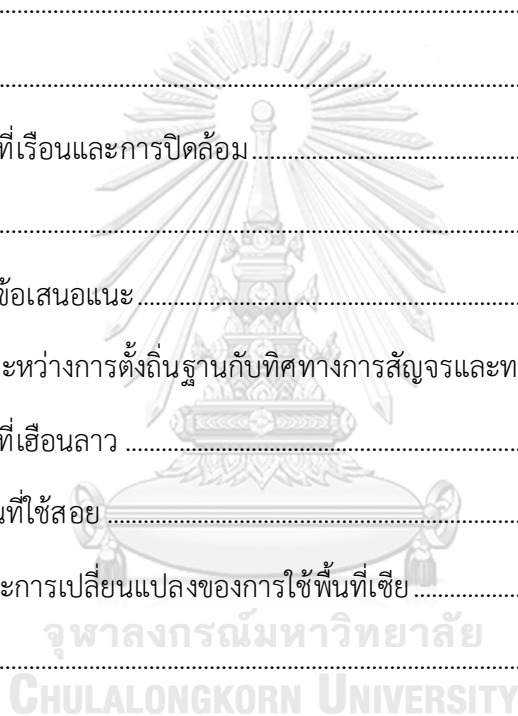

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ณ
สารบัญรูปภาพ.....	ญ
บทที่ 1	1
บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา	1
1.2 วัตถุประสงค์	3
1.3 ขอบเขตและข้อจำกัดการศึกษา	4
1.4 ระเบียบวิธีวิจัย	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	5
1.7 อภิธานศัพท์	6
บทที่ 2	7
การทบทวนวรรณกรรม	7
2.1 การตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมพักอาศัยลาว	7
2.2 พื้นที่ว่างในสถาปัตยกรรมพักอาศัย	15
บทที่ 3	21
การเก็บข้อมูลพื้นที่ศึกษา	21

3.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของแขวงจำปาสัก	21
3.2 ข้อมูลพื้นที่ศึกษาเมืองโขง แขวงจำปาสัก	22
3.3 ข้อมูลของพื้นที่ศึกษา บ้านหินสั่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก	22
3.4 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของบ้านหินสั่ว	28
3.5 เรือนพักอาศัยในบ้านหินสั่ว	31
บทที่ 4	46
การวิเคราะห์ข้อมูล	46
4.1 การตั้งถิ่นฐาน	46
4.2 การใช้สอยพื้นที่เรือนและการปิดล้อม	52
บทที่ 5	78
สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	78
5.1 ความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานกับทิศทางการสัญจรและทอละนินดิน	78
5.2 การใช้สอยพื้นที่เขื่อนลาว	79
5.3 การปิดล้อมพื้นที่ใช้สอย	83
5.4 การใช้พื้นที่และการเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่เขี่ย	84
5.5 อภิปรายผล	93
5.6 ข้อเสนอแนะ	94
บรรณานุกรม	95
ประวัติผู้เขียน	98

สารบัญตาราง

หน้า

แผนภูมิ 1 ระเบียบวิธีวิจัย.....	5
ตาราง 4. 1 แสดงรายละเอียดของการใช้สอยพื้นที่เรือนในส่วนต่าง ๆ ของเรือนรูปแบบเก่า เรือนเก่า ผสมใหม่ และเรือนรูปแบบใหม่.....	66
ตาราง 4. 2 แสดงตำแหน่งของกิจกรรมการใช้สอยพื้นที่เรือนในส่วนต่าง ๆ	67
ตาราง 5. 1 แสดงกิจกรรมและองค์ประกอบปิดล้อมเสีย.....	76

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพ 1. 1	ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่เกาะในเขตเมืองโขง แขวงจำปาสัก	3
ภาพ 1. 2	ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่บ้านหินสั่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก	3
ภาพ 2. 1	รูปแบบเรือนในเขตหลวงพระบาง.....	10
ภาพ 2. 2	ผังพื้นเรือนเขตหลวงพระบาง	11
ภาพ 2. 3	รูปแบบเรือนในเขตเวียงจันทน์	11
ภาพ 2. 4	ผังพื้นเรือนเขตเวียงจันทน์	11
ภาพ 2. 5	รูปแบบเรือนในเขตเวียงจันทน์แบบมีละเปียง	12
ภาพ 2. 6	ผังพื้นเรือนเขตเวียงจันทน์แบบมีละเปียง.....	12
ภาพ 2. 7	เขื่อนเชียหลวงพระบาง	12
ภาพ 2. 8	เชีย	12
ภาพ 2. 9	รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังพื้นเรือนรูปแบบดั้งเดิม	14
ภาพ 2. 10	ผังพื้นบ้านหัวห้า เมือง หาดทรายฟอง นครเวียงจันทน์	15
ภาพ 3. 1	ที่ตั้งและขอบเขตการปกครองบ้านหินสั่ว.....	23
ภาพ 3. 2	องค์ประกอบของหมู่บ้าน.....	24
ภาพ 3. 3	รูปตัดหมู่บ้าน	24
ภาพ 3. 4	ประเภทสิ่งปลูกสร้าง	26
ภาพ 3. 5	ประเภทอาคารที่อยู่อาศัย	27
ภาพ 3. 6	พื้นที่ริมน้ำในช่วงฤดูฝน	28
ภาพ 3. 7	พื้นที่ริมน้ำในช่วงฤดูแล้ง	29
ภาพ 3. 8	ทางสัญจรในหมู่บ้าน.....	30
ภาพ 3. 9	ทางสัญจรทางบกในหมู่บ้าน.....	31

ภาพ 3. 10	เรือนกรณีศึกษา	32
ภาพ 3. 11	ผังพื้นเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1	33
ภาพ 3. 12	รูปสามมิติเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1	34
ภาพ 3. 13	รูปตัดเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1	34
ภาพ 3. 14	ผังพื้นเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2	35
ภาพ 3. 15	รูปสามมิติเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2	36
ภาพ 3. 16	รูปตัดเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2	36
ภาพ 3. 17	ผังพื้นเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3	37
ภาพ 3. 18	รูปสามมิติเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3	38
ภาพ 3. 19	รูปตัดเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3	38
ภาพ 3. 20	ผังพื้นเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4	39
ภาพ 3. 21	รูปสามมิติเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4	40
ภาพ 3. 22	รูปตัดเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4	40
ภาพ 3. 23	ผังพื้นเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5	41
ภาพ 3. 24	รูปสามมิติเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5	42
ภาพ 3. 25	รูปตัดเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5	42
ภาพ 3. 26	ผังพื้นเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6	43
ภาพ 3. 27	รูปสามมิติเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6	44
ภาพ 3. 28	รูปตัดเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6	44
ภาพ 4. 1	องค์ประกอบของพื้นที่เรือนและพื้นที่ริมน้ำ	47
ภาพ 4. 2	ทางขึ้นทำน้ำและฝักสวนครัวริมตลิ่ง	48
ภาพ 4. 3	การใช้พื้นที่ทำน้ำช่วงเวลาน้ำลด	48
ภาพ 4. 4	ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนกับทิศทางการสัญจร	50
ภาพ 4. 5	ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนกับเรือนข้างเคียง	51

ภาพ 4. 6 ทอละนีดิน	51
ภาพ 4. 7 ตำแหน่งของทอละนีดินของเรือนซ่างเคียง	51
ภาพ 4. 8 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1 ในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน	53
ภาพ 4. 9 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2 ในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน	54
ภาพ 4. 10 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3 ในช่วงเวลากลางวันและ กลางคืน	55
ภาพ 4. 11 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4 ในช่วงเวลากลางวันและ กลางคืน	56
ภาพ 4. 12 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5 ในช่วงเวลากลางวันและ กลางคืน	57
ภาพ 4. 13 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 ในช่วงเวลากลางวันและ กลางคืน	58
ภาพ 4. 14 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1 ในช่วงพิธีกรรม	60
ภาพ 4. 15 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2 ในช่วงพิธีกรรม	61
ภาพ 4. 16 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3 ในช่วงพิธีกรรม	62
ภาพ 4. 17 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4 ในช่วงพิธีกรรม	63
ภาพ 4. 18 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5 ในช่วงพิธีกรรม	64
ภาพ 4. 19 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 ในช่วงพิธีกรรม	65
ภาพ 4. 20 รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1	70
ภาพ 4. 21 ผังพื้นที่แสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1	70
ภาพ 4. 22 รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2	71
ภาพ 4. 23 ผังพื้นที่แสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2	71
ภาพ 4. 24 รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3	72

ภาพ 4. 25	ผังพื้นแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3	72
ภาพ 4. 26	รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4	73
ภาพ 4. 27	ผังพื้นแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4	73
ภาพ 4. 28	รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5	74
ภาพ 4. 29	ผังพื้นแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5	74
ภาพ 4. 30	รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6	75
ภาพ 4. 31	ผังพื้นแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6	75
ภาพ 5. 1	การนอนในพื้นที่เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2	80
ภาพ 5. 2	การนอนในพื้นที่เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5	81
ภาพ 5. 3	การนอนในพื้นที่เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6	81
ภาพ 5. 4	การใช้พื้นที่เรือนในช่วงพิธีกรรม เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1	82
ภาพ 5. 5	การใช้พื้นที่เรือนในช่วงพิธีกรรม เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4	82
ภาพ 5. 6	การใช้พื้นที่เรือนในช่วงพิธีกรรม เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6	83
ภาพ 5. 7	ลักษณะการปิดล้อม	84
ภาพ 5. 8	ตำแหน่งของพื้นที่เขียในการตั้งถิ่นฐานของเรือนแต่ละรูปแบบ	85
ภาพ 5. 9	ตำแหน่งของพื้นที่เขียอยู่ฝั่งแม่น้ำ	86
ภาพ 5. 10	ตำแหน่งของพื้นที่เขียอยู่ฝั่งถนน	86
ภาพ 5. 11	การใช้พื้นที่เรือนกับการเปลี่ยนแปลงเขีย	88
ภาพ 5. 12	ลักษณะการปิดล้อมและผังพื้นเรือนรูปแบบดั้งเดิม	89
ภาพ 5. 13	ลักษณะการปิดล้อมและผังพื้นเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาที่ 5	90
ภาพ 5. 14	การเปลี่ยนแปลงเขียในเรือนรูปแบบดั้งเดิม	91
ภาพ 5. 15	การเปลี่ยนแปลงเขียในเรือนรูปแบบเก่า	91
ภาพ 5. 16	การเปลี่ยนแปลงเขียในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่	92
ภาพ 5. 17	การเปลี่ยนแปลงเขียในเรือนรูปแบบใหม่	92

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยของลาว หรือ เอือนลาว (เอือนลาว) เป็นเรือนของเผ่าลาว กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท หรือ ไต มีลักษณะเป็น เอือนฮ้าน (เอือนฮ้าน) หมายถึง เรือนที่ยกสูงชัน มีใต้ถุนหรือกิ่งตาล่าง (ก่อจระวาง) แบบเดียวกับเรือนของกลุ่มประชากรในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ (Charpentier & Clement, 1990) ประกอบด้วยพื้นที่ใช้สอยส่วนต่าง ๆ ได้แก่ เอือนนอน เชีย ละเบียง ซาน และเอือนคัว ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของเรือนแต่ละหลังและมีหน้าที่ใช้สอยแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของที่ตั้งและสังคมวัฒนธรรม

เชีย เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ ตำแหน่งของเชียจะอยู่หน้าห้องนอน โดยวางตัวตามแนวยาวขนานไปกับตัวเรือน และคลุมด้วยหลังคาปีกนก เนื่องจากเชียอยู่ติดกับบันไดซึ่งเป็นทางขึ้นเรือนจึงถือได้ว่าเชียเป็นด้านหน้าของเรือน (Charpentier & Clement, 1990) เชียนับเป็นลักษณะร่วมของเอือนลาวที่มักพบในกลุ่มเอือนของลาวเวียง ลาวครั้ง ลาวไซ่ง และลาวพวน (อรศิริ ปาณินท์, 2562) จากการศึกษางานที่เกี่ยวกับเรือนไทยภาคกลางของ สมภพ ภิรมย์ (2545) และ ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์ : กรณีศึกษา ไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิตของอรศิริ ปาณินท์ (2543) สรุปได้ว่า พื้นที่เชียในสถาปัตยกรรมลาวมีรูปแบบที่คล้ายกับพื้นที่ “ระเบียง” ในเรือนหมู่สถาปัตยกรรมเรือนไทยภาคกลาง และคล้ายกับพื้นที่ “เกย” ในเรือนอีสาน ทั้งในแง่ของตำแหน่งที่ตั้ง หน้าที่ใช้สอย และการปิดล้อม พื้นที่ดังกล่าวยังมีบทบาททั้งในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากเป็นพื้นที่เปิดโล่งจึงก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่อาศัยกับเพื่อนบ้าน รับรองแขก และเป็นพื้นที่ที่มีการระบายอากาศที่ดี มีร่มเงาที่สามารถลดความร้อนจากแสงแดดได้ (Zin et al., 2012) ในอีกมิติหนึ่งเชียยังเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายจากพื้นที่หนึ่งไปสู่พื้นที่หนึ่งอีกด้วย (พบสุข ทัดทอง และวีระ อินพันทัง, 2562) นอกจากนั้นพื้นที่เชียในเอือนลาวยังเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย อาทิ บายศรีทารกแรกเกิด เชิญพระทำบุญ บายศรีแต่งงาน และงานศพ และได้นำเอาคำว่าเชียมาตั้งเป็นชื่อของรูปแบบเอือนเชีย ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่เชียเป็นเสมือนตัวแทนแทนบงบอกถึงลักษณะ และองค์ประกอบที่สำคัญในเอือนพักอาศัยลาว เห็นได้ว่า เชียเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญและน่าสนใจในหลากหลายมิติ ทั้งในเชิงการใช้สอยและลักษณะของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวสู่ยุคแห่งการพัฒนา พื้นที่ใช้สอยในเรือนมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อรองรับรูปแบบการใช้ชีวิตในสมัยใหม่ ซึ่งเห็นได้จากรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุนี้ จึงนำสู่คำถามของงานวิจัยที่ว่า พื้นที่เชียนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เมื่อการพัฒนาของสภาพเศรษฐกิจสังคมตามยุคสมัยนั้นมีผลกระทบต่อการปรับเปลี่ยนของสถาปัตยกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้นพบว่า มีงานวิจัยจำนวนหนึ่งได้ทำการศึกษาสถาปัตยกรรมเอือนพักอาศัยลาว ในเขตหลวงพระบางและเวียงจันทน์ เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับเอือนลาวของ Charpentier and Clement

(1990) และจันทนีย์ จิรัญธวัช (2555) ได้ศึกษาสถาปัตยกรรมพักอาศัยในพื้นที่หลวงพระบาง และเวียงจันทน์ อย่างไรก็ตาม การศึกษาดังกล่าวไม่ได้ศึกษาเรือนพักอาศัยที่อยู่ในเขตภาคใต้ เนื่องจากอุปสรรคการเข้าถึงพื้นที่จากปัญหาของการปกครองในช่วงเวลาดังกล่าว ส่วนงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ภาคใต้ของ สปป.ลาว ได้แก่ งานวิจัยของ กิตติพงษ์ จงฮัก (2017) เรื่อง การศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์เรือนลาวเพื่อการท่องเที่ยวในเขตเมืองจำปาสัก เลียบตามลำน้ำโขง และงานวิจัยของ จันทะลาพอน แพงพันฮัก (2018) เรื่อง การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเขตโบราณหินสิ่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก ไม่ได้ศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่เรือนโดยตรง แต่เป็นการศึกษาภาพรวมของพื้นที่กับประเด็นในด้านการอนุรักษ์และการท่องเที่ยว ดังนั้นผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นการศึกษาเรื่องการในพื้นที่ในเขื่อนลาว เพื่อให้องค์ความรู้เกี่ยวกับเรือนพักอาศัยของลาวครบถ้วนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยเลือกพื้นที่ศึกษาในเขตภาคใต้ อันได้แก่ พื้นที่ในแขวงจำปาสัก ซึ่งเป็นเมืองใหญ่อันดับ 3 ของ สปป.ลาว เป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ รวมไปถึงการท่องเที่ยวของลาวในเขตภาคใต้ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะในเขตเมืองโขงมีเกาะตอนกลางแม่น้ำโขงเป็นจำนวนมาก จึงได้ชื่อว่า "ดินแดนสี่พันดอน"

ในอาณาเขตของเมืองโขง แขวงจำปาสัก มีเกาะตอนน้อยใหญ่กลางแม่น้ำโขงจำนวนมากกว่า 365 เกาะ เกาะที่ใหญ่ที่สุด คือ เกาะดอนโขง มีประชากรอาศัยอยู่มากที่สุดและมีหมู่บ้านที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ จำนวน 25 หมู่บ้าน (ศูนย์สถิติเมืองโขง, 2018) จากการลงสำรวจพื้นที่เบื้องต้นพบว่า หมู่บ้านต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพไปมากพอสมควรจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม อย่างไรก็ตาม ยังมีหมู่บ้านที่ยังคงรูปแบบและวิถีชีวิตชนบท มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ รวมไปถึงมีอาคารบ้านเรือนที่ยังคงสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ได้แก่ หมู่บ้านหินสิ่ว ซึ่งตั้งถิ่นฐานตามริมแม่น้ำโขง ภายในหมู่บ้านยังคงมีเรือนพักอาศัยปลูกสร้างด้วยไม้และมีใต้ถุนแบบเดิมอยู่เป็นจำนวนมาก เรือนพักอาศัยสองชั้นที่มีใต้ถุนโล่งมีมากถึงร้อยละ 60 ของที่อยู่อาศัยทั้งหมด ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก อาทิ ตลาด ร้านอาหาร หรือสถานที่พบปะรื่นเริงทางสังคมดังเช่นหมู่บ้านอื่น และยังมีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ ตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยการปกครองของขอมซึ่งปรากฏหลักฐาน ได้แก่ แท่นหินที่ตั้งของศิวิลิสต์และบารายในพื้นที่นาของหมู่บ้านอันเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน "หินสิ่ว" นอกจากนี้หมู่บ้านดังกล่าวยังโด่งดังในเรื่องของการทำน้ำตาลโตนด มีการผลิตน้ำตาลมากที่สุดเขตภาคใต้ และยังมีการทำขายนมาจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่หมู่บ้านอื่นไม่ปรากฏการทำน้ำตาลโตนดแล้ว

ในยุคสมัยแห่งการพัฒนาเมือง หมู่บ้านหินสิ่วมีความเสี่ยงจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ อันจะส่งผลให้หมู่บ้านอาจจะต้องถูกโยกย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรที่จะทำการศึกษาพื้นที่แห่งนี้ ซึ่งเป็นหนึ่งในหมู่บ้านชนบทที่ยังคงรักษาวถีชีวิตแบบพื้นถิ่นไว้ก่อนที่จะหายไปจากพื้นที่เดิม ในหัวข้อ "การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ "เซียง" ในเขื่อนพักอาศัยลาว กรณีศึกษาบ้านหินสิ่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก สปป.ลาว" โดยใช้พื้นที่เซียงซึ่งถือเป็นตัวแทนที่บ่งบอกถึงองค์ประกอบสำคัญของเขื่อนลาวมานำเสนอในงานวิจัยนี้ เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับเขื่อนลาวนั้นยังมีน้อย โดยเฉพาะในเขตภาคใต้ ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญในการศึกษาเขื่อนพักอาศัยลาวในเขตภาคใต้ และมุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจถึงอัตลักษณ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละพื้นที่และบริบทของสภาพแวดล้อม ที่ก่อให้เกิดการรับรู้และเข้าใจในคุณค่าในสิ่งที่ตนมีอยู่ผ่านงานสถาปัตยกรรมที่เป็นรากเหง้าของตน

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยลาวในเขตภาคใต้ ผ่านกรณีศึกษา บ้านหินสั่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก
2. เพื่อศึกษาการใช้พื้นที่ภายในเขื่อนลาวในเขตภาคใต้ ผ่านกรณีศึกษา บ้านหินสั่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก
3. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ชาย ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานรูปแบบของสถาปัตยกรรม การใช้พื้นที่ และการปิดล้อมของเขื่อนลาวในเขตภาคใต้ ผ่านกรณีศึกษา บ้านหินสั่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก

ภาพ 1. 1 ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่เกาะในเขตเมืองโขง แขวงจำปาสัก (ที่มา: google earth)

ภาพ 1. 2 ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่บ้านหินสั่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก (ที่มา: google earth)

1.3 ขอบเขตและข้อจำกัดการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

- ศึกษาเฉพาะเรือนพักอาศัยในขอบเขตของบ้านหินส่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก สปป.ลาว
- ศึกษาเฉพาะเรือนที่ยังคงรูปแบบของลักษณะเฮือนลาว ได้แก่ เรือนไม้สองชั้นมีใต้ถุนหรือเรือนไม้ที่มีการต่อเติม

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ศึกษาเฉพาะการตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับทางสัญจร
- ศึกษาเฉพาะการใช้พื้นที่ภายในเรือน ผ่านกิจกรรมของผู้อยู่อาศัย
- ศึกษาเฉพาะด้านตำแหน่งที่ตั้ง การใช้สอยพื้นที่เรือน และการปิดล้อม โดยมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงของเขีย

1.3.1 ข้อจำกัดของการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการใช้พื้นที่ในเฮือนลาวซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลในช่วงเวลาของโลกโลกาภิวัตน์เพื่อย้อนไปศึกษาลักษณะและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่เคยเกิดขึ้นในอดีตที่ยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน ข้อมูลที่ได้รับอาจจะมีบางส่วนที่ไม่ชัดเจน เนื่องจากผู้อยู่อาศัยที่เป็นผู้ปลูกเรือนไม่มีชีวิตแล้ว รวมไปถึงเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเฮือนลาวยังมีน้อย โดยเฉพาะข้อมูลของเฮือนลาวในเขตภาคใต้ จึงจำเป็นต้องใช้ข้อมูลการศึกษาเฮือนลาวในเขตอื่นนำมาใช้ในการอ้างอิงประกอบงานวิจัย

1.4 ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้อง และการสำรวจภาคสนาม เพื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบ วิเคราะห์ และหาปัจจัยของการเปลี่ยนแปลง

1. ข้อมูลด้านเอกสาร

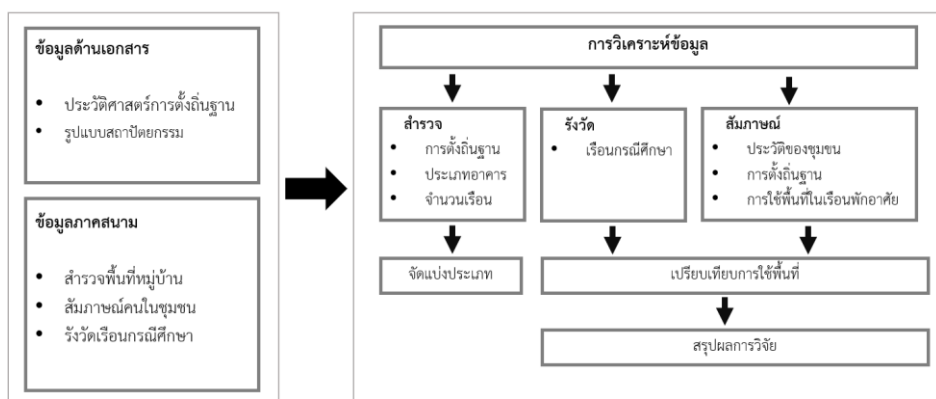
- เอกสารจากหน่วยงานภาครัฐที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนรวมถึง หนังสือ งานวิจัย บทความวิจัย และบทความวิชาการ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรมเฮือนลาวในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการอ้างอิงถึงลักษณะของเฮือนพักอาศัยลาวในอดีต

2. ข้อมูลภาคสนาม

การเก็บข้อมูลภาคสนามจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ ฝังวัด บันทึกภาพ โดยมีรายละเอียดดังนี้:

- สัมภาษณ์คนในชุมชนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ในเรือนพักอาศัย
- สัมภาษณ์ที่หมู่บ้านเพื่อเก็บข้อมูลจำนวนเรือนที่มีอยู่เพื่อสร้างแผนที่หมู่บ้านและจัดแบ่งรูปแบบของที่อยู่อาศัย

- รังวัดเรือนกรณีศึกษาจากการคัดเลือกอันพิจารณาจากการจัดแบ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมและผังพื้นที่การใช้สอยพื้นที่ มุ่งเน้นศึกษาพื้นที่เขียที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานและการใช้พื้นที่เรือน
- 3. การวิเคราะห์ข้อมูล
 - ข้อมูลจากการสำรวจการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้าน ปัจจัยสภาพแวดล้อม และรูปแบบสถาปัตยกรรม
 - ข้อมูลจากการสำรวจเรือนพักอาศัยในหมู่บ้าน นำมาจัดแบ่งประเภท โดยพิจารณาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยที่พบในพื้นที่ศึกษา
 - ข้อมูลจากการสำรวจและรังวัดเรือนกรณีศึกษาแต่ละรูปแบบ นำมาเปรียบเทียบลักษณะร่วมและความแตกต่างของการใช้พื้นที่ (ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น) ของสถาปัตยกรรมในแต่ละรูปแบบ เพื่อนำมาวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลง
 - ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับกิจกรรมการใช้พื้นที่ต่าง ๆ ของผู้อยู่อาศัย

แผนภูมิ 1 ระเบียบวิธีการวิจัย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ความเข้าใจในลักษณะการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรมพักอาศัย และการใช้พื้นที่ในเฮือนลาวและความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงของเฮียได้ชัดเจนยิ่งขึ้น
2. องค์ความรู้เกี่ยวกับเฮือนพักอาศัยลาวในเขตภาคใต้เพื่อต่อยอดการศึกษาในอนาคต
3. ฐานข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการวางแผนพัฒนาพื้นที่ตามความเหมาะสมของบริบทของชุมชน

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องจากงานวิจัยนี้ได้ศึกษาการใช้พื้นที่การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ “เฮีย” ในเฮือนลาว โดยมีพื้นที่ศึกษาอยู่ที่ สปป.ลาว ซึ่งมีการใช้คำศัพท์เฉพาะของ สปป.ลาว ผู้วิจัยจึงใช้พยัญชนะไทยสะกดตามการออกเสียงตามแบบภาษาลาว โดยเฉพาะศัพท์ที่เกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอยในเฮือนลาว ได้แก่ เฮือนลาว เฮือนเฮีย เฮือนพักอาศัยลาว เฮือนคัวเฮีย ซาน ละเบียง ก้องตะลาง เสาขวัน ทอละนินดิน ทางท่า และทางฮ่อม นอกจากคำที่กล่าวมาข้างต้น ในเนื้อหาจะ

ใช้ภาษาไทยในการเขียน เช่นคำว่า เรือน เรือนกรณีศึกษา เรือนรูปแบบเก่า เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ เรือนรูปแบบใหม่และครัว เพื่ออธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจ

1.7 อภิธานศัพท์

- ก້องตะล่ำง (ກ້ອງຕະລາງ) เขียนตามการออกเสียงในภาษาลาว หมายถึง ใต้ถุน
- เซีย (ເຊຍ) เขียนตามการออกเสียงในภาษาลาว หมายถึง ระเบียงที่อยู่หน้าห้องนอนตามด้านขนานของเรือน มักมีการปิดล้อมแบบทึบด้วยฝาไม้กระดานตีซ้อนเกล็ด โดยเฉพาะในเฮือนลาวปัจจุบัน
- ซาน (ຊານ) เขียนตามการออกเสียงในภาษาลาว หมายถึง ซานเรือน เป็นส่วนที่ยื่นออกมาจากเรือนหลัก มักจะเป็นพื้นที่โล่งไม่มีการปิดล้อม
- ซานหน้าเฮือน (ຊານໜ້າເຮືອນ) เขียนตามการออกเสียงในภาษาลาว หมายถึง ระเบียงที่ตั้งอยู่ด้านสกัดของเรือน มีการปิดล้อมแบบโปร่ง ไม่มีผนังปิดล้อมใช้ราวกันตกเพื่อกันขอบเขต
- ซานเฮือนคั่ว (ຊານເຮືອນຄົວ) เขียนตามการออกเสียงในภาษาลาว หมายถึง ซานที่อยู่ติดกับเรือนครัว มีการปิดล้อมแบบรูปพรุณ ด้วยไม้ไผ่ที่มีลำต้นขนาดเล็กวางให้ห่างกันเล็กน้อย
- ละเปียง (ລະບຽງ) เขียนตามการออกเสียงในภาษาลาว หมายถึง พื้นที่กึ่งภายในภายนอกที่ตั้งอยู่ด้านสกัดของเรือน
- ดอน (ດອນ) เป็นคำในภาษาลาว หมายถึง เกาะ หรือ สันดอนตามแม่น้ำ
- ฝ่าลาว (ຜົ່າລາວ) เป็นหนึ่งใน 49 ฝ่าลาว โดยทั่วไปหมายถึงฝ่าลาวที่อยู่ตามพื้นที่ราบส่วนใหญ่ของประเทศ
- สี่ว (ສີ່ວ) เครื่องมือที่ใช้ในงานไม้ หิน หรือ โลหะ ด้วยการถาก เจาะ เชาะ ลงบนวัสดุ
- เสาขวัน (ເສົາຂວັນ) เป็นคำในภาษาลาว หมายถึง เสาเอก หรือเสาดันแรกของเรือน เป็นที่สถิตของขวัญเรือน และมักเป็นตำแหน่งที่ตั้งของทอละนีดิน
- ทอละนีดิน (ທໍລະນີດິນ) หรือ ธรณีดินเขียนตามการออกเสียงในภาษาลาวและเป็นคำในภาษาลาว หมายถึง ที่บูชาพระแม่ธรณี โดยใช้ก้อนหินวางบนพื้นดินตรงตำแหน่งเสาขวันในการบอกตำแหน่ง เพื่อกราบไหว้กล่าวลาในเวลาที่เหมาะสมภายในเรือนจะกระทำการใดก็ตาม และเป็นทิศในการหันหัวนอน
- ซันไต (ຂັນໄຕ) เขียนตามการออกเสียงในภาษาลาวเป็นคำในภาษาลาว หมายถึง ขันไต
- เฮือน (ເຮືອນ) เขียนตามการออกเสียงในภาษาลาวเป็นคำในภาษาลาว หมายถึง เรือน
- เฮือนคั่ว (ເຮືອນຄົວ) เขียนตามการออกเสียงในภาษาลาว หมายถึง เรือนครัว

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การสืบค้นข้อมูลจากเอกสารที่มีความเกี่ยวเนื่องกับงานวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมเฮือนลาว และพื้นที่ว่างในสถาปัตยกรรมพักอาศัย โดยหัวข้อแรกให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบสถาปัตยกรรมของเฮือนลาว หัวข้อที่สองให้ข้อมูลอันมีประโยชน์เกี่ยวกับกรอบวิธีวิจัยในประเด็นของที่ว่างและเปลี่ยนแปลงที่ว่าง ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมพักอาศัยลาว

การทบทวนวรรณกรรมเรื่องการตั้งถิ่นฐานมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจบริบทของการตั้งบ้านเรือนให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลถึงลักษณะสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น โดยมุ่งเน้นงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยของกลุ่มคนผู้พูดภาษาตระกูลไทที่ตั้งถิ่นฐานใน สปป.ลาว และตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ผ่านงานวิจัยของ จันทนีย์ จิรัญธัญญ์ (2555) Nittha Bounpany และชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล (2561) และชนิษฐา ปานศรี และวีระ อินพันทัง (2559)

2.1.1 การตั้งถิ่นฐาน

จันทนีย์ จิรัญธัญญ์ (2555) ได้ทำการวิจัย เรื่อง รูปแบบชุมชนและเรือนพื้นถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงกรณีศึกษาบ้านปากซี้ เมืองหลวงพระบาง ศึกษาในรูปแบบเรือนพื้นถิ่นของไทลาวในปัจจุบันและปัจจัยที่มีผลต่อรูปทรงและแผนผังเรือนที่มีการปรับเปลี่ยนจากแบบประเพณีสู่ลักษณะปัจจุบัน จากนั้นได้ทำการค้นหาคำความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตและระบบนิเวศ อันเกี่ยวเนื่องกับรูปแบบการสร้างชุมชนและเรือนพื้นถิ่นของไทลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนกลาง โดยใช้วิธีการสำรวจและรังวัดเรือนกรณีศึกษา จำนวน 108 หลัง แล้วนำมาจัดแบ่งกลุ่มและแปลผล ในพื้นที่บ้านปากซี้ เมืองหลวงพระบาง

ผลการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะขององค์ประกอบและโครงสร้างชุมชนพบว่า ที่ตั้งชุมชนมีลักษณะลาดชันลงสู่แม่น้ำโขง เรือนตั้งอยู่บนพื้นที่ราบแคบที่ได้จากการถางให้มีพื้นที่ปลูกเรือน ที่ดินมีความกว้างประมาณเดียวกับระยะปลายสุดของหลังคา การวางเรือนสำหรับกลุ่มไทลาวบ้านปากซี้ มีแนวคิดให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของระดับสูงต่ำเป็นหลัก แนวคิดเกี่ยวกับทิศทางมีการใช้แม่น้ำและภูเขาในการอ้างอิงทิศทางในการหันหัวนอน เช่น เอาหัวหาภูเขาเอาตีนหาน้ำและทิศทางของต้นน้ำและท้ายน้ำ (ต้นน้ำถือว่าศักดิ์สูงกว่าปลายน้ำ) ศักดิ์ของดินที่อยู่สูงและดินที่อยู่ต่ำ เช่น ระดับที่ตั้งของวัดและหลักบ้านจะอยู่สูงกว่าระดับที่ตั้งเรือนและองค์ประกอบอื่นๆ ทางสัญจรหลักทอดผ่านหน้าวัดและมีหลักบ้านตั้งอยู่ช่วงกลางของถนนเป็นพื้นที่ดินที่สูงกว่าพื้นที่อื่น รูปแบบเรือนดั้งเดิมของชุมชนบ้านปากซี้พบ 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) บันไดหลักอยู่นอกเรือน+เรือนครัวหรือเตาไฟอยู่ชั้นบน และ (2) บันไดหลักอยู่นอกเรือน+เรือนครัวหรือเตาไฟอยู่ชั้นล่างหรือใต้ถุน ในปัจจุบันรูปแบบของเรือนบ้านปากซี้แบ่งได้เป็น 2 เป็นรูปแบบ โดยพิจารณาจากทางเข้าเป็นหลัก ได้แก่ (1) รูปแบบที่มีทางเข้าด้านหน้า (บันไดอยู่ด้าน

สกด) และ (2) รูปแบบที่มีทางเข้าด้านข้าง ส่วนรูปแบบฝั่งเรือนที่ไม่คำนึงถึงตำแหน่งของการวางบันไดพบ (1) เรือนมีฮ้านหรือระเบียงด้านสกด และ (2) เรือนที่มีระเบียง(เข็ย) การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบเรือนเกิดขึ้นจากการย้ายตำแหน่งของเตาไฟจากข้อแนะนำจากราชการในการย้ายตำแหน่งครัวเนื่องจากมักจะเกิดเหตุไฟไหม้ ส่งผลให้ครัวใหม่ถูกย้ายลงไปชั้นล่างและจัดวางอยู่ในตำแหน่งเดียวกับตำแหน่งครัวเดิม เกิดการเพิ่มบันไดส่วนด้านหลังจากครัวใหม่ขึ้นสู่เรือนนอนโดยตรงเพื่อให้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครัวยังดำเนินได้สะดวกต่อเนื่องโดยไม่ต้องสัญจรผ่านด้านหน้าเรือน จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในระยะต่อมาสู่แผนผังแบบไม่พบพื้นที่ระเบียงและไม่พบพื้นที่ระเบียง+บันไดหลักถูกจัดวางให้อยู่ภายในเรือนตั้งแต่เริ่มต้นสร้างเรือน

โดยสรุป งานวิจัยนี้ทำให้เข้าใจถึงองค์ประกอบและโครงสร้างชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและเชื่อมโยงกับธรรมชาติในการระบุทิศทาง และรูปแบบเรือนพื้นถิ่นในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงจากเรือนรูปแบบดั้งเดิมที่ปัจจัยภายนอกมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเรือนและเกิดการซ้ำ การสร้างใหม่โดยมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในอดีตจนกลายเป็นลักษณะที่พบในปัจจุบัน แต่คติความเชื่อในการตั้งถิ่นฐานบนเรือนการวางทิศทางแบบดั้งเดิมนั้นยังมีอยู่ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะสภาพแวดล้อมที่ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป

Nittha Bounpany และชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล (2561) ได้ทำการวิจัยเรื่อง เรื่องการวางทิศทางของวัดในเมืองประวัติศาสตร์หลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อธิบายแบบแผนการวางผัง การวางทิศ และภูมิสถาปัตยกรรมวัดในเมืองหลวงพระบางที่เคยเป็นศูนย์กลางการปกครองของล้านช้าง ซึ่งได้ผ่านช่วงเวลาของการแบ่งแยกการปกครอง จนถึงสมัยอาณานิคม และมาสู่การปกครองแบบสังคมนิยมประชาธิปไตย แต่หลวงพระบางยังมีความสำคัญสืบเนื่องมาจนถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นศูนย์กลางการปกครองแต่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและพุทธศาสนาสำคัญของ สปป.ลาว ที่หลวงพระบาง โดยกำหนดจากการวางทิศทางของสิม โดยใช้วิธีการจากการศึกษาสภาพภูมิสถาปัตย์และข้อเสนองานจากการศึกษาที่ผ่านมาร่วมกับการสำรวจ รั้งวัด และจัดทำระบบพิกัดทางภูมิศาสตร์และภาพถ่ายทางอากาศโดยอากาศยานไร้คนขับในพื้นที่ศึกษา กล่าวคือ การวางทิศทางของสิม งานวิจัยได้ศึกษาวัดจำนวน 33 แห่ง โดยมี 3 กรอบความคิดในการศึกษา ได้แก่ (1) การวางผังที่สัมพันธ์กับทิศทางกาลไหลของแม่น้ำ (2) การวางผังที่สัมพันธ์กับคติพุทธศาสนา (3) การวางผังที่สัมพันธ์กับการเข้าถึงและเส้นทางสัญจร

ผลการศึกษาพบว่า การวางผังวัดในเมืองหลวงพระบางมีมูลเหตุปัจจัย คือ การวางผังที่สัมพันธ์กับทิศทางกาลไหลของแม่น้ำและการวางผังที่สัมพันธ์กับการเข้าถึงและเส้นทางสัญจร แต่ไม่พบการวางผังที่สัมพันธ์กับคติทางพุทธศาสนา ซึ่งแนวคิดการวางผังที่ให้ความสำคัญกับทางสัญจรเริ่มในช่วงของการเข้ามาที่มีอิทธิพลตะวันตก จึงนิยมสร้างสิมใหม่ในวัดเดิม และรื้อสิมเดิมแล้วสร้างใหม่ให้ทันสมัย แต่จากความไม่เสถียรภาพทางการเมือง ทำให้การบำรุงซ่อมแซมมีน้อย และเมื่อหลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมทำให้การรื้อทิ้งหรือการสร้างใหม่ไม่สามารถทำได้

โดยสรุป งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นลักษณะการวางทิศทางของวัดในเมืองหลวงพระบางโดยยึดอาคารสิมเป็นหลัก ซึ่งพบว่าปัจจัยของเส้นทางสัญจรและการไหลของน้ำเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อันเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การปกครองที่ส่งผลให้เกิดการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของการวางทิศทางของวัดในหลวงพระบาง อันเป็นประโยชน์ให้แก่งานวิจัยในการคำนึงถึงปัจจัยของการตั้งถิ่นฐานเป็นอีกหนึ่งตัวแปรที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงของเรือนกรณีศึกษา

ชนิษฐา ปานศรี และวีระ อินพันทั้ง (2559) ได้ทำการวิจัย เรื่อง เหยียนเสายองหิน: เรือนพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย ชาวไทหล่ม บ้านแก่งโตน อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งปัจจุบันมีการรื้อถอนเรือนดังกล่าวและมีหลงเหลือในพื้นที่ไม่มากนัก ส่งผลให้เหยียนเสายองหินอยู่ในสถานะเสี่ยงต่อการสูญสิ้น ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาไว้สำหรับการอ้างอิง และเพื่อต่อยอดการศึกษาในอนาคต และนำไปสู่การอนุรักษ์เรือนดังกล่าวให้คงอยู่ต่อไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายลักษณะทางสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัย พื้นที่ว่าง ลำดับศักดิ์ โครงสร้าง ของชาวไทหล่ม ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านแก่งโตน หมู่ที่ 2 ตำบลนาข่า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ผ่านเรือนกรณีศึกษา จำนวน 5 หลัง โดยใช้วิธีการสำรวจและรังวัดเรือนที่ตั้งเสาไม้บนก้อนหิน ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้ 1) เรือนที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป 2) เรือนที่ตั้งอยู่บนก้อนหิน 3) เรือนที่ปลูกสร้างโดยเจ้าของเรือน โดยไม่จ้างคนภายนอกมาสร้าง วิจัยประกอบด้วย การสังเกตรังวัด และสัมภาษณ์เพื่อข้อมูลเชิงลึก

ผลการศึกษาพบว่า ชาวไทหล่ม บ้านแก่งโตน อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ผู้พูดภาษาตระกูลไทที่สืบสายบรรพบุรุษมาจากหลวงพระบาง มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบเกาะกลุ่มตามสันดอน เลาะตามลำน้ำพุง โดยตั้งเรือนไปตามริมฝั่งแม่น้ำ ทิศทางของเรือนสัมพันธ์กับแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก และผังบริเวณเรือนประกอบด้วย ลานบ้าน เรือนใหญ่ เล้าข้าว เล้าสัตว์ เรือนครัว ส้วม (ห้องน้ำ) และพื้นที่ปลูกผัก พื้นที่ภายในเรือนใหญ่ประกอบด้วย ใต้ถุนเรือน (กึ่งตาล่าง) พื้นที่ในเรือน หรือ ห้องนอน ซานทางเดิน กันสาด หรือซานอเนกประสงค์ ซานล้างหรือซานแดด และ เรือนครัว นอกจากนี้ยังมีระบบการแบ่งฐานานุศักดิ์ของพื้นที่ภายในเรือน เรือนใหม่จะถูกลดระดับพื้นที่ภายในเรือนและระดับความสูงของหลังคาให้ต่ำกว่าเรือนดั้งเดิมของพ่อแม่ และอยู่ทางทิศใต้หรือทิศตะวันตกของเรือนเดิม โครงสร้างของเรือนเป็นระบบเสา-คาน-ตง และวางไม้แป้นพื้น เรือนสร้างด้วยไม้จริงทั้งหมด ตั้งเสาอยู่บนก้อนหินที่ได้จากธรรมชาติมีผิวด้านนอกเรียบเพื่อไม่ให้มีการไถลเมื่อบนพื้นดิน และบดอัดดินตรงตำแหน่งที่ตั้งให้แน่น หลังคามุงด้วยสังกะสีหรือหญ้าคาผสม ผังเรือนใช้แผ่นไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดแนวนอน ส่วนเรือนครัวใช้ผนังทำจากพากไม้ไฟ การปลูกสร้างเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขสภาพแวดล้อมและความเชื่อ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับลำดับศักดิ์ การวางเรือนให้ความสำคัญกับทิศตะวันออก-ตะวันตกตามการโคจรของดวงอาทิตย์และถือเอาทิศตะวันออกเป็นมุมสำคัญ ตัวเรือนใหญ่ยกพื้นตั้งเสาบนหินเป็นลักษณะที่สำคัญของสถาปัตยกรรมของเรือนในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้พูดภาษาตระกูลไท

โดยสรุป การศึกษาเรื่องเหยียนเสายองหินเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่โยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยจนถึงในปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย องค์ประกอบของพื้นที่ใช้สอย การตั้งถิ่นฐาน และระบบโครงสร้างของเรือน ที่มีความเชื่อมโยงกับเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้พูดภาษาตระกูลไทในพื้นที่อื่น ๆ โดยเฉพาะข้อมูลในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานที่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับพื้นที่กรณีศึกษาของงานวิจัย เนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไทเช่นเดียวกัน

2.1.2 สถาปัตยกรรมพักอาศัยลาว

Charpentier and Clement (1990) ซึ่งตีพิมพ์งานวิจัยเป็นหนังสือชื่อ “เฮือนลาว” และมีการแปลเป็นภาษาลาวในปี ค.ศ 2003 ได้ศึกษารูปแบบของเรือนพักอาศัยของลาวในเขตหลวงพระบางและเขตเวียงจันทน์ เพื่อเป็นข้อมูลให้คนรุ่นต่อไปได้ศึกษาค้นคว้าและนำไปใช้ประโยชน์ การศึกษานี้เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการวาดภาพเพื่อบันทึกข้อมูลศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบของสถาปัตยกรรม องค์ประกอบของพื้นที่ภายในเรือน การใช้

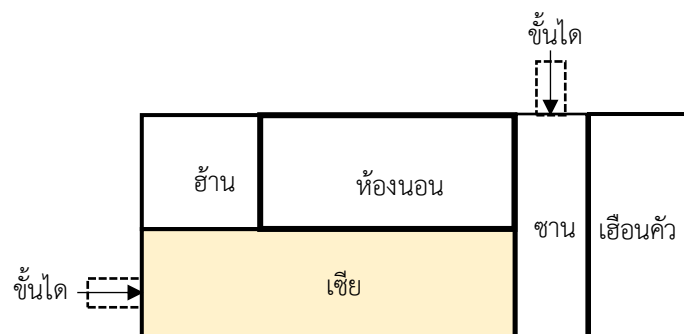
พื้นที่ การวางทิศทางของเรือน องค์ประกอบของบริเวณเรือนพักอาศัย วิธีการสร้าง และเครื่องมือในการก่อสร้างใน 2 พื้นที่ศึกษา

เฮือนลาวสามารถแบ่งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตามเขตของพื้นที่ศึกษา ในเขตหลวงพระบางมักพบเรือน 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) เฮือนเดี่ยว ที่มีหลังคาจั่วเดี่ยวปกคลุมทั้งส่วนห้องนอนและฮ้านรับแขก และ (2) เฮือนแบบมีเขี้ยว เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากรูปแบบที่หนึ่ง ด้วยการเพิ่มพื้นที่เขี้ยวแล้วปกคลุมด้วยหลังคาปีกนก ในเขตเวียงจันทน์มักพบเรือน 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) เฮือนเดี่ยว ที่มีหลังคาจั่วเดี่ยวปกคลุมทั้งส่วนห้องนอนและส่วนที่เปิดโล่ง (2) เฮือนแบบมีเขี้ยว ส่วนห้องนอนถูกปกคลุมด้วยหลังคาจั่ว ส่วนพื้นที่เขี้ยวที่ยื่นออกมาถูกปกคลุมด้วยหลังคาปีกนก และ (3) เฮือนแฝด เป็นเรือนที่มีหลังคาจั่วคู่ หลังคาจั่วหลังหนึ่งปกคลุมพื้นที่ห้องนอน ส่วนจั่วหลังคาอีกหลังหนึ่งปกคลุมพื้นที่เปิด เห็นได้ว่ารูปแบบเรือนในเขตหลวงพระบางและเขตเวียงจันทน์มีความคล้ายคลึงกัน แต่ในเขตเวียงจันทน์พบรูปแบบเรือนแฝดด้วย

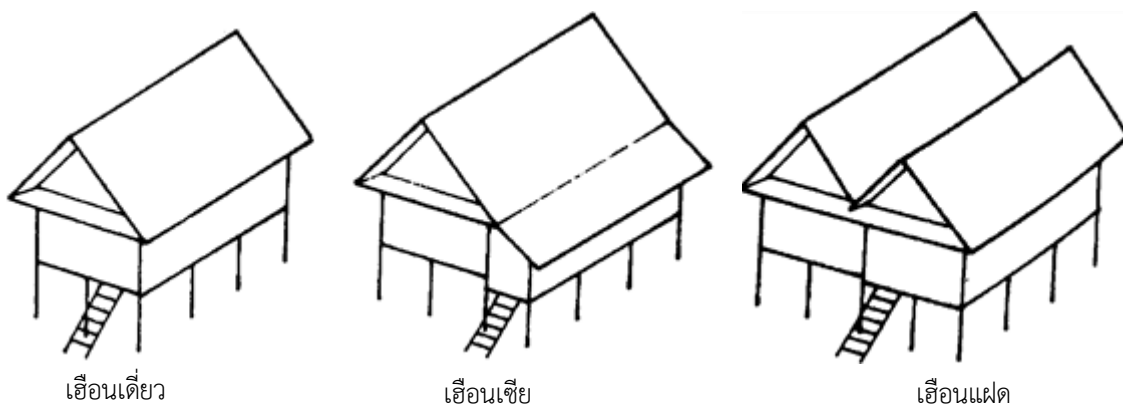
องค์ประกอบเหล่านี้บ่งบอกถึงลักษณะของผังเรือนที่ว่าในสวนห้องนอนจะอยู่ใต้หลังคาจั่วเรือนหลักเสมอ ในทั้งสามรูปแบบนี้อาจจะมีการต่อเติม ส่วนที่เป็นละเบียง ซึ่งจะตั้งขวางกับเรือนและจะอยู่ด้านหน้าของหน้าจั่วเป็นพื้นที่พาดบันไดเรือนขึ้นเพื่อผ่านละเบียงไปสู่พื้นที่เขี้ยว จึงทำให้เกิดรูปแบบใหม่ที่เป็น (1) เฮือนเดี่ยวมีละเบียงด้านหน้าจั่ว (2) เฮือนเขี้ยวมีละเบียงด้านหน้าจั่ว และ (3) เฮือนแฝดมีละเบียงอยู่ด้านหน้าจั่ว

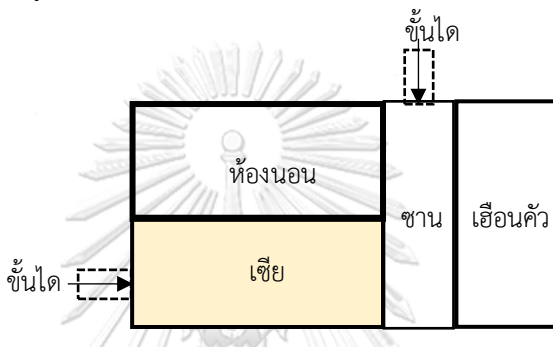
ภาพ 2. 1 รูปแบบเรือนในเขตหลวงพระบาง (ที่มา: Charpentier & Clement 1990)

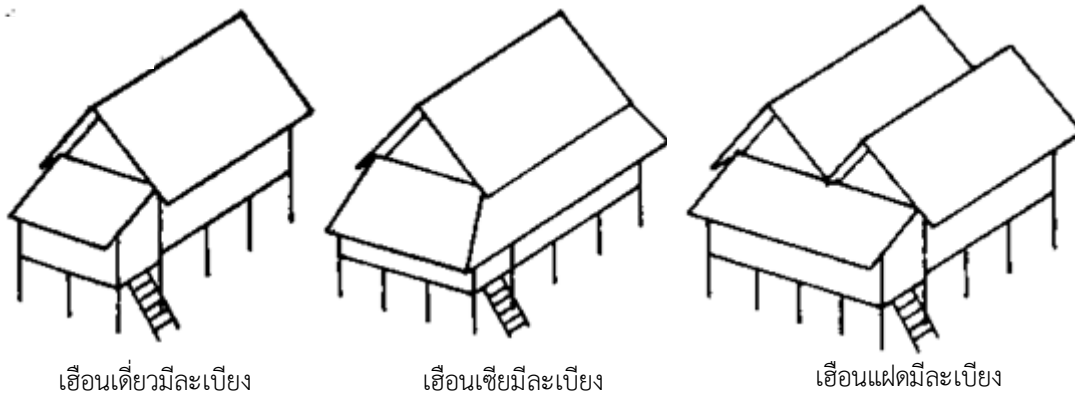
ภาพ 2. 2 ผังพื้นเรือนเขตหลวงพระบาง (ที่มา: ผู้วิจัย ดัดแปลงจาก Charpentier & Clement 1990)

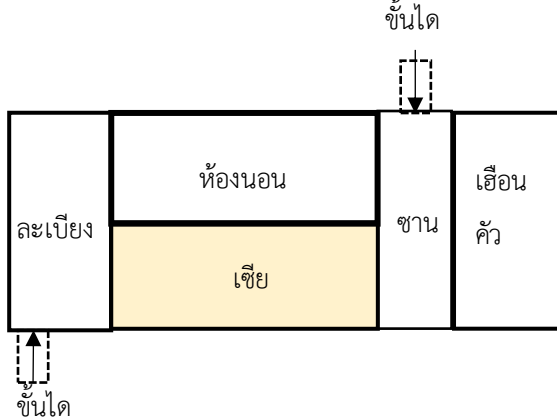
ภาพ 2. 3 รูปแบบเรือนในเขตเวียงจันทน์ (ที่มา: Charpentier & Clement 1990)

ภาพ 2. 4 ผังพื้นเรือนเขตเวียงจันทน์ (ที่มา: ผู้วิจัย ดัดแปลงจาก Charpentier & Clement 1990)

ภาพ 2. 5 รูปแบบเรือนในเขตเวียงจันทน์แบบมีละเปียง (ที่มา: Charpentier & Clement 1990)

ภาพ 2. 6 ผังพื้นเรือนเขตเวียงจันทน์แบบมีละเปียง (ที่มา: ผู้วิจัย ดัดแปลงจาก Charpentier & Clement 1990)

ภาพ 2. 7 เอือนเซียหลวงพระบาง (ที่มา: Facebook: [บะลอนชลวงพระบาง Luangprabang City](#))

ภาพ 2. 8 เซีย (ที่มา: <https://laotravelguide.org/laos>)

องค์ประกอบของผังพื้นในเอือนลาว ประกอบด้วย ห้อง ส้วม (ห้องนอน) รัาน (ฮ้าน) เซีย ละเปียง เอือนคัว และชาน แต่ละห้องนั้นมีความหมายและมีหน้าที่ใช้สอยที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ห้อง คือ ที่ว่างที่อยู่ในระหว่างเสาจะกำหนดเป็นหนึ่งห้อง การกำหนดขนาดของเรือนขึ้นกับจำนวนห้อง ห้องมักจะถูกกำหนดเป็นเลขคี่ ซึ่งได้มาจากสุภาษิตที่ว่า “คิกอยู่คู้หนี (คืออยู่คู้หนี)” หรือ “คิกพาให้ได้โขกลา (คิกพาให้ได้โขกลา)” คำว่าคี่ ในภาษาลาวจะเรียกคำว่า “คิก” เอือนเซียในเขตเวียงจันทน์จะแบ่งเป็นสามห้อง ส่วนในเขตหลวงพระบางเรือนมักมีความยาว จึงพบเห็นเรือนขนาดห้าห้องหรือขนาดเจ็ดห้อง ห้องจึงเป็นพื้นที่ที่มีขอบเขตที่ชัดเจน ในบางเขตจะเรียกห้องว่า “เปิง”

ส้วม หมายถึง ห้องนอนหรือที่นอน จะสามารถใช้เพียงคำว่า “ส้วม” หรือ “ส้วมนอน” ก็ได้ ในภาษาสมัยใหม่ยังใช้เพื่อบอกถึงห้องต่าง ๆ ภายในเรือน เช่น ส้วมถ่าย ซึ่งหมายถึงห้องน้ำที่ใช้ไปปลดทุกข์ หรือส้วมอาบน้ำ ซึ่งหมายถึงห้องเอาไว้อาบน้ำ

รัานหรือฮ้าน มักจะพบเห็นในเรือนของหลวงพระบาง เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภายในและพื้นที่ภายนอกเรือน พื้นที่ดังกล่าวจะตั้งอยู่ถัดจากห้องนอนทางด้านสกัด มีลักษณะที่ต่ำกว่าเรือนใหญ่ และมีหลังคาคลุมเป็นเสมือนพื้นที่รับรองแขกและมีการกั้นห้องที่ชัดเจน รัานจะไม่พบเห็นในเขตเวียงจันทน์ คำว่ารัานในอีกแบบหนึ่งหมายถึง พื้นที่ที่ถูกยกขึ้นจากพื้นดินแต่ไม่สูงมากประมาณ 80 เซนติเมตร เป็นที่วางบันไดจากพื้นชั้นสู่รัาน และจากบันไดซึ่งพาดจากรัานชั้นสู่เซียด้านบน และมีหลังคาคลุมพื้นที่นี้ไว้ พื้นที่รัานในกรณีนี้นอกจากจะเป็นทางขึ้นเรือนแล้วยังเป็นพื้นที่ถอดรองเท้า บางครั้งก็เป็นพื้นที่นั่งเล่นหรือนั่งทำงานฝีมือของสมาชิกครอบครัวอีกด้วย แต่รัานแบบนี้จะไม่พบให้เห็นในเขตเวียงจันทน์แต่จะพบเป็นเซียดแทน

เซีย คือ พื้นที่ที่ตั้งยาวไปตามเรือน นับเป็นด้านหน้าของเรือนเพราะเป็นพื้นที่แรกที่เจอเมื่อขึ้นมานอนเรือน ลักษณะของเซียเป็นพื้นที่เปิดและกว้างและมีปีกหลังคาคลุม ในเรือนรูปแบบเรือนแฝดจะเรียกว่าเรือนเล็ก แต่ถ้าตั้งอยู่ในพื้นที่เขตสะพานนะเขต ทางภาคกลางของ สปป.ลาว ในเรือนรูปแบบเดียวกันจะเรียกว่า “เกย” พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ใช้งานในการพักผ่อน กินข้าว รับแขก และเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม เช่น บายศรี เจริญพระทำบุญ หรือ งานศพ

ละเปียง ในเขตเวียงจันทน์ หมายถึง พื้นที่ที่ตั้งขวางกับตัวเรือน หรือตั้งอยู่ด้านสกัดและมีหลังคาคลุม หากมองดูจากด้านหน้าจั๊ละเปียงจึงถือว่าเป็นด้านหน้าของเรือน มีลักษณะเปิดโล่งใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนและรับแขกคล้ายกับเฉลย แต่ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่แตกต่างกัน

เฮือนคั่วหรือเรือนไฟ หมายถึง พื้นที่ที่มีเตาไฟตั้งอยู่ เป็นพื้นที่ที่แยกออกจากตัวเรือนหลักเป็นอีกหลังหนึ่ง บางรูปแบบเฮือนคั่วถูกเชื่อมต่อกับเรือนหลักด้วยชาน ในอดีตเฮือนคั่วจะอยู่ภายในเรือน แต่เมื่อราวปี พ.ศ. 2463 เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโดยการย้ายเฮือนคั่วแยกออกมานอกเรือนหลัก เพราะเตาไฟทำให้เรือนสกปรก และทำให้อุณหภูมิภายในเรือนนั้นอบอ้าวตลอดจนเสี่ยงต่อการเกิดไฟไหม้

ชาน เป็นเหมือนฮ้านในอีกแบบหนึ่งที่ไม่มีหลังคาคลุม ตั้งอยู่ด้านหลังของเรือน ในบางกรณีมีที่กำบังเพียงเล็กน้อยเพื่อบังสายตา ชานจะอยู่นอกเรือนและติดกับเฮือนคั่วเสมอ เป็นพื้นที่ที่เนกประสงค์ในการใช้เป็นพื้นที่เตรียมของ ตั้งไต้หน้าไว้ทำอาหารซักผ้า ล้างหน้า ล้างผัก ล้างจาน หรือ กิจกรรมที่ต้องใช้น้ำ มีบันไดขึ้นลงเพื่อความสะดวกเวลาไปตักน้ำขึ้นมาดื่ม

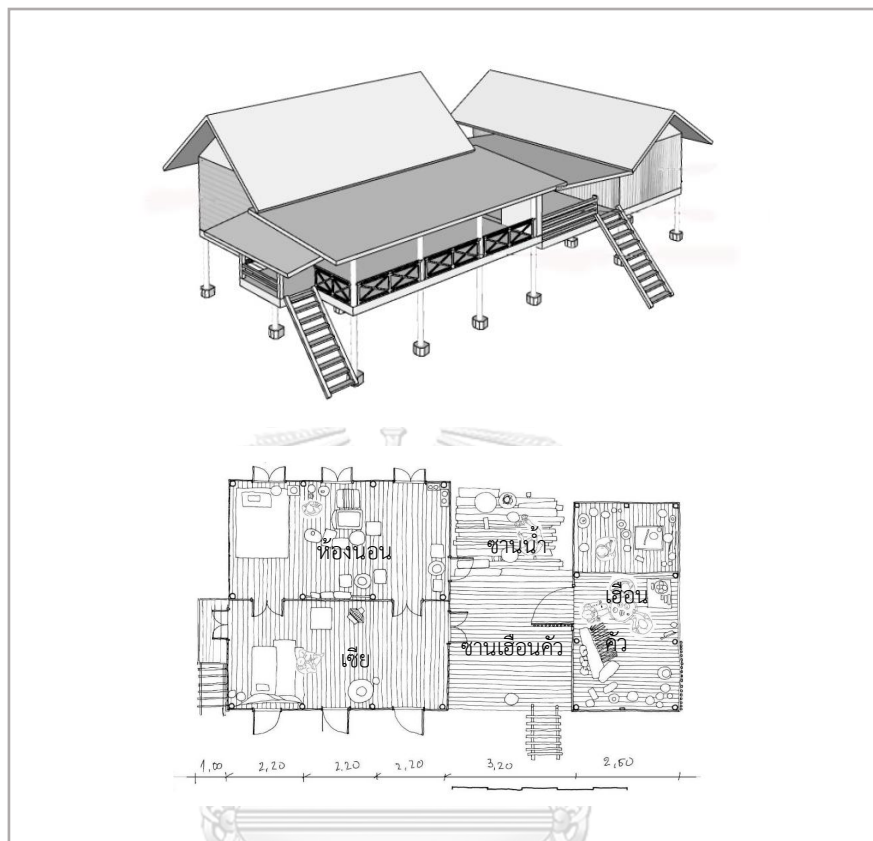
โดยสรุป งานวิจัยดังกล่าวให้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบสถาปัตยกรรมและการใช้สอยของพื้นที่ในเฮือนลาว ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงพื้นฐานให้แก่การสืบค้นข้อมูลและการเก็บข้อมูลในพื้นที่กรณีศึกษา เฮือนลาวถูกจัดแบ่งไว้เป็นลำดับต่าง ๆ ตามหน้าที่ ทั้งพื้นที่นอน พื้นที่ประกอบอาหาร พื้นที่รับประทานอาหาร แต่ในวิถีแบบลาว การใช้พื้นที่ต่าง ๆ นี้ไม่ตายตัวสามารถปรับเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน เช่น การนอนอาจจะไม่ได้นอนแค่เพียงในห้องนอนเท่านั้น แต่ยังสามารถใช้พื้นที่เฉลยหรือพื้นที่ละเปียงเป็นที่นอนได้ เช่นเดียวกับพื้นที่รับประทานอาหาร บางครั้งผู้อยู่อาศัยอาจรับประทานอาหารง่าย ๆ ในพื้นที่ครัว แต่เมื่อมีงานหรือมีการรับแขกจะใช้พื้นที่เฉลยเป็นพื้นที่รับประทานอาหาร ดังนั้นการใช้พื้นที่ในเฮือนลาวจะสามารถปรับใช้พื้นที่ตามความเหมาะสมของวิถีชีวิต พื้นที่บางส่วนมีความทับซ้อนกันของหน้าที่ใช้สอย แต่สามารถจัดแบ่งได้จากตำแหน่งที่ตั้งที่อยู่บนเรือน นอกจากนี้ยังมี กองตาล่างที่เป็นพื้นที่เก็บของ เลี้ยงสัตว์ ในปัจจุบันกองตาล่างเป็นพื้นที่ที่เนกประสงค์เหมือนกับพื้นที่เฉลยที่ใช้ในการเล่น พักผ่อน กินข้าว หรือทำงานฝีมือต่าง ๆ

รูปแบบเฮือนเฉลยและคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ภายในเรือนบางคำเมื่อแปลเป็นภาษาไทยและเทียบกับภาษาลาวจะมีความคลุมเครือในด้านความหมาย โดยเฉพาะคำว่า เฉลยและละเปียง ที่เป็นศัพท์สำคัญในงานวิจัยนี้ ดังนั้น งานวิจัยจะอธิบายความหมายของรูปแบบเฮือนเฉลยและความแตกต่างของคำว่าเฉลยและละเปียงดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เฮือนเฉลย

เฮือนเฉลยเป็นเรือนอีกรูปแบบหนึ่งที่มีกพบโดยเฉพาะในเขตเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเรือนรูปแบบดั้งเดิม มีพื้นที่ใช้สอย อันประกอบด้วย ห้องนอน เฉลย เฮือนคั่ว และชาน

ในอดีตเซีย เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ มีการปิดล้อมแบบโปร่งกันพื้นที่ด้วยราวกันตก พื้นที่เซียจึงมีลักษณะเปิดโล่งรับลม มีหลังคาคลุมเพื่อบังแดดและฝน ไม่มีละเบียง มีบันไดวางพาดขึ้นสู่พื้นที่เซียโดยตรง ซึ่งถือได้ว่าเซียเป็นหน้าเรือนและเป็นพื้นที่ที่สื่อสารณะด้วยลักษณะของการปิดล้อมและการเข้าถึงพื้นที่

ภาพ 2.9 รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังพื้นเรือนรูปแบบดั้งเดิม (ที่มา: ดัดแปลงจากจากภาพวาดของ สิตทิไข อินลีเชียงใหม่ 2561)

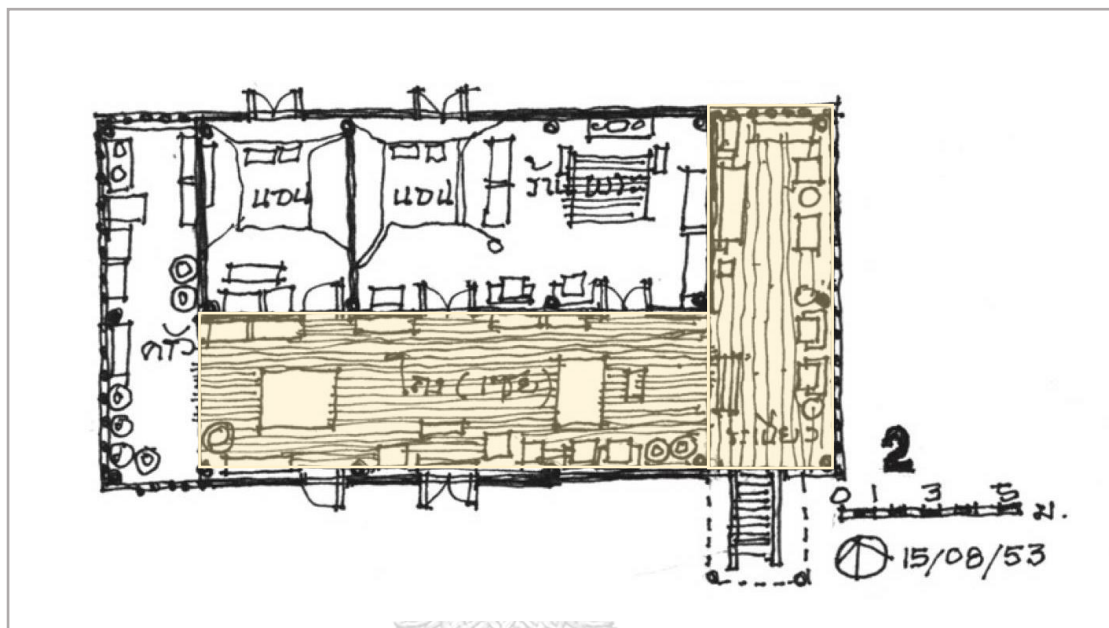
2. ความแตกต่างระหว่างเซียและละเบียง

เซียและละเบียงต่างมีลักษณะของพื้นที่และคำเรียกที่มีความหมายที่คล้ายกัน โดยเฉพาะคำว่าละเบียงในภาษาไทย ซึ่งบางงานวิจัยมีคำแปลเป็นภาษาไทยที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น ในหัวข้อนี้จึงขออธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับพื้นที่ดังกล่าวเพื่อสร้างความเข้าใจในการใช้คำเรียกชื่อของพื้นที่ในงานวิจัย

เซียเป็นคำในภาษาลาว หมายถึง พื้นที่หนึ่งของเรือนที่มีลักษณะเปิดโล่งและตั้งอยู่หน้าห้องนอนตาม การนิยามในการศึกษาของ Charpentier and Clement (1990) ซึ่งคล้ายกับพื้นที่ละเบียงในเรือนไทยภาคกลาง เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งที่ตั้งและลักษณะของพื้นที่ และในงานของ ระวีวรรณ โอหารรัตน์มณี (2556) ได้กล่าวว่า “เซียเป็นละเบียงตามยาวของเรือนอยู่ฝั่งทางขึ้นเรือน มีหลังคาเชื่อมต่อกับบันไดไปส่วนต่าง ๆ ใช้เพื่อลดความร้อนและแดดเข้าสู่ส่วนอาศัย” ส่วนในการศึกษาของ อรศิริ ปาณินท์ (2562) ได้ใช้คำว่า “โถง” ควบคู่กับคำว่าเซียในการอธิบายพื้นที่ที่วางตัวตามแนวทางด้านหน้าห้องนอน (ภาพ 2.8)

ส่วนละเบียงของเฮือนลาวในภาษาลาว หมายถึง ระเบียบหรือซ่านที่ตั้งอยู่ด้านสกัดของเรือน เป็นพื้นที่โล่งมีหลังคาคลุมเช่นเดียวกับพื้นที่เซีย ในการศึกษาของอรศิริ ปาณินท์ (2562) ได้ใช้คำว่า “ระเบียบ” แทนความหมายของพื้นที่ดังกล่าวเช่นเดียวกัน (ภาพ 2.8)

โดยสรุป เซีย หมายถึง ระเบียบหรือโถงในภาษาไทย หรือหมายถึงระเบียบด้านยาว ส่วนคำว่า ละเบียงหรือระเบียบในภาษาลาว หมายถึง พื้นที่ซ่านที่ตั้งอยู่ด้านสกัดของเรือน หรือหมายถึงระเบียบด้านสกัด

ภาพ 2.10 ผังพื้นบ้านหัวห้า เมือง หาดทรายทอง นครเวียงจันทน์ (ที่มา: อรศิริ ปาณินท์ 2562)

2.2 พื้นที่ว่างในสถาปัตยกรรมพักอาศัย

การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับพื้นที่ว่างในสถาปัตยกรรมพักอาศัยมุ่งเน้นนำเสนอในประเด็นการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของพื้นที่ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประกอบด้วยงานวิจัย 4 งาน อันได้แก่ งานวิจัยของจตุพล อังสุเวช (2555) และอรศิริ ปาณินท์ (2562) อธิบายการเปลี่ยนแปลงที่ว่างในเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย งานวิจัย Zin et al. (2012) อธิบายการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของเรือนพื้นถิ่นชาวในมาเลเซียและงานวิจัย Dewi et al. (2018) อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ระเบียบในเรือนพื้นถิ่นอินโดเนเซีย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.1 การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของพื้นที่ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับประเด็นการเปลี่ยนแปลงของที่ว่างประกอบด้วย 4 เรื่องซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านบริบทของพื้นที่ศึกษาและปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

งานวิจัยของ จตุพล อังศุเวช (2555) เรื่อง การปรับตัวของการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว เดิมที่ตั้งถิ่นฐานใน สปป.ลาว เวียดนาม มาสู่พื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นฐานความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอยที่ยังดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของถิ่นฐานวัฒนธรรมเดิมมาสู่การปรับตัวเพื่อดำรงอยู่พื้นที่แห่งใหม่ โดยใช้วิธีการสำรวจ รั้ววัด แล้วนำข้อมูลมาเปรียบเทียบ ในการศึกษาแบ่งการสำรวจพื้นที่ศึกษาออกเป็น 8 พื้นที่ จำแนกเป็น 4 กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย สปป.ลาว และประเทศเวียดนาม โดยใช้วิธีการเปรียบเทียบความเหมือน-ต่างของลักษณะการใช้พื้นที่ในบริบท สปป.ลาวและบริบทไทย ซึ่งประกอบด้วย (1) เรือนลาวพวนอยู่ในเขตเชิงขางและจังหวัดสุพรรณบุรี (2) เรือนลาวเวียงอยู่ในเขตเวียงจันทน์และจังหวัดตราดบุรี (3) เรือนลาวครั่งอยู่ในเขตหลวงพระบางและจังหวัดชัยนาท (4) เรือนลาวโซ่งอยู่ในเขตเตยนเบียนฟู เวียดนามและจังหวัดเพชรบุรี โดยมีมุ่งศึกษาองค์ประกอบของที่ว่างในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว

ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่ว่างที่มีการปรับตัวคือ (1) ใต้ถุนเรือนมีการปรับใช้ที่ว่างที่มีการกันแบ่งบางส่วนการเป็นคอกสัตว์ สู่การเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมของสมาชิกในครอบครัว เช่นการกันเป็นห้องนอนหรือห้องน้ำ โดยการนำพื้นที่สัตว์เลี้ยงออกไป (2) บันไดมีสองตำแหน่งอยู่ด้านหน้าเรือนและด้านหลังเรือน ทิศทางการวางบันไดสัมพันธ์กับทางสัญจรในชุมชน (3) โถงโปร่งโล่ง ไม่กั้นห้องแยกออกจากพื้นที่อเนกประสงค์ มีการกันแยกห้องนอนปรับเปลี่ยนเพื่อกำหนดอาณาเขตที่ชัดเจนมากขึ้น (4) ห้องผี ลาวพวน ลาวเวียง ลาวครั่ง มีการกันห้อง แต่ไม่มีการกันห้องในลาวโซ่ง ต่อมาลาวเวียง ลาวครั่งเอาฝากันห้องผีออก และมีการกันห้องในลาวโซ่ง โดยรับเอาบริบทไทยปัจจุบันที่มีหิ้งพระเข้าด้วย (5) เรือนครัวหรือแม่เตาไฟอยู่ท้ายเรือนติดกับชานแดด ในเชิงขางและเวียดนาม แม่เตาไฟยังคงแบบเดิม แต่ในบริบทอื่นเปลี่ยนเป็นครัวแบบใหม่ พื้นที่ใช้สอยในเรือนต่างมีการเปลี่ยนแปลง และแนวทางการปรับตัวแตกต่างกันไปตามบริบทแวดล้อม วิถีชีวิต คติความเชื่อ และประเพณีที่แตกต่างกัน ยังคงอัตลักษณ์ที่แสดงออกถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับเรือน สะท้อนผ่านพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับการใช้ที่ว่างในเรือน

โดยสรุป งานวิจัยนี้ทำให้เข้าใจการใช้พื้นที่ของเรือนพื้นถิ่นไท-ลาวทั้งในบริบทของไทย สปป.ลาว และเวียดนาม ซึ่งอธิบายองค์ประกอบของพื้นที่ที่มีแต่ดั้งเดิม ลักษณะการใช้สอยและตำแหน่งความสัมพันธ์ของพื้นที่นั้นเป็นอย่างไรในบริบทของไทย แสดงให้เห็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แม้จะมีการย้ายมาตั้งถิ่นฐานในที่แห่งใหม่ซึ่งยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้และเปลี่ยนแปลงบางส่วนเพื่อปรับตัวให้ตอบรับกับวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งให้เห็นว่าเมื่อมีการย้ายถิ่นฐานไปยังพื้นที่ใหม่แต่ยังคงความมีลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมไว้ ซึ่งสามารถนำเอาข้อสรุปนี้ย้อนกลับมาดูในงานวิจัยที่กำลังจะศึกษาในประเด็นการเปลี่ยนแปลงว่าพื้นที่เขื่อนนั้นจะยังคงอยู่หรือหายไปเมื่อสถาปัตยกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไป

งานวิจัยของ อรศิริ ปาณินท์ (2562) เรื่อง การอ่านความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทยผ่านการศึกษาผังเรือนพักอาศัย ได้ศึกษาการแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิตของชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ดำรงชีพอยู่ในประเทศไทยมากกว่า 2 ศตวรรษ ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ภายในเรือน โดยใช้วิธีการสำรวจ รั้ววัด และนำข้อมูลมาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างผังเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมในพื้นที่ต้นกำเนิดและถิ่นฐานปัจจุบันในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของกลุ่มไท-ลาว อันได้แก่ ลาวเวียงและลาวแง้วจากเมืองเวียงจันทน์และพื้นที่ชนบท

โดยรอบ ลาวครั้ง (ลาวภูคัง) จากเมืองภูคังและหลวงพระบาง ลาวพวน (พวน) จากเมืองเชียงขวาง และกลุ่มสุดท้ายคือ ลาวโซ่ง (ไทดำ) จาก เดียนเบียนและเซินลา ประเทศเวียดนาม กลุ่มชาติพันธุ์ลาวได้โยกย้ายสู่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด 4 ช่วงเวลา ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ช่วงระยะเวลาของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มพื้นดังกล่าว ปรากฏเรือนพักอาศัยที่มีอายุการสร้าง 3 ช่วงอายุ คือ กลุ่มเรือนดั้งเดิม (อายุเกินกว่า 80 ปี) กลุ่มเรือนรุ่นกลาง (อายุระหว่าง 50-80 ปี) และกลุ่มเรือนรุ่นใหม่ (อายุต่ำกว่า 50 ปี) ซึ่งเห็นได้ชัดว่าช่วงเวลายาวนานของการตั้งถิ่นฐานและการเป็นอนุวัฒนธรรมในกระแสวัฒนธรรมหลักของคนไทยที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมในพื้นที่อาจมีผลต่อความแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิตและการอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว

งานวิจัยได้ศึกษาเรือนจำนวน 23 หลัง ใน 12 จังหวัด ได้แก่ เรือนพื้นถิ่นพวนจากแหล่งที่ตั้งในจังหวัดสุพรรณบุรี สุโขทัย ลพบุรี สิงห์บุรี และนครสวรรค์ จำนวน 12 หลัง เรือนลาวโซ่ง (ไทดำ) จากแหล่งที่ตั้งในจังหวัดเพชรบุรี นครปฐม สมุทรสาคร และนครสวรรค์ จำนวน 5 หลัง เรือนลาวครั้งจากจังหวัดชัยนาท จำนวน 4 หลัง เรือนลาวเวียงจากจังหวัดราชบุรี จำนวน 2 หลัง และลาวแฉ่งจากจังหวัดสระบุรี จำนวน 2 หลัง และเรือนลาวเวียงจันทน์จากเมืองเวียงจันทน์จำนวน 2 หลัง

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะของผังพื้นเรือนทั้ง 4 กลุ่มมีลักษณะร่วมกัน ได้แก่ การมีโถงกลางขนาดใหญ่ ปิดล้อมด้วยส่วนใช้สอยต่าง ๆ ตามลำดับความสำคัญ พื้นที่ค้ำค้ำสี่ทิศของแต่ละกลุ่มยังคงประกอบอยู่ในผังพื้นเรือนรูปลักษณะของพื้นที่ใช้สอย ลักษณะห้องใช้งานล้อมพื้นที่โถงคล้ายกับเรือนล้อมชานของเรือนทรงไทย ได้กลายเป็นห้องล้อมโถงกลาง มีลักษณะอยู่ภายใต้โครงของรูปลักษณะของเรือนไทยทรงจอมแหประเภทเรือนจั่วแฝด เรือนพวนในกลุ่มน้ำภาคกลางไม่ได้รับอิทธิพลผังพื้นเรือนจากเรือนพวนเชียงขวาง เรือนลาวโซ่ง (ไทดำ) ไม่ได้รับอิทธิพลของผังพื้นจากเรือนทรงกระดองเต่า (เรือนตูปกลม) ในเดียนเบียนและเซินลา เรือนลาวครั้งไม่ได้รับอิทธิพลจากเรือนหลวงพระบาง และท้ายสุดเรือนลาวเวียงและลาวแฉ่ง มีลักษณะของการจัดผังพื้นเรือนที่น่าจะรับอิทธิพลจากเรือนเวียงจันทน์

โดยสรุป การศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใช้สอยในกลุ่มลาวไท-ลาวที่ตั้งถิ่นฐานในบริบทใหม่เห็นได้ว่าผู้อยู่อาศัยได้นำเอารูปแบบวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของการสร้างเรือนพักอาศัยที่ติดตัวมาจากถิ่นที่อยู่เดิมมาใช้ในถิ่นที่อยู่ใหม่ และเมื่อเวลาผ่านไปการดำรงชีวิตในบริบทใหม่จึงมีการเรียนรู้ที่จะปรับตัวและเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสังคมวัฒนธรรมหลักที่ตนอาศัยอยู่ จึงเกิดการผสมผสานเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใหม่แต่ยังคงรูปแบบเดิมไว้ให้เรายังสามารถรับรู้ถึงความเป็นรากเหง้าและมีประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่อันเป็นผลจากวิถีชีวิตของผู้คน

ในส่วนการทบทวนวรรณกรรมของต่างประเทศที่มีประเด็นการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เรือนพักอาศัย ได้แก่ งานวิจัยของ Zin et al. (2012) ซึ่งอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภายในของเรือนชาวในมาเลเซีย และงานวิจัยของ Dewi et al. (2018) ซึ่งอธิบายการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ มีประเด็นเฉพาะเจาะจงไปยังพื้นที่ระเบียงหน้าบ้านในเรือนพื้นถิ่นของอินโดนีเซีย

งานวิจัยของ Zin et al. (2012) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในเรือนพื้นถิ่นชวา ในหมู่บ้านการท่องเที่ยวเบรยุด โยคยาการ์ตา ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมที่ตอบสนองการท่องเที่ยวโดยผู้เป็นเจ้าของเรือน พื้นที่ดังกล่าวถูกพัฒนาให้กลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวแห่งแรกในเมืองโยคยาการ์ตา รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อตอบรับกับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในหมู่บ้าน และจุดเด่นของการท่องเที่ยวหมู่บ้านดังกล่าวคือเรือนพื้นถิ่นแบบชวา เจ้าของเรือนได้มีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภายในเรือนเป็นโฮมสเตย์ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้อยู่อาศัยดั้งเดิม รูปแบบเรือนพื้นถิ่นแบบชวามี 5 แบบ ได้แก่ Tajug, Joglo, Limasan, Kampung และ Panggangpe แต่รูปแบบที่ใช้เป็นที่พักอาศัยมากที่สุด ได้แก่ Joglo, Limasan, และ Kampung จากเรือนชวาเดิมจำนวน 24 หลัง ในหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้เลือกศึกษา 5 หลัง โดยมีหลักเกณฑ์ในการเลือกคือเป็นเรือนที่ได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดี และอยู่ในโครงการของหมู่บ้านท่องเที่ยว

ผลการวิจัยพบว่า รูปทรงเดิมของเรือนพักอาศัยเหล่านี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และถูกเก็บรักษาไว้เพราะเป็นความภาคภูมิใจของครอบครัว ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด ได้แก่ การใช้สอยผนังของเรือนมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับความต้องการที่ทันสมัยของคนรุ่นลูกและตอบสนองต่อการท่องเที่ยว พื้นที่บางส่วนกลายเป็นที่พักให้นักท่องเที่ยว เช่น พื้นที่โถง ห้องเก็บของ ทำให้เห็นว่าพื้นที่การใช้สอยของเรือนอาจจะไม่ได้ที่ลักษณะที่ตายตัวสามารถเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับบริบทของสังคม ยกเว้นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่รักษาไว้ โดยยังคงเห็นลักษณะที่บ่งบอกถึงความดั้งเดิมไว้

โดยสรุป การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในเรือนพื้นถิ่นชวานั้นเสนอให้เห็นการปรับใช้พื้นที่ว่างที่ไม่ตายตัว ไม่เฉพาะเจาะจงโดยไม่จำเป็นต้องใช้งานแบบที่เคยเป็นมาเท่านั้น แต่พื้นที่ใช้สอยสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมแสดงให้เห็นว่าผู้เป็นเจ้าของเรือนมีบทบาทอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเรือนให้เป็นไปในรูปแบบใด จะรักษาไว้หรือทำลายขึ้นกับผู้เป็นเจ้าของเรือน

งานวิจัยของ Dewi et al. (2018) เรื่อง การเปลี่ยนรูปของสถาปัตยกรรม บานดาจา (bale daja) ในที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านชาดิง ปาดัง บาห์ลีประเทศอินโดนีเซีย ได้ศึกษาปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงและความหมายของพื้นที่ระเบียงซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไป บานดาจาเป็นพื้นที่ว่างที่ตั้งอยู่ด้านหน้าของเรือนมีลักษณะเหมือนระเบียง ในอดีตเป็นพื้นที่สำหรับการพักผ่อนและทำพิธีทางศาสนาต่าง ๆ งานวิจัยดังกล่าวใช้วิธีการเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมในหมู่บ้านชาดิงจำนวน 3 หลัง ที่มีรูปแบบแตกต่างกัน แต่ยังคงมีพื้นที่บานดาจาไว้ จึงศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงและความหมายของพื้นที่ยังคงอยู่ในสถาปัตยกรรม

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อเวลาผ่านไปจำนวนสมาชิกครอบครัวเพิ่มขึ้น ความต้องการของพื้นที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้พื้นที่บานดาจาถูกลดขนาดให้เล็กลงเพื่อกันให้มีห้องเพิ่มขึ้น ใช้วัสดุที่หลากหลายมากขึ้นตามเทคโนโลยีในปัจจุบัน มีการประดับตกแต่งแกะสลักรูปต่าง ๆ ครอบครัวที่มีเศรษฐกิจดีสามารถรักษารูปแบบเดิมของพื้นที่นั้นไว้ได้ ส่วนครอบครัวที่มีเศรษฐกิจปานกลางมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีขนาดเล็กลงเพื่อจัดพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม ยังคงรักษาระเบียงด้านหน้าไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอันเป็นประเพณีดั้งเดิม ในมิติทางสังคมสังคมคนที่มีการศึกษาสูง

จะมีอุดมการณ์ ในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ทันสมัยมากกว่าคนที่มีการศึกษาน้อยซึ่งมีอุดมการณ์ที่จะรักษาประเพณีแบบดั้งเดิมไว้ และเมื่อครอบครัวมีสมาชิกเพิ่มขึ้น ความต้องการของพื้นที่เพิ่มขึ้น แต่ที่ดินที่มีอยู่นั้นจำกัดเรื้อนพักอาศัย จึงมีการเปลี่ยนแปลงทางตั้งแทนการเปลี่ยนแปลงทางราบ

นอกจากนี้ระเบียบยังมีความหมายในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านศาสนาที่มีความเชื่อว่าการวางตำแหน่งของระเบียบจะอยู่ที่ทิศเหนือ ซึ่งเป็นทิศศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่พิธีกรรมบูชา และเป็นสถานที่นัดพบกัน คนในชุมชนพยายามที่จะรักษาสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมที่มีคุณค่าของบาทวิถีไว้ไม่ให้สูญหายไปกับกาลเวลา การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ระเบียบนั้นทำให้มุมมองจากคนภายนอกรับรู้ได้ถึงฐานะที่ดีและการศึกษาของผู้เป็นเจ้าของเรือน เช่น การใช้วัสดุที่ทันสมัยในการประดับตกแต่ง

โดยสรุป เรือนยังคงรักษารูปแบบเดิมไว้ มีการเพิ่มและลดขนาดของพื้นที่ และปรับเปลี่ยนบางส่วนเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ถึงแม้ว่าพื้นที่จะมีการเปลี่ยนแปลงแต่คุณค่าของพื้นที่ยังคงรักษาไว้แบบเดิม การเปลี่ยนแปลงไม่ได้เปลี่ยนแบบกะทันหัน แต่เป็นการปรับให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตแบบใหม่ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงนั้นมีมากน้อยเพียงใดเกิดขึ้นจากความแตกต่างของฐานะทางสังคมมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม

สรุป

จากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยลาว เห็นได้ว่าถึงแม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ผู้พูดภาษาตระกูลไทที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่และบริบทที่แตกต่างกัน แต่ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมรวมไปถึงองค์ประกอบของการใช้สอยพื้นที่มีความคล้ายคลึงกัน ในการวิจัยมักจะใช้วิธีการสำรวจและรังวัดกรณีศึกษาเพื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบและหาข้อสรุป ในประเด็นของที่ว่างในเรือนพักอาศัย และการเปลี่ยนแปลงที่ว่างเห็นได้ว่าการใช้พื้นที่ว่างนั้นมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและบริบทสังคมวัฒนธรรม การใช้พื้นที่ว่างไม่ได้มีลักษณะที่ตายตัว แต่สามารถปรับไปตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมของการอยู่อาศัย เช่น การนอนอาจจะไม่ได้นอนแค่เพียงในห้องนอนเท่านั้น แต่ยังสามารถใช้พื้นที่เฮียหรือพื้นที่ระเบียงเป็นที่นอนได้ เช่นเดียวกับพื้นที่รับประทานอาหารซึ่งในบางครั้งผู้อยู่อาศัยรับประทานอาหารง่าย ๆ เช่น อาหารกลางวัน ในพื้นที่ครัว แต่เมื่อมีงานหรือมีการรับรองแขกจะใช้พื้นที่เฮียเป็นพื้นที่กินอาหาร ยกเว้นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น พื้นที่ว่างที่พระในห้องนอน ที่ยังคงรักษาไว้เป็นพื้นที่สำคัญ และการเปลี่ยนแปลงที่พบมักเป็นเพียงการกั้นผนังห้องให้เป็นสัดส่วนมากขึ้นเท่านั้น

ในส่วนของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่โยกย้ายมาตั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย ซึ่งถือได้ว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานในบริบทและวัฒนธรรมใหม่ แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่ว่างที่ยังคงมีพื้นที่ใช้สอยเดิมปรากฏอยู่ในองค์ประกอบของเรือน แต่ลักษณะทางกายภาพมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ได้แก่ ขนาดและการปิดล้อมพื้นที่ ที่เปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมและฐานะของผู้อยู่อาศัย มากกว่าการเปลี่ยนแปลงของคุณค่า หรือความหมายของพื้นที่ และเมื่อมีการย้ายไปตั้งถิ่นฐานในที่แห่งใหม่เรือนพักอาศัยได้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับ

วัฒนธรรมหลักเพื่อความอยู่รอดและไม่รู้สึกแปลกแยก ผู้เป็นเจ้าของเรือนมีบทบาทอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือนให้เป็นที่ไปในรูปแบบใด และจะรักษาไว้หรือทำลายขึ้นกับผู้เป็นเจ้าของในช่วงเวลานั้น

จากการทบทวนวรรณกรรมในประเด็นของการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยลาว การใช้พื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ซึ่งนำไปสู่การเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาในด้านการตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ การปิดล้อมที่คำนึงถึงปัจจัยของสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตผู้คน สังคม วัฒนธรรมและประเพณี เพื่อนำวิเคราะห์หาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เขีย

บทที่ 3

การเก็บข้อมูลพื้นที่ศึกษา

การเก็บข้อมูลพื้นที่ศึกษาในบทนี้ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลเอกสารในด้านประวัติศาสตร์และข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน

การสำรวจพื้นที่หมู่บ้านใช้วิธีการเดินสำรวจไล่เลาะตามถนนหลักและทางซอยเพื่อควักวิถีชีวิตและพูดคุยกับชาวบ้าน และสำรวจอาคารบ้านเรือนที่เป็นเป้าหมายในการศึกษาร่วมกับการจดบันทึกและการถ่ายภาพ เพื่อนำข้อมูลมาจัดทำแผนที่บอกตำแหน่งขององค์ประกอบต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน จากนั้นจึงทำการจัดแบ่งรูปแบบเรือนและคัดเลือกกรณีศึกษา โดยพิจารณาจากอายุเรือน รูปแบบสถาปัตยกรรม และการใช้วัสดุในการปลูกสร้าง

นอกจากนี้ งานวิจัยยังได้ทำการรังวัดเรือนกรณีศึกษาที่คัดเลือกจากการสำรวจพื้นที่และจัดทำผังพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลการใช้สอยพื้นที่ภายในเรือนร่วมกับการใช้แบบฟอร์มคำถามเป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยเกี่ยวกับการใช้สอยพื้นที่เรือนและคำเรียกพื้นที่ต่างๆ ภายในเรือน

3.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของแขวงจำปาสัก

ในศตวรรษที่ 6-7 พื้นที่แห่งนี้ปกครองโดยอาณาจักรเจนลา เมื่ออาณาจักรดังกล่าวเสื่อมอำนาจลง หัวเมืองต่าง ๆ แยกตัวเป็นเอกราชและตั้งตนเป็นอาณาจักรน้อยใหญ่ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เขาฟ้ารุ่งแห่งล้านช้างทำการต่อสูรรวบรวมแผ่นดินจากอาณาจักรน้อยใหญ่ให้เป็นปึกแผ่น โดยเริ่มจากดินแดนทางตอนใต้ใกล้กับกัมพูชาจนถึงหลวงพระบางหรือเรียกว่าเชียงทองในอดีต จนมาถึงปี พ.ศ. 1896 อาณาจักรลาวล้านช้างได้ถูกสถาปนาขึ้น ตรงกับสมัยอยุธยาในรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือ พระเจ้าอู่ทอง (Khamphao Phonekeo, 2010) ด้วยเหตุนี้พื้นที่ดังกล่าวจึงปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่เชื่อมโยงกับอาณาจักรขอมโบราณ โดยเฉพาะวัดจำปาสักที่เป็นมรดกโลก นอกจากนี้ยังมีโฮง¹ท้าวเต่า โฮงนางสีดา พระธาตุสามปาง วัดโตะโหมะ ที่มีสถาปัตยกรรมแบบขอมโบราณและแห่งอื่น ๆ ซึ่งกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย

ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช พ.ศ. 2181-2238 ซึ่งตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเกิดการช่วงชิงอำนาจกัน ส่งผลให้เกิดการแยกออกเป็น 2 อาณาจักร คือ อาณาจักรลาวล้านช้างเวียงจันทน์และอาณาจักรลาวล้านช้างหลวงพระบาง ต่อมาอาณาจักรลาวล้านช้างเวียงจันทน์ถูกแบ่งเป็นอีกหนึ่งอาณาจักรคือ อาณาจักรลาวล้านช้างจำปาสักในปี พ.ศ. 2256 (Bunmi thepsimuang, 2011) ซึ่งเป็นเหตุมาจากการแย่งชิงบัลลังก์กันของเหล่าเสนาอำมาตย์ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชจึงเกิดความไม่สงบทางการเมือง ดังนั้นพระครูโพธิ์สะเม็กหรือพระครูชี้อ้อมได้เชิญพระนางสุมังคลา (พระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศา) ที่กำลังทรงครรภ์เจ้าหน่อกษัตริย์ พร้อมด้วยญาติโยมของตนประมาณ 3333 คน หนีภัยจากเวียงจันทน์ลงไปทางทิศใต้จนถึงกัมพูชาและถูกขับไล่ให้กลับคืน จึงล่องเรือขึ้นมาตามลำน้ำโขงจนมาถึงเกาะดอนโขง

¹ โฮง เป็นคำในภาษาลาว หมายถึง โรง

พระครูเห็นว่าเกาะแห่งนี้อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารเนื่องจากเป็นเกาะที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญจึงตั้งเป็นเมืองและได้ทำการสร้างเจดีย์ไว้ในเกาะดอนโขงเพื่อเป็นที่สักการบูชาของประชาชน และได้แต่งตั้งให้จันทหวด² เป็นผู้รักษาคุ้มครองเมืองแห่งนี้ จากนั้นจึงพญาติโยมส่วนหนึ่งล่องเรือขึ้นไปตามลำน้ำโขงจนถึงเมืองจำปานครบุรีศรีหรือแขวงจำปาสักในปัจจุบันและพระครูได้รับอำนาจการปกครองจากเจ้าผู้ครองเมืองจำปาสัก แต่เนื่องจากพระครูเป็นพระสงฆ์ ซึ่งไม่สามารถปกครองเมืองได้จึงได้ทูลเชิญเจ้าหน่อกษัตริย์ให้มาเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง โดยทรงพระนามว่าพระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร จึงเกิดการแยกออกเป็นอาณาจักรลาวล้านช้างจำปาสัก ดังนั้นเมืองโขงจึงถูกรวมเข้าไปในเขตการปกครองในเวลาต่อมา และแต่งตั้งให้จันทหวดเป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองโขง จนมาถึงสมัยปกครองของเจ้าเมืองหมาน้อย เมืองโขงจึงตกเป็นเมืองขึ้นของสยาม ปี พ.ศ. 2334 ต่อมาสยามได้เปลี่ยนชื่อจากจำปาสักเป็นสันทนคร และถูกเปลี่ยนกลับมาใช้ชื่อเดิมในเวลาต่อมา (คำพา พอนแก้ว, 2012)

เห็นได้ว่าในอดีตเกาะดอนโขงและจำปาสักต่างอยู่อย่างป็นเอกราช มีชนพื้นเมืองที่ปกครองและอาศัยอยู่ เมื่อมีการอพยพของชนเวียงจันทน์ที่เป็นชนชาติไทลงมาจากภาคใต้และได้ปกครองหัวเมืองต่าง ๆ จึงเกิดการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งเป็นไปได้ว่าพวกเขาเหล่านั้นได้นำเอาภูมิปัญญาการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของคนไทมาตั้งรกรากในดินแดนที่เคยถูกปกครองโดยอาณาจักรขอมโบราณค่อย ๆ เกิดการวิวัฒนาการและปรับตัวจนถึงปัจจุบัน

3.2 ข้อมูลพื้นที่ศึกษาเมืองโขง แขวงจำปาสัก

เมืองโขงเป็นหนึ่งใน 10 เมืองของแขวงจำปาสักตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งติดกับชายแดนกัมพูชา มีประชากรทั้งหมด 98,942 คน มีสองกลุ่มชาติพันธุ์ได้แก่ ลาว 98.5% และชนพื้นเมืองคิดเป็น 1.5% โดยมี 9 กลุ่มบ้าน และ 114 หมู่บ้าน 16,214 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและบริการอื่น ๆ เป็นอาชีพสำรอง มีพื้นที่รวม 1,718.24 ตารางกิโลเมตร (ห้องการแผนการเมืองโขง, 2019) เฉพาะเกาะดอนโขงมีความยาว 26 กิโลเมตร กว้าง 8 กิโลเมตร หรือคิดเป็นพื้นที่ประมาณ 200 ตารางกิโลเมตร มีภูเขาน้อยใหญ่จำนวน 99 ลูก ภูเขาสูงที่สุดมีความสูง 230 เมตรจากระดับน้ำทะเล เมืองโขงประกอบด้วยหมู่บ้าน 18 หมู่บ้าน ประชากร 2,738 ครัวเรือน หรือ 15,895 คน วัด 18 แห่ง และโรงเรียนระดับประถมศึกษา 19 แห่ง (ศูนย์สถิติเมืองโขง, 2018)

3.3 ข้อมูลของพื้นที่ศึกษา บ้านหินสั่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก

3.3.1 ลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

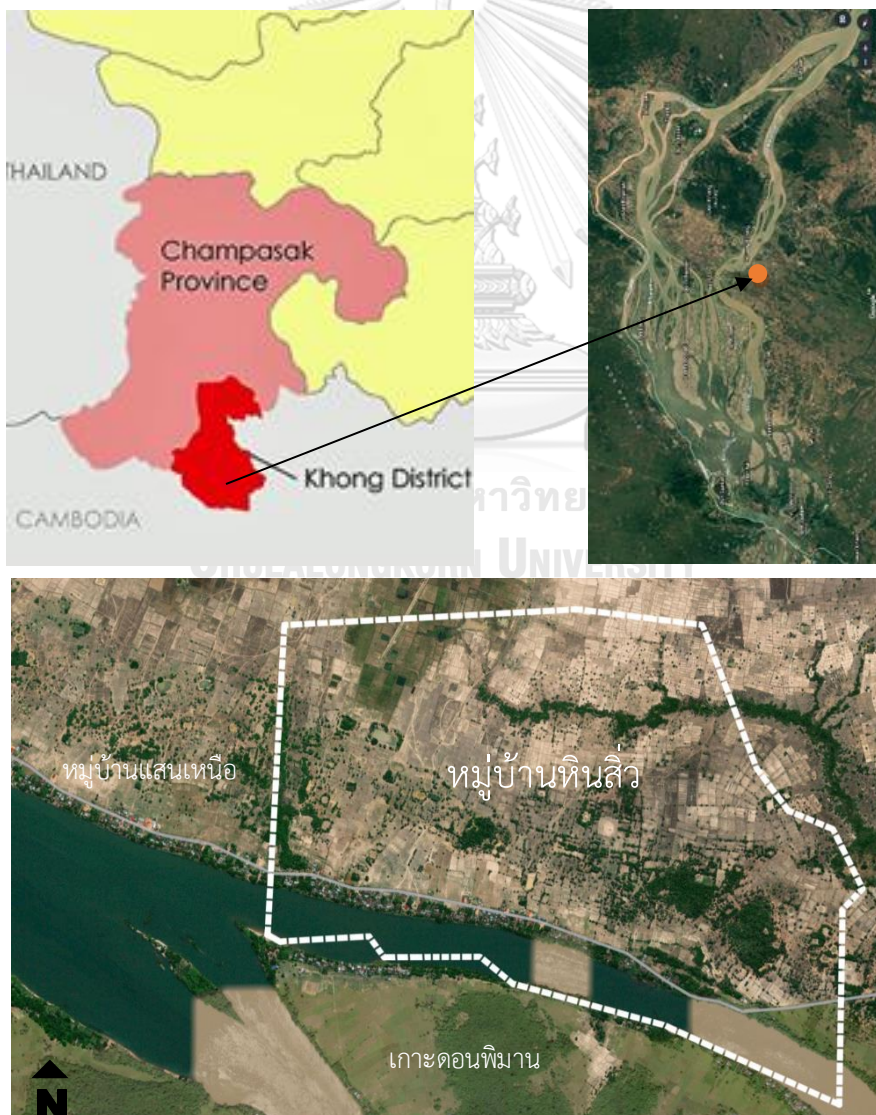
หมู่บ้านหินสั่วตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเกาะดอนโขง มีพื้นที่ราว 0.82 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ชุมชนพื้นที่ราบ และทุ่งนากว้าง หมู่บ้านตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเรียวยาวไปตามลำน้ำ หมู่บ้านหินสั่วมี 191 ครัวเรือนและมีประชากร 1,024 คน

² จันทหวด คือผู้ที่ได้รับการเรียนหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา

- ทิศเหนือ ติดกับทุ่งนา
- ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำโขง
- ทิศตะวันตก ติดกับหมู่บ้านแสนเหนือ
- ทิศตะวันตก ติดกับ หมู่บ้านหาด

ภายในชุมชนมีวัด โรงเรียน โรงสีข้าว ท่าเรือ และทุ่งนา วัดหินสิ่วถือเป็นวัดที่เก่าแก่ของเกาะดอนโขง โดยชาวบ้านนับถือกันว่าเป็นแหล่งเชื่อมต่อสำคัญกับหินสิ่วที่ตั้งอยู่ทุ่งนา นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อให้เด็กในชุมชนได้บวชเรียนศึกษา ซึ่งปัจจุบันเป็นอาคารร้าง

พื้นที่ทุ่งนามีหนองน้ำ 35 หนอง โดยมีหนองที่สำคัญ คือ หนองเวียนและหนองหอย ซึ่งเป็นหนองที่มีลักษณะคล้ายกับที่ตั้งปราสาทขอมเพราะมีร่องรอยของซากหินศิลาแลงและมีหนองน้ำด้านหน้า นอกจากนี้ยังมีป่าช้า โพนตาลซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีต้นตาลเป็นจำนวนมากและโพนห่อ (ห่อผีประจำบ้าน) เป็นจุดที่ตั้งหินสิ่ว สันนิษฐานว่าในอดีตอาจจะเป็นหอไหว้ของคนในหมู่บ้าน

ภาพ 3.1 ที่ตั้งและขอบเขตการปกครองบ้านหินสิ่ว (ที่มา: ผู้วิจัย 2562 อ้างอิงจาก Google earth)

3.3.2 ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต

ชาวบ้านหินสือประกอบอาชีพทำนา หาปลา ค้าขาย และอื่น ๆ อาศัยอยู่แบบเครือญาติในเรือนใกล้เคียงกัน มีภูมิปัญญาในการทำน้ำตาลโตนดซึ่งมีชื่อเสียง เมื่อกล่าวถึงน้ำตาลโตนดจะนึกถึงหมู่บ้านหินสือเป็นอันดับแรก คนเมืองโขงมีความเชื่อทั้งพุทธศาสนาและเชื่อผีเสียงคู่กัน ยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาโดยเฉพาะการยึดถือตามฮีตสิบสองหรือบุญสิบสองเดือน

ประเพณีเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมานั้นถือเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนดอนโขง รวมถึงคนในหมู่บ้านหินสือซึ่งมีความสัมพันธ์ในชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ทารกเมื่อแรกเกิดจะมีผู้เฒ่าที่เป็นที่นับถือของคนในหมู่บ้านนำผ้าอ้อมมาปูไว้บนกระดังแล้ววางเด็กลง จากนั้นเคาะริมกระดังแล้วพูดว่า “กุกกุก กุกกุก ลูกของเฒ่าเฒ่าในวันนี้ ถ้ากายมือนี่ วันนี้แม่่นลูกกู” แปลว่า “ลูกของใครให้มาเอากลับวันนี้ ถ้าเลยวันนี้จะกลายเป็นลูกกู” เป็นการพูดเพื่อประกาศสิทธิ์ในตัวเด็กเพราะเชื่อว่า ผีหรือวิญญาณมาเกิดเป็นคน ซึ่งพบได้น้อยในปัจจุบัน เมื่อถึงอายุประมาณ 10 ปี พ่อแม่จะส่งลูกชายจะไปเป็นสัง กะลิวัด (เด็กวัด) หรือบวชเป็นสามเณรเพื่อศึกษาร่ำเรียนจารีตประเพณีหลักธรรมคำสอน เมื่อครบอายุ 20 ปี จึงทำการบวชเป็นพระ การส่งลูกไปบวชเรียนเพื่อให้ลูกได้เรียนหนังสือมีสติปัญญาและวิชาความรู้ถึงคราวแต่งงานมีการตกลงปลงใจระหว่างบ่าวสาวแล้วจึงบอกกล่าวต่อพ่อแม่ให้รับรู้ เมื่อเห็นดีกันทั้งสองฝ่ายแล้วจึงให้ฝ่ายชายมาสู่ขอตามประเพณี โดยมีสินสอดทองหมั้นแล้วแต่การตกลงของทั้งสองฝ่าย จากนั้นจึงจัดพิธีสู่ขวัญขึ้นที่เรือนเจ้าสาว โดยเจ้าบ่าวเป็นฝ่ายย้ายมาอยู่ที่เรือนเจ้าสาว แต่มีข้อยกเว้นสำหรับครอบครัวที่ไม่มีลูกสาวสามารถขอฝ่ายหญิงไปอยู่ด้วยได้ เมื่อเสียชีวิตมีการทำพิธีตามพุทธศาสนา โดยลูกหลานทำบุญแจกข้าวเพื่อเป็นการส่งส่วนบุญกุศลให้ดวงวิญญาณ เมื่อจากไปได้หนึ่งปีขึ้นไปครอบครัวมีการตั้งกองบุญหรือกองอัฐฐะ ส่งบุญให้ผู้จากไป (Khamphao Phonekeo, 2010)

3.3.3 ลักษณะการใช้ที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง

สิ่งปลูกสร้างในหมู่บ้านหินสือสามารถแบ่งออกเป็น 8 ประเภท ได้แก่ เรือนพักอาศัย โรงเรียน วัด โรงเรียน ศาลาท่าน้ำ สำนักงานผู้ใหญ่บ้าน ร้านค้า และห้องน้ำ/เล้าข้าว อาคารสิ่งปลูกสร้างมีความหนาแน่นใกล้ฝั่งใกล้พื้นที่ริมฝั่งซึ่งส่วนมากจะเป็นอาคารไม้และมีการปรับปรุงต่อเติม พื้นที่ริมฝั่งมีศาลาท่าน้ำไว้เป็นที่พักผ่อนของชาวบ้าน ซึ่งเพื่อนบ้านสามารถใช้พื้นที่นี้ร่วมกันได้หากเรือนใดไม่มีศาลา วัดอยู่กึ่งกลางของหมู่บ้านติดกับโรงเรียนและสำนักงานผู้ใหญ่บ้าน อาคารที่ปลูกสร้างใหม่ค่อย ๆ ขยายตัวออกไปทางฝั่งทุ่งนาซึ่งอยู่ทางทิศเหนือ

เรือนพักอาศัยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ เรือนไม้ เรือนไม้ต่อเติมวัสดุใหม่ และเรือนสร้างใหม่ ซึ่งเรือนไม้ยังมีมากกว่า 50 % ของจำนวนเรือนพักอาศัยจากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ 2562 เรือนไม้เหล่านี้มีความหนาแน่นในพื้นที่ริมฝั่งน้ำ ส่วนฝั่งถนนมีเรือนที่ปลูกสร้างด้วยไม้ ทั้งเรือนไม้ที่สร้างใหม่ และเรือนแบบสมัยใหม่ ปัจจุบัน เรือนพักอาศัยมีการขยายตัวสู่พื้นที่ทุ่งนาริมถนนมากขึ้น เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านไม่สามารถขยายตัวได้และเป็นพื้นที่ที่สะดวกในการเดินทางมากกว่า

ภาพ 3. 4 ประเภทสิ่งปลูกสร้าง (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

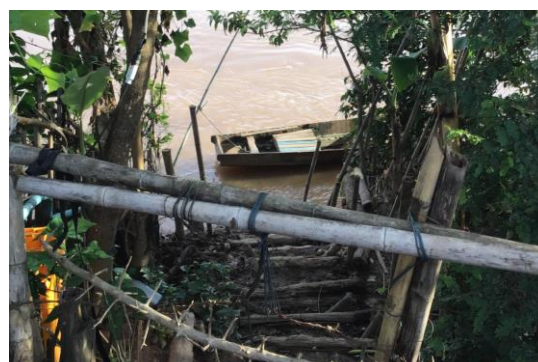
ภาพ 3. 5 ประเภทอาคารที่อยู่อาศัย (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

3.4 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของบ้านหินส่ว

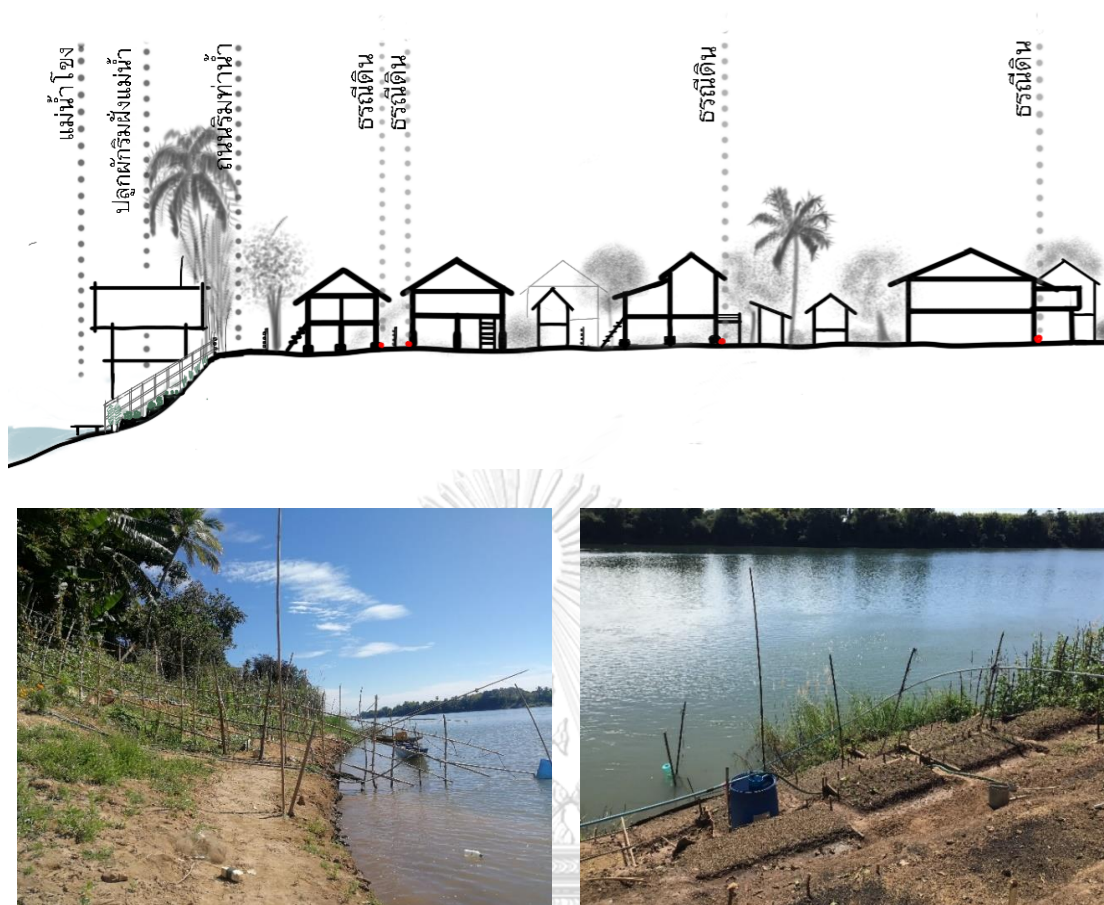
หมู่บ้านหินส่วตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเกาะดอนโขง เรือนพักอาศัยในหมู่บ้านปลูกสร้างตามริมแม่น้ำโขง เรือนส่วนใหญ่วางแนวยาวของเรือนขนานไปกับสายน้ำ เนื่องจากในอดีตผู้คนในหมู่บ้านอาศัยแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางสัญจรสายหลัก อย่างไรก็ตาม เมื่อเริ่มมีการสร้างถนนในฝั่งทุ่งนา ทางสัญจรหลักจึงเปลี่ยนจากแม่น้ำเป็นถนน โดยถนนเส้นนี้ได้กลายเป็นเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่หมู่บ้านและพื้นที่นา

3.4.1 พื้นที่ริมน้ำ

การใช้พื้นที่ริมน้ำจะเปลี่ยนแปลงไปตามฤดู ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง ในช่วงฤดูฝนระดับน้ำในแม่น้ำโขงจะเพิ่มสูงขึ้นจนเกือบถึงริมฝั่งแต่ไม่เกิดน้ำท่วม ชาวบ้านจะไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ริมน้ำได้นอกจากเป็นท่าเรือ แต่เมื่อถึงฤดูแล้ง ระดับน้ำจะลดลงเป็นอย่างมากทำให้พื้นที่ในการเพาะปลูก ชาวบ้านจึงทำการถากถางให้มีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การปลูกผักชนิดต่าง ๆ เพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย นอกจากนี้ชาวบ้านยังลงไปอาบน้ำ หรือซักผ้าริมแม่น้ำในช่วงที่น้ำลดลง

ภาพ 3. 6 พื้นที่ริมน้ำในช่วงฤดูฝน (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

ภาพ 3. 7 พื้นที่ริมน้ำในช่วงฤดูแล้ง (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

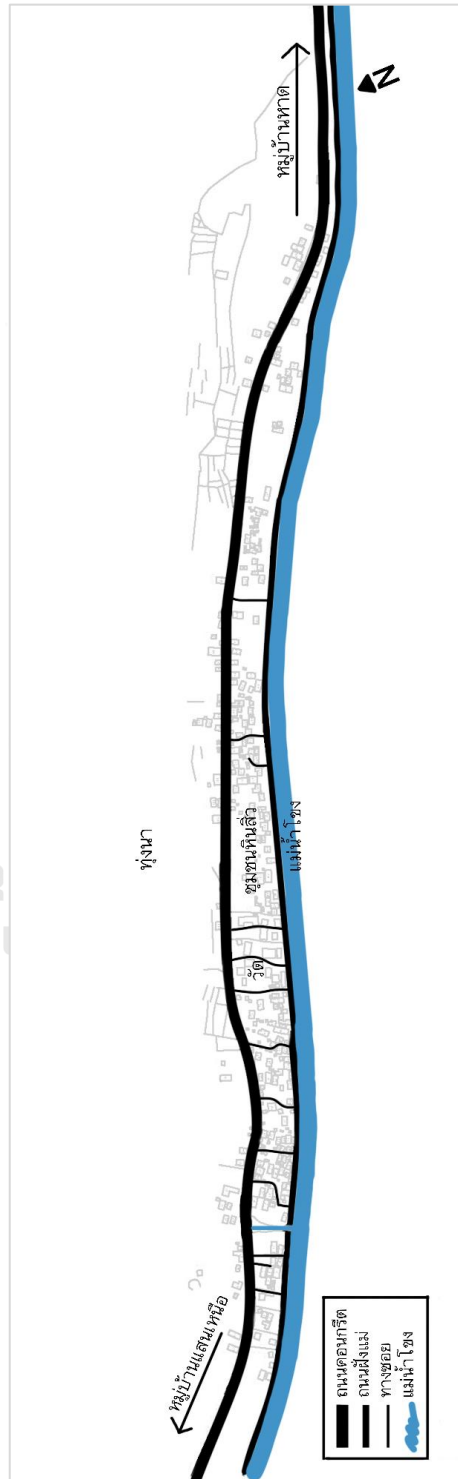
3.4.2 ทางสัญจรในหมู่บ้าน

ทางสัญจรในหมู่บ้านมีทั้งแบบทางน้ำและทางบก โดยมีแม่น้ำโขงเป็นทางสัญจรหลักในอดีต ทว่า ปัจจุบันเมื่อมีการสร้างถนน คนในหมู่บ้านจึงเปลี่ยนมาใช้ทางสัญจรทางบกแทน ซึ่งมีทางสัญจรที่คนในหมู่บ้านเรียกว่า ทางท่า ซึ่งเป็นเส้นแบ่งระหว่างทำน้ำและเขตอาคารบ้านเรือน และมีทางสัญจรเล็กหรือทางซอยที่ใช้สำหรับการเดินหรือการขี่มอเตอร์ไซด์ ซึ่งเกิดจากร่องรอยการสัญจรของคนในหมู่บ้าน

เนื่องจากเป็นพื้นที่เกาะเรือนแต่ละหลังมักจะมีทำน้ำเป็นที่จอดเรือสำหรับใช้ในการหาปลา เดินทางข้ามฝั่ง และเดินทางไปยังเกาะอื่น ๆ ส่วนเรือนที่ไม่มีทำน้ำ สามารถใช้ทำน้ำร่วมกับเพื่อนบ้านได้ ในปัจจุบันเรือมีจำนวนลดน้อยลง โดยเฉพาะเรือนที่ไม่มีผู้ชายที่เป็นคนออกเรือไปหาปลา เมื่อต้องการเดินทางทางน้ำชาวบ้านสามารถยืมเรือเพื่อนบ้านได้ นอกจากนี้ยังมีเรือรับจ้างที่เพิ่มความสะดวกให้แก่การเดินทางอีกด้วย

การสัญจรทางบกหรือถนนซึ่งกลายเป็นทางสัญจรหลักในปัจจุบันมีการก่อสร้างตั้งแต่สมัยการปกครองของฝรั่งเศส และเปลี่ยนเป็นถนนคอนกรีตเมื่อปี พ.ศ 2561 ทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ และใช้เป็นเส้นทางของรถโดยสารที่จอดรับผู้คนที่เดินทางไปยังเมืองอื่นได้

ทางท่า เป็นถนนฝั่งแม่น้ำและเป็นเส้นแบ่งระหว่างท่าน้ำและเขตอาคารบ้านเรือนเป็นเส้นทางที่คนในหมู่บ้านใช้เป็นประจำมีขนาดพอดีกับความกว้างของรถหนึ่งคัน เป็นเส้นทางที่ไม่มีรถพลุกพลด่าน ชาวบ้านสามารถเดินเล่นริมน้ำและเดินไปยังเรือนหลังอื่น ๆ ได้ เรือนที่ไม่ได้ตั้งใกล้กับถนน สามารถใช้ทางฮ่อมหรือทางซอยเล็กๆ ที่เกิดจากร่องรอยการสัญจรเป็นประจำของคนในหมู่บ้านเพื่อออกสู่ถนนหลัก

ภาพ 3. 8 ทางสัญจรในหมู่บ้าน (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

ถนนริมฝั่งแม่น้ำ

ถนนคอนกรีต

ซอยเล็ก ๆ

ภาพ 3. 9 ทางสัญจรทางบกในหมู่บ้าน (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

3.5 เรือนพักอาศัยในบ้านหินลิว

จากการสำรวจเรือนพักอาศัยในพื้นที่ศึกษาทั้งหมดจำนวน 211 หลัง โดยทำการใส่รหัสเรือนแต่ละหลังในแผนที่ สามารถแบ่งเรือนพักอาศัยได้ 3 ประเภทตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและวัสดุที่ใช้ ได้แก่ (1) เรือนรูปแบบเก่า มีรูปแบบของผนังที่พัฒนามาจากเขื่อนลาวแบบดั้งเดิม มีค่องตาล่างต่ำ เสาไม้กลม การวางฝาไม้กระดานเป็นแนวนอนหรือแนวตั้ง และมีการต่อเติมพื้นที่เรือน จำนวน 107 หลัง คิดเป็นร้อยละ 50.7 ของเรือนพักอาศัยทั้งหมด (2) เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ ก่อสร้างใหม่โดยการใช้แบบผนังเรือนเก่าที่มีการต่อเติม มีค่องตาล่างสูงขึ้น เสาไม้สี่เหลี่ยม การวางผนังไม้กระดานผสมผสานกันระหว่างแนวตั้งกับแนวนอน จำนวน 41 หลัง คิดเป็นร้อยละ 19.5 ของเรือนพักอาศัยทั้งหมด และ (3) เรือนรูปแบบใหม่มีรูปแบบพัฒนาจากเรือนเก่าผสมใหม่ มีเสาคอนกรีตและมีการตกแต่งตัวเรือน จำนวน 63 หลัง คิดเป็นร้อยละ 29.8 ของเรือนพักอาศัยทั้งหมด จากนั้นทำคัดเลือกเรือนกรณีศึกษาเพื่อการเก็บข้อมูลโดยพิจารณาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนทั้งสามประเภทที่ตรงตามรูปแบบการจัดประเภทเรือนมากที่สุดซึ่งสามารถคัดเลือกเรือน จำนวน 17 หลัง แบ่งออกเป็น เรือนรูปแบบเก่า 8 หลัง เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ 4 หลัง และเรือนรูปแบบใหม่ 5 หลัง จากนั้นได้ทำการคัดเลือกเรือนกรณีศึกษาประเภทละ 2 หลังโดยพิจารณาจากอายุเรือนเป็นหลัก กล่าวคือ (1) เรือนรูปแบบเก่ามีอายุเรือน 50 ปีขึ้นไป (2) เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ มีอายุเรือน 15 ปีขึ้นไป (3) เรือนรูปแบบใหม่มีอายุเรือน 1 ปีขึ้นไป และเป็นเรือนที่ยังมีผู้อยู่อาศัยในปัจจุบัน ไม่ทิ้งร้างหรืออาศัยอยู่เป็นบางช่วงเวลา โดยเก็บข้อมูลลักษณะสถาปัตยกรรม การใช้สอยพื้นที่ และองค์ประกอบภายในเรือน ทั้งในช่วงชีวิตประจำวันและในช่วงพิธีกรรม รวมถึงการปิดล้อมพื้นที่ โดยมุ่งเน้นพื้นที่เขียเป็นหลักในการศึกษา

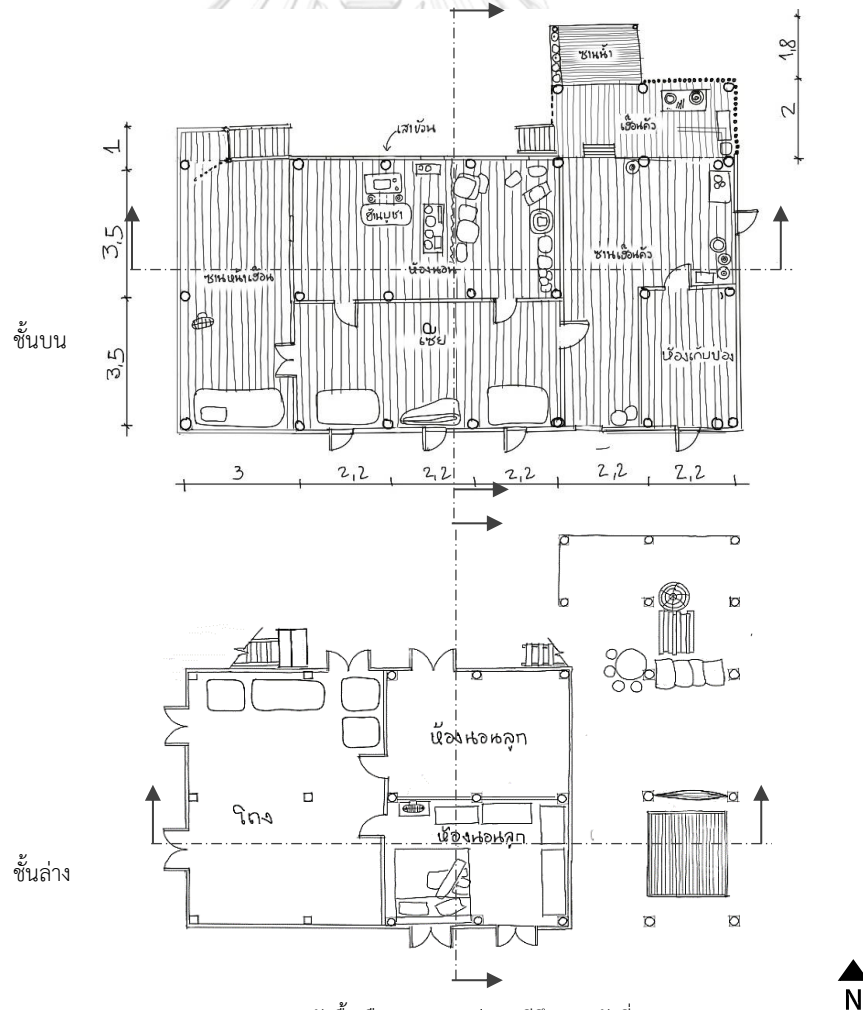

ภาพ 3. 10 เรือนกรณีศึกษา (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

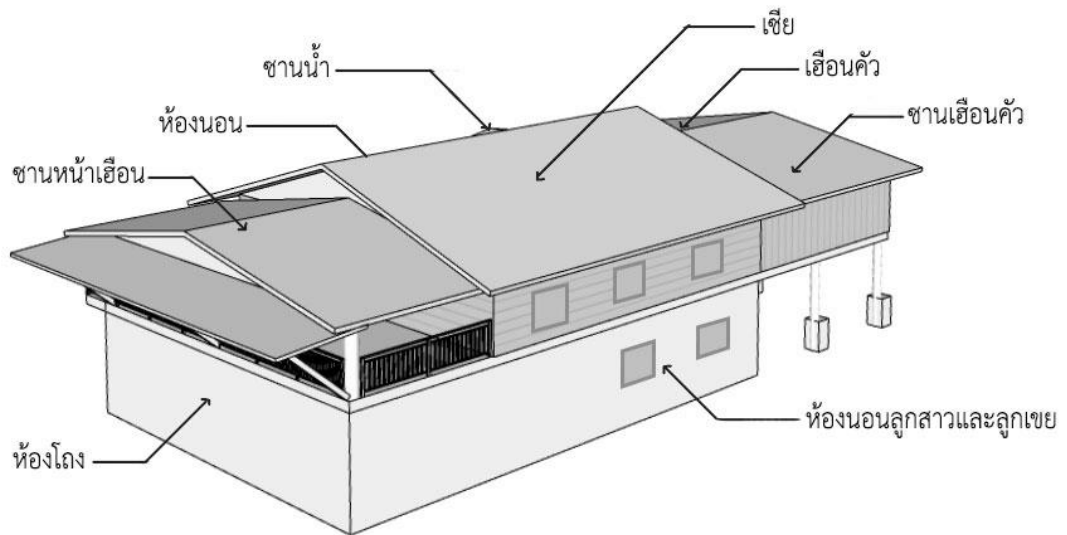
3.5.1 เรือนรูปแบบเก่า

1) เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 1

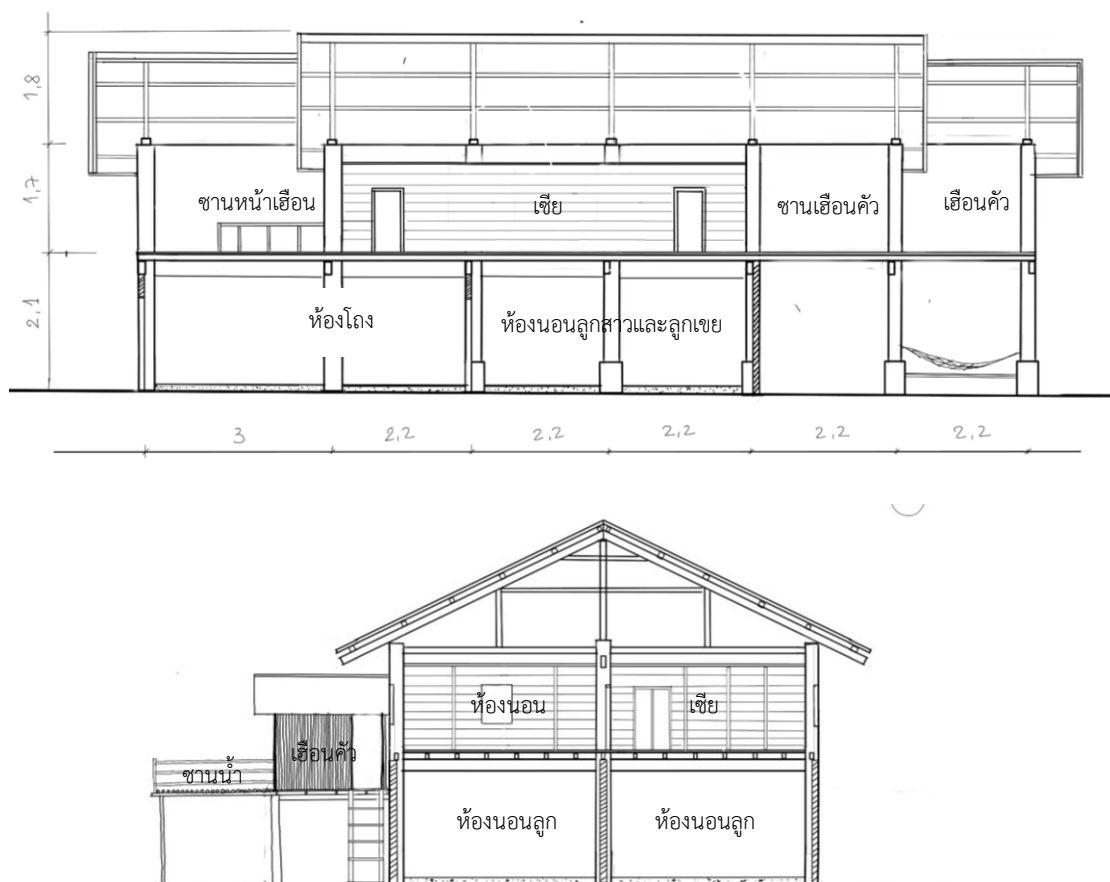
เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 1 (หมายเลข 1 ในภาพ 3.10) มีอายุเรือน 80 ปี เจ้าของเรือน (ซึ่งได้รับมรดกจากมารดา) ปัจจุบันอายุ 65 ปี ประกอบอาชีพทำนา ปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 8 คน เรือนปลูกสร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง ต่อมามีการต่อเติมโดยการติดเรือนสูงขึ้นและกันห้องใหม่ในส่วนกึ่งตากลางเพื่อเป็นห้องนอนให้ลูกสาวและลูกเขย เรือนดังกล่าวจึงไม่มีทอละนิตินที่ชั้นล่างในตำแหน่งเดียวกันกับเสาขั้ว และย้ายบันไดจากฝั่งแม่น้ำสู่ฝั่งถนนเพื่อเข้าถึงทางสัญจรได้สะดวกมากขึ้น เรือนตั้งอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำและวางขนานกับสายน้ำ พื้นที่ใช้สอยของเรือนประกอบด้วย ห้องนอนซึ่งหันนอนหันไปทางทิศเหนือ ใช้เป็นพื้นที่สำหรับวางหิ้งพระและแยกพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่เก็บของ เชียอยู่ทางทิศใต้เป็นพื้นที่คูทิว ที่นอนเจ้าของเรือน และที่นอนแขกเมื่อมีญาติมาค้างคืน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม ซานหน้าเรือนตั้งอยู่ถัดจากเชียและห้องนอนด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ต้อนรับแขกและรับประทานอาหาร ด้านทิศตะวันออกเป็นพื้นที่ซานเอือนคั้วเชื่อมต่อไปสู่พื้นที่ครัวซึ่งมีการกันห้องสำหรับเก็บของและมีพื้นที่ประกอบอาหารซึ่งเชื่อมกับพื้นที่ซานน้ำที่ใช้สำหรับล้างจาน เก็บหม้อทำอาหาร ซักผ้า กึ่งตากลางมีส่วนที่กันห้องใหม่และส่วนที่เปิดโล่งใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนและทำงานในช่วงกลางวัน โดยมีห้องน้ำตั้งอยู่ห่างจากตัวเรือน

ภาพ 3. 11 ผังพื้นเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1

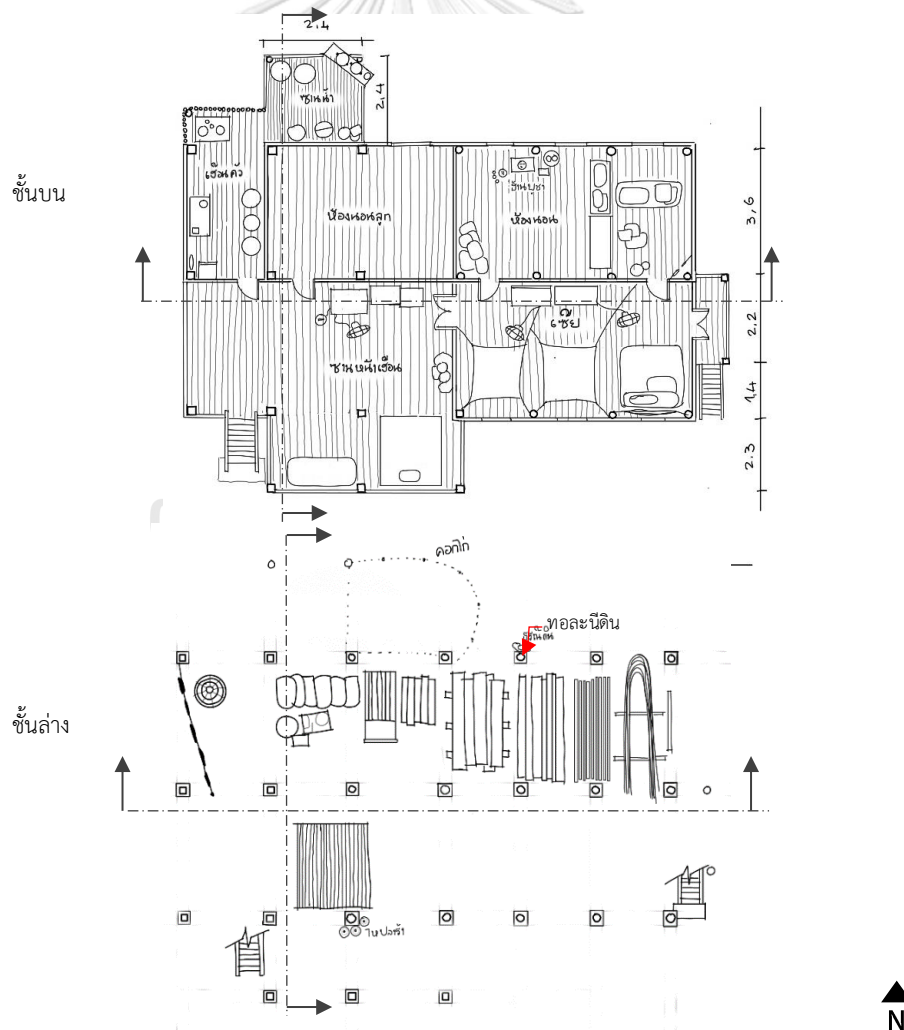
ภาพ 3. 12 รูปสามมิติเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1

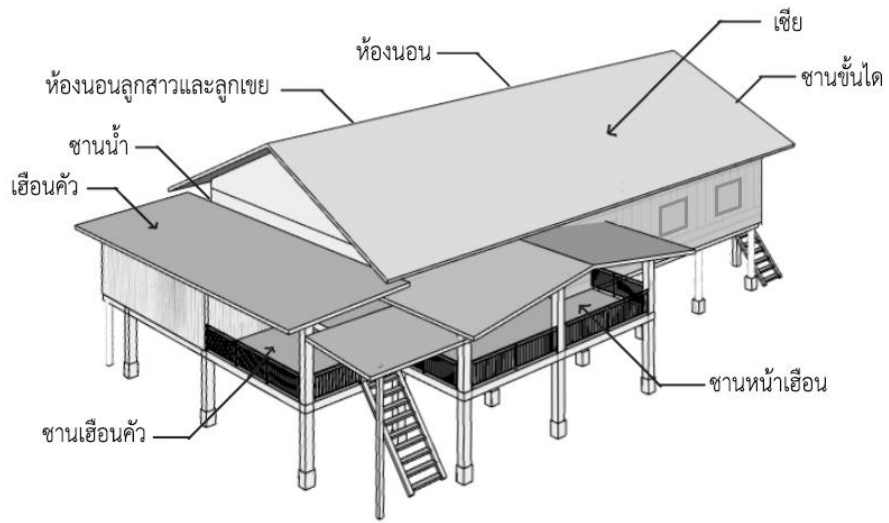
ภาพ 3. 13 รูปตัดเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1

2) เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 2

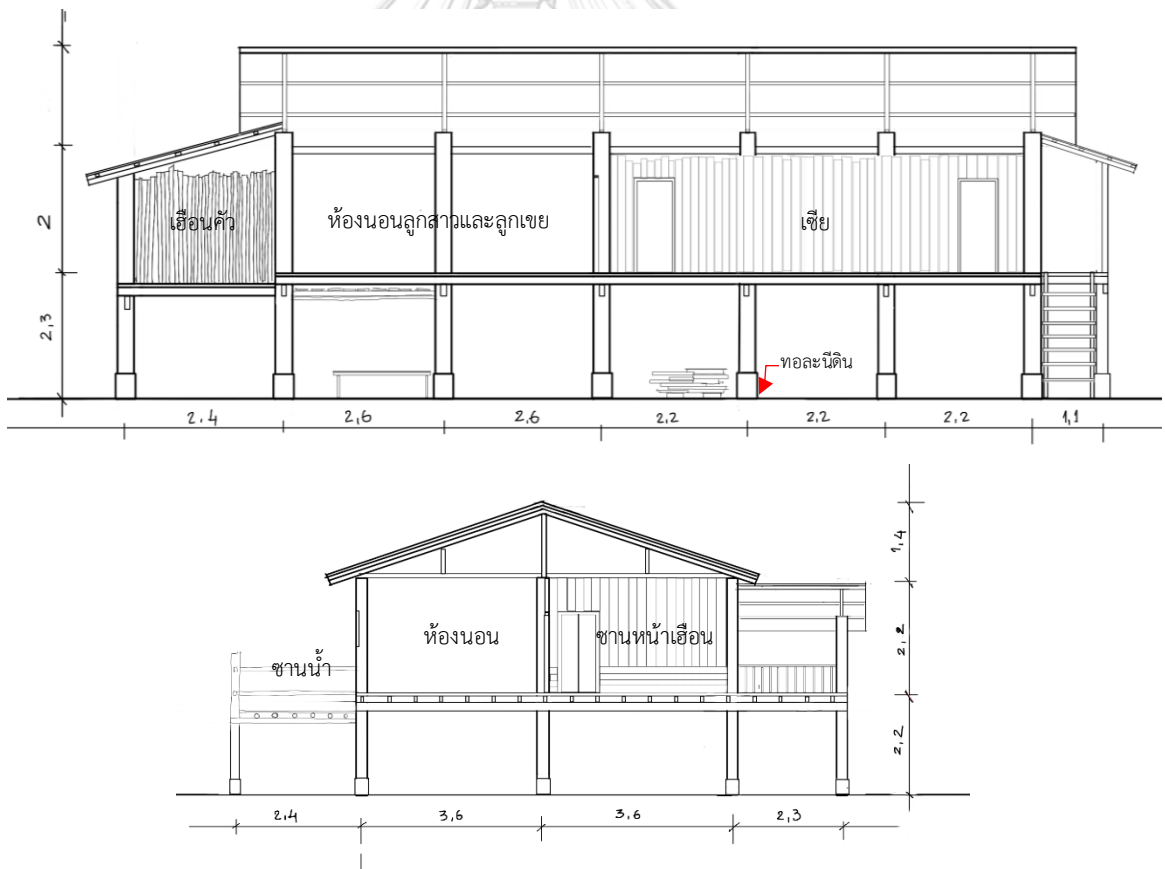
เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 2 (หมายเลข 2 ในภาพ 3.10) มีอายุเรือนประมาณ 80 ปี เจ้าของเรือน (ซึ่งได้รับมรดกจากมารดา) ปัจจุบันอายุ 69 ปี ประกอบอาชีพทำนาและหาปลา ปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 7 คน เรือนปลูกสร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง มีการรื้อถอนส่วนที่เป็นครัวและต่อเติมทำเป็นชานหน้าเอียงและทำพื้นที่ครัวใหม่ เรือนตั้งอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำและวางขนานกับสายน้ำ บันไดหันสู่ฝั่งแม่น้ำ พื้นที่ใช้สอยของเรือนประกอบด้วย ห้องนอนซึ่งหันอนหันไปทางทิศเหนือ ใช้เป็นพื้นที่สำหรับวางหิ้งพระและแยกพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่เก็บของ เชียอยู่ทางทิศใต้ใช้เป็นที่นั่งนอนของสมาชิกครอบครัว นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม ชานหน้าเอียงตั้งอยู่ถัดจากเชียและห้องนอนด้านทิศตะวันตกโดยกินพื้นที่บางส่วนให้เป็นห้องนอนของครอบครัวลูกสาว ส่วนที่เปิดโล่งเป็นที่นั่งนอนของบิดาและมารดา นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่รับแขกและรับประทานอาหารในบางครั้ง บันไดเรือนพาดในพื้นที่ชานเอียงค้วและพื้นที่เชื่อมต่อกับเชียไปสู่ชานหน้าเอียง พื้นที่ครัวมีพื้นที่ประกอบอาหารและเชื่อมกับพื้นที่ชานน้ำใช้สำหรับล้างจาน เก็บหม้อทำอาหาร ซักผ้า กองตาส่างโล่งเป็นพื้นที่เก็บของและนั่งพักผ่อนในช่วงกลางวัน โดยมีห้องน้ำตั้งอยู่ห่างจากตัวเรือน

ภาพ 3. 14 ผังพื้นเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2

ภาพ 3. 15 รูปสามมิติเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2

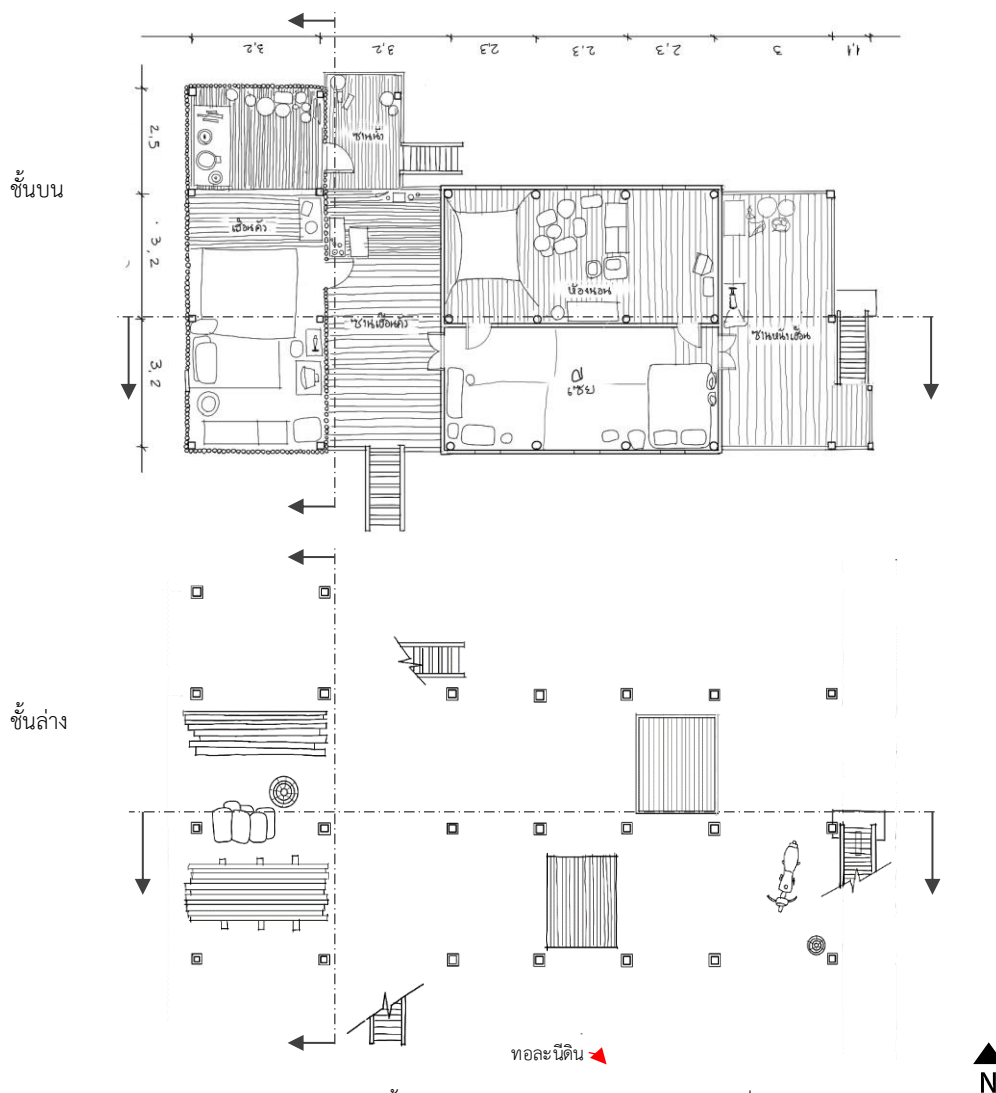

ภาพ 3. 16 รูปตัดเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2

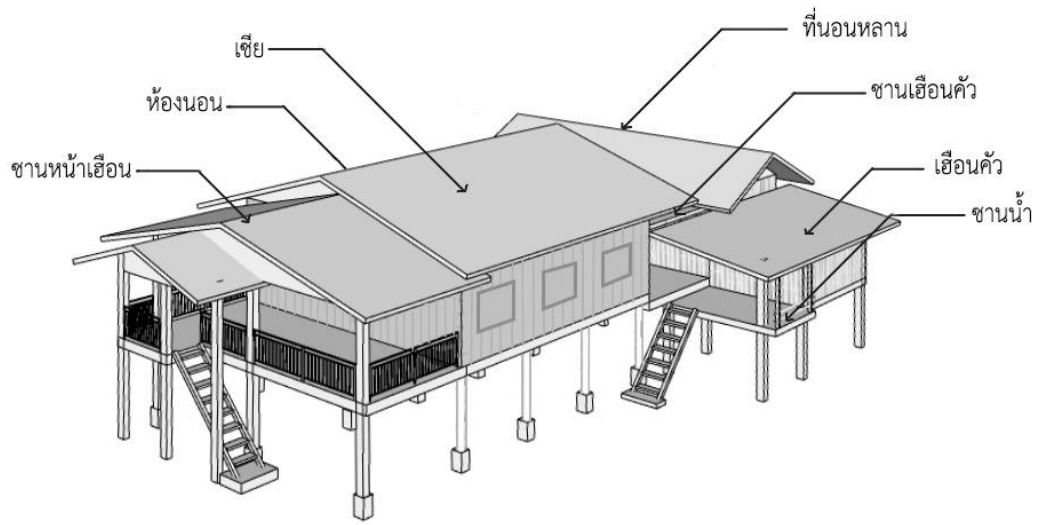
3.5.2 เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่

1) เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 3

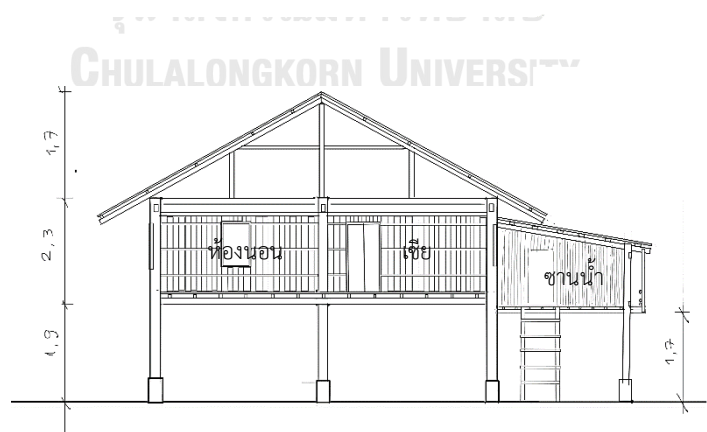
เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 3 (หมายเลข 3 ในภาพ 3.10) อายุเรือนประมาณ 5 ปี แต่เดิมเป็นเรือนเก่าที่ถูกรื้อถอนและย้ายมาปลูกสร้างใหม่ เจ้าของเรือน (ซึ่งได้รับมรดกจากมารดา) ปัจจุบันอายุ 47 ปี ประกอบอาชีพทำนาและเย็บผ้า ปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 4 คน เรือนปลูกสร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง ตั้งอยู่ริมฝั่งถนนและวางขนานกับสายน้ำ บ้านโคกหันสู่ฝั่งถนน พื้นที่ใช้สอยของเรือน ประกอบด้วย ห้องนอนซึ่งหันอนหันไปทางทิศใต้ มีที่นอนสำหรับหลานสาว นอกจากนั้นพื้นที่สำหรับวางหิ้งพระและแยกพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่เก็บของ เชียอยู่ทางทิศใต้ ใช้เป็นที่นอนของมารดา นอกจากนั้นยังเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม ซานหน้าเฮือนตั้งอยู่ถัดจากเขียและห้องนอน ด้านทิศตะวันออกเป็นพื้นที่รับแขกและทำงานเย็บผ้า ด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ซานเฮือนคั่วเชื่อม ต่อไปสู่พื้นที่เฮือนคั่วที่นอนของหลานซึ่งอยู่กันคนละฝั่งกับเตาไฟ และเชื่อมกับพื้นที่ซานน้ำใช้สำหรับล้างจาน เก็บหม้อทำอาหาร ซักผ้า กิ่งตาล่างโล่งเป็นพื้นที่เก็บของและนั่งพักผ่อนในช่วง กลางวัน โดยมีห้องน้ำตั้งอยู่ห่างจากตัวเรือน และตำแหน่งของทอละนิตินอยู่ห่างจากตัวเรือน ซึ่งเป็นตำแหน่งของเรือนเดิม

ภาพ 3. 17 ผังพื้นเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3

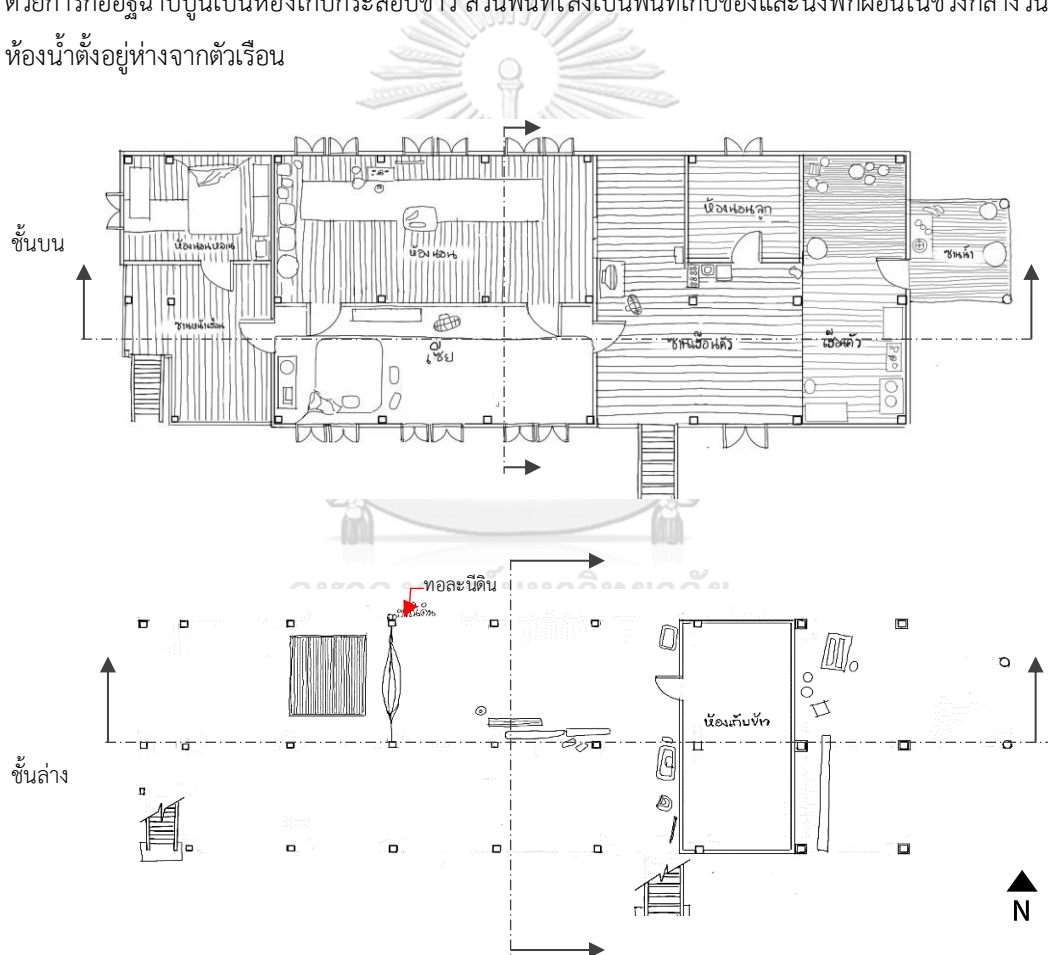
ภาพ 3. 18 รูปสามมิติเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3

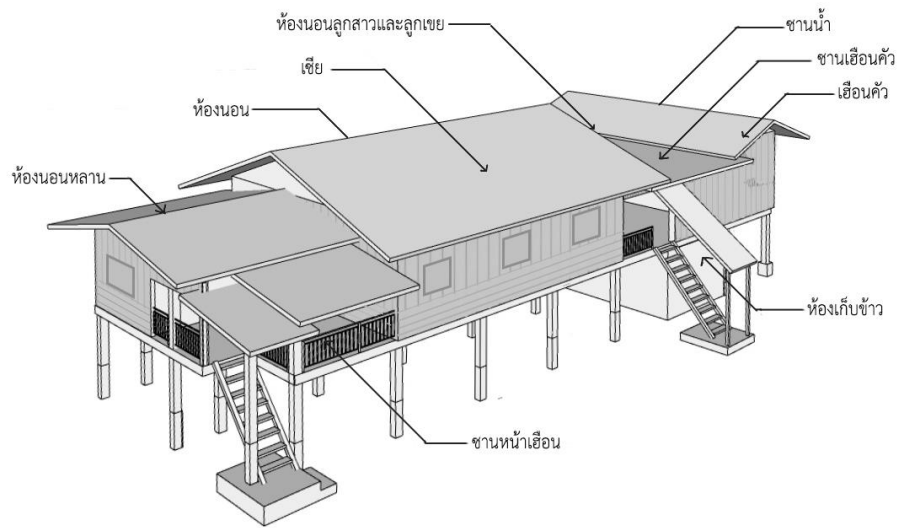
ภาพ 3. 19 รูปตัดเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3

2) เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 4

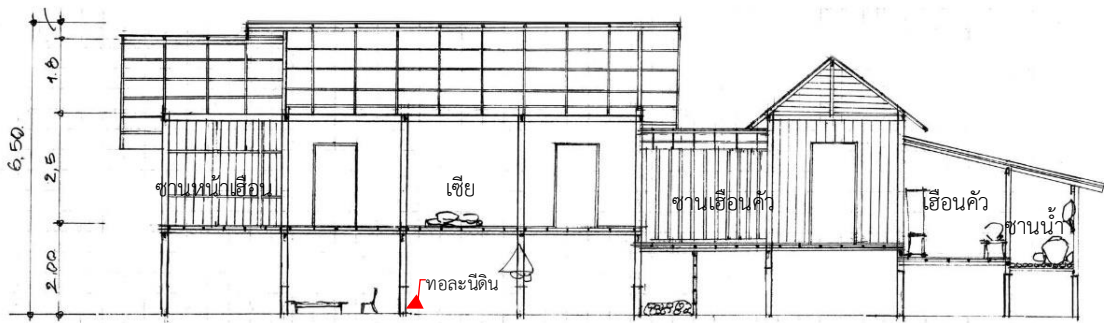
เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 4 (หมายเลข 4 ในภาพ 3.10) มีอายุเรือนประมาณ 18 ปี เป็นเรือนที่ปลูกสร้างใหม่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2546 เจ้าของเรือนปัจจุบันอายุ 65 ปี ประกอบอาชีพทำนา ปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 5 คน เรือนปลูกสร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำและวางขนานกับสายน้ำ บ้านได้หันสู่ฝั่งแม่น้ำ พื้นที่ใช้สอยของเรือน ประกอบด้วย ห้องนอนซึ่งหันนอนหันไปทางทิศเหนือเป็นพื้นที่สำหรับวางหิ้งพระและแยกพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่เก็บของ เชียอยู่ทางทิศใต้ใช้เป็นที่นั่งนอนของบิดา นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมชานหน้าเอือนตั้งอยู่ถัดจากเขียและห้องนอนด้านทิศตะวันตกแบ่งพื้นที่กันห้องนอนสำหรับหลานและมีพื้นที่โล่งสำหรับการรับแขก ด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ชานเอือนคว้แบ่งบางส่วนกันเป็นห้องนอนของลูกสาวและลูกเขย ถัดไปเป็นพื้นที่ครัวซึ่งเชื่อมกับพื้นที่ชานน้ำใช้สำหรับล้างจาน เก็บหม้อทำอาหาร ซักผ้า พื้นที่กึ่งดาดล่างบางส่วนถูกกั้นด้วยการก่ออิฐฉาบปูนเป็นห้องเก็บกระสอบข้าว ส่วนพื้นที่โล่งเป็นพื้นที่เก็บของและนั่งพักผ่อนในช่วงกลางวัน โดยมีห้องน้ำตั้งอยู่ห่างจากตัวเรือน

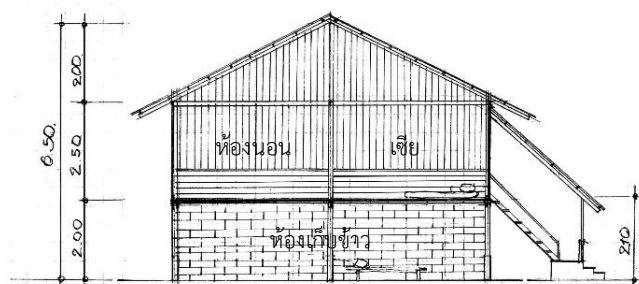
ภาพ 3. 20 ผังพื้นเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4

ภาพ 3. 21 รูปสามมิติเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4

CHULALONGKORN UNIVERSITY

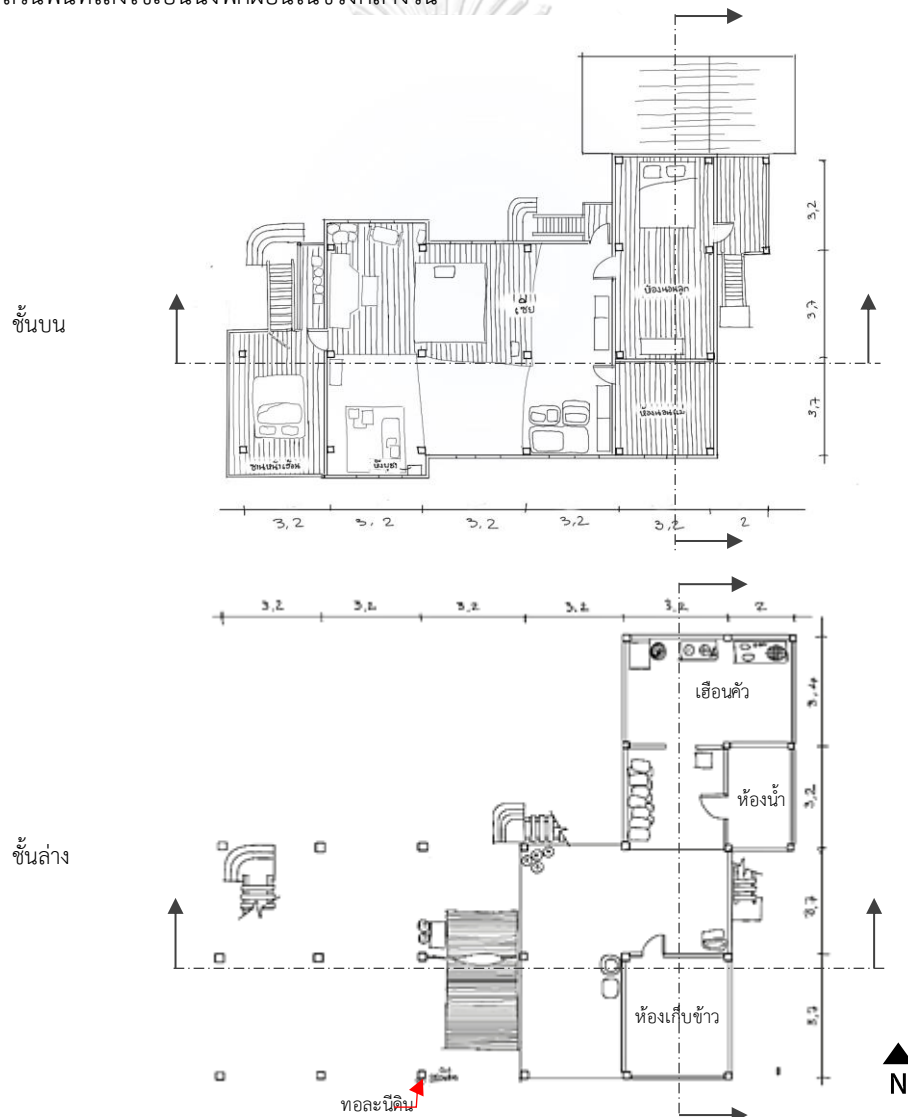

ภาพ 3. 13 รูปตัดเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4

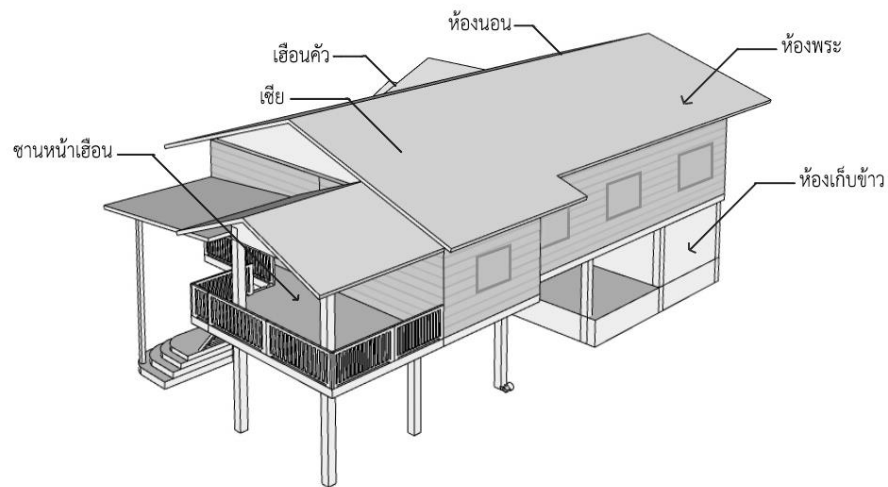
3.5.3 เรือนรูปแบบใหม่

1) เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 5

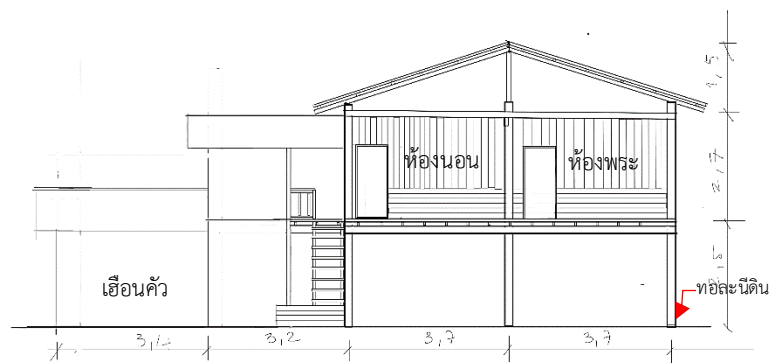
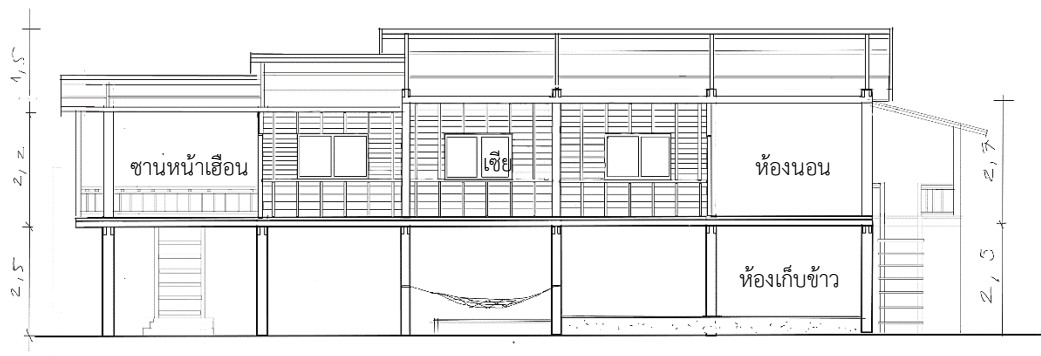
เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 5 (หมายเลข 5 ในภาพ 3.10) มีอายุเรือนประมาณ 10 ปี เป็นเรือนที่ปลูกสร้างใหม่ โดยลูกชาย เจ้าของเรือนปัจจุบันอายุ 72 ปี ประกอบอาชีพพานา ปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 5 คน โครงสร้างด้านบนเป็นไม้จริง ส่วนกึ่งตากลางเป็นเสาคอนกรีต เรือนตั้งอยู่ริมฝั่งถนนและวางขนานกับสายน้ำ บ้านใต้หลังคาฝั่งถนน พื้นที่ใช้สอยของเรือน ประกอบด้วย ห้องนอนซึ่งหันอนหันไปทางทิศเหนือ และกันบางส่วนเป็นห้องพระ ถ้านับจากตำแหน่งของ ทอละนิตินเซียจะอยู่ทิศเหนือและใช้เป็นพื้นที่พื้นที่ดูทีวี และเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม ซานหน้าเขื่อนตั้งอยู่ถัดจากเขียด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่นอนของมารดา ไม่มีซานเขื่อนค้ว กึ่งตากลางมีพื้นที่บางส่วนถูกกันห้องเป็นสัดส่วนด้วยผนังก่ออิฐฉาบปูน เพื่อเป็นพื้นที่ครัว ซานน้ำ ห้องน้ำ และห้องเก็บของ กึ่งตากลางส่วนพื้นที่โล่งใช้เป็นนั่งพักผ่อนในช่วงกลางวัน

ภาพ 3. 23 ผังพื้นเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5

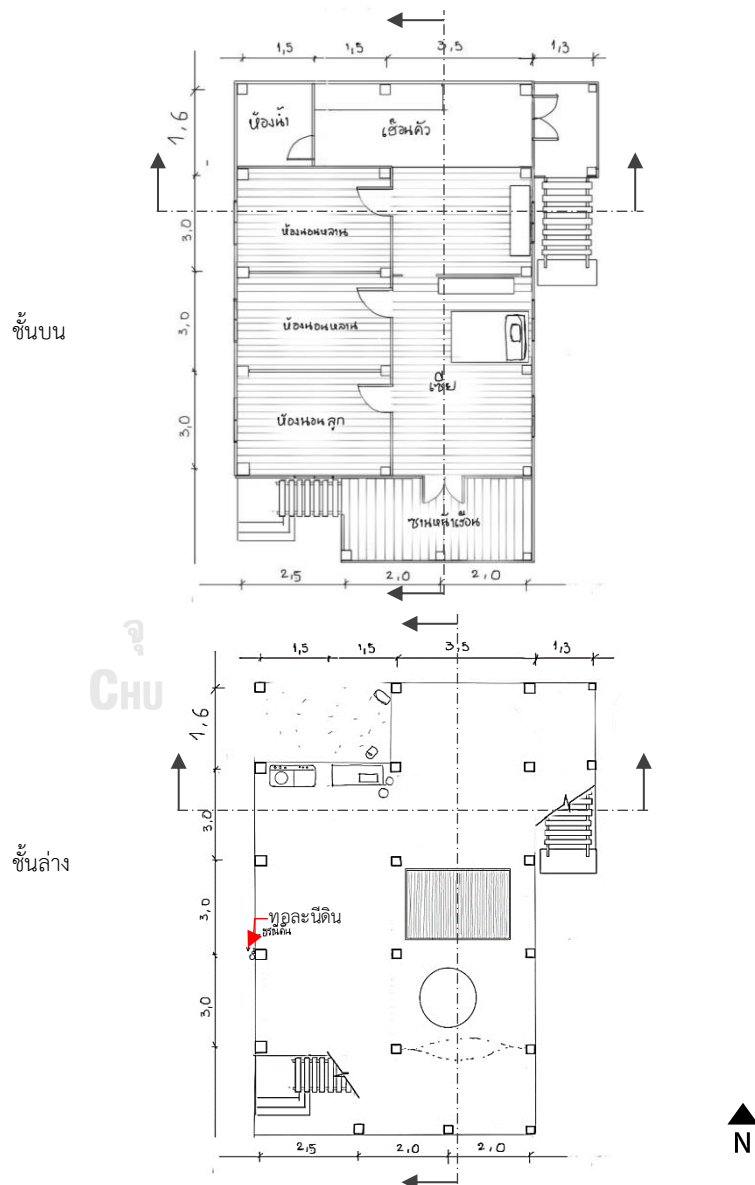
ภาพ 3. 24 รูปสามมิติเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5

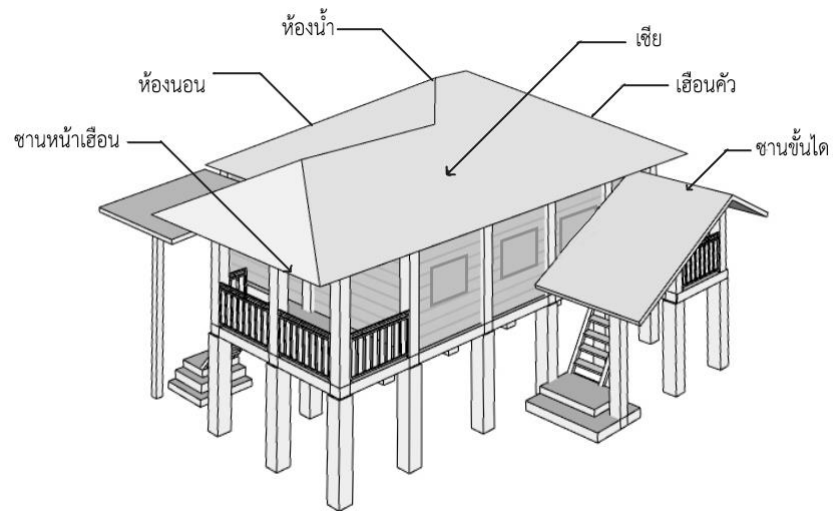
ภาพ 3. 25 รูปตัดเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5

2) เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 6

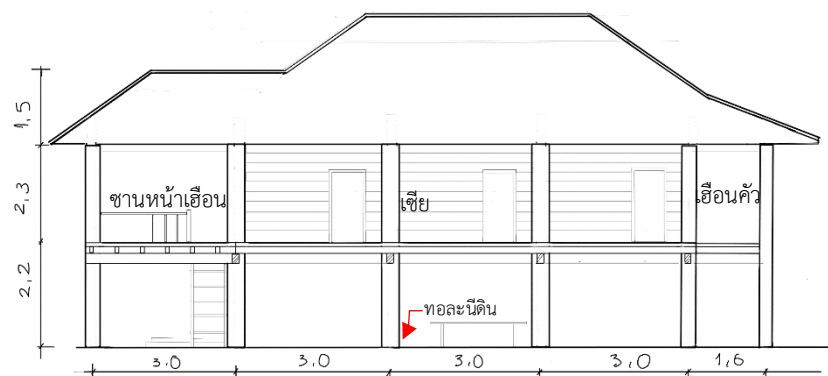
เรือนกรณีศึกษาหลังที่ 6 (หมายเลข 6 ในภาพ 3.10) มีอายุเรือนประมาณ 3 ปี เป็นเรือนที่ปลูกสร้างใหม่ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2561 เจ้าของเรือนปัจจุบันอายุ 44 ปี ประกอบอาชีพครู ปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 4 คน โครงสร้างด้านบนเป็นไม้จริง ส่วนกึ่งตากลางเป็นเสาคอนกรีต เรือนตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแต่วางตั้งฉากกับสายน้ำ บ้านได้หันสู่ฝั่งแม่น้ำ พื้นที่ใช้สอยของเรือน ประกอบด้วย ห้องนอนซึ่งกันเป็น 3 ห้องและห้วนอนหันไปทางทิศตะวันตก เขียอยู่ทางทิศตะวันออกใช้เป็นที่พื้นที่ดูทีวีและพักผ่อน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม พื้นที่บางส่วนของเขียตั้งอยู่ใกล้กับครัวถูกกันเพื่อวางสิ่งของ ซานหน้าเขียตั้งอยู่ถัดจากเขียด้านทิศใต้เป็นพื้นที่รับแขก และรับประทานอาหารในบางครั้ง เขียนค้วอยู่ทิศเหนือมีส่วนกันเป็นห้องน้ำแทนการมีซานน้ำ และไม่มีซานเขียนค้ว กึ่งตากลางเปิดโล่งโล่งเป็นพื้นที่นั่งพักผ่อนในช่วงกลางวัน

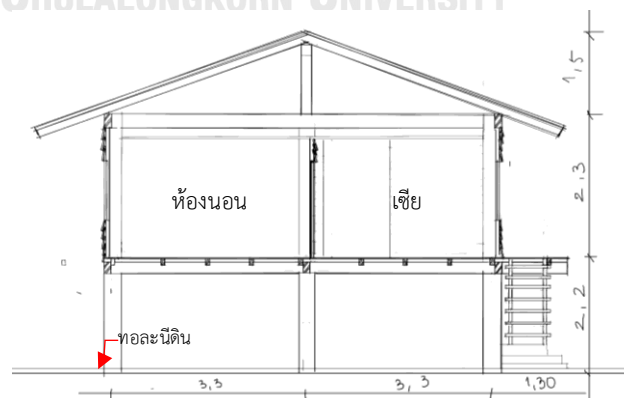
ภาพ 3. 26 ผังพื้นเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6

ภาพ 3. 27 รูปสามมิติเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพ 3. 28 รูปตัดเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6

โดยสรุป พื้นที่ใช้สอยของเรือนพักอาศัยในหมู่บ้านหินลี้ประกอบด้วย ห้องนอน เขีย เอือนค้ว ซานเอือนค้ว ซานน้ำ และซานหน้าเอือน ซานหน้าเอือนเป็นพื้นที่ต่อเติมภายหลังซึ่งคนในพื้นที่จะเรียกว่าซาน และบางคนจะเรียกว่าละเบียง และในรูปแบบเรือนเวียงจันทน์จะเรียกพื้นที่นี้ว่าละเบียง เนื่องจากพื้นที่ซานมีอยู่หลายตำแหน่งในพื้นที่เรือน ผู้วิจัยจึงใช้คำว่าซานในการเรียกพื้นที่ตามชาวบ้านและเดิมตำแหน่งของพื้นที่ต่อท้ายคำว่าซาน เช่น ซานหน้าเอือน ซานเอือนค้ว เพื่อป้องกันความสับสนในการใช้คำศัพท์ในการเรียกชื่อพื้นที่ และเรือนกรณีศึกษาในพื้นที่ศึกษามีแบบแผนของผังพื้นที่คล้ายกับเอือนลาวในการทบทวนวรรณกรรมบทก่อนหน้า กล่าวคือเรือนในหมู่บ้านหินลี้พบเรือนรูปแบบเอือนเขียมีละเบียงคล้ายกับเรือนรูปแบบเวียงจันทน์ (ภาพ 2.5) ส่วนผังพื้นที่เรือนพบลักษณะของเอือนค้วที่เชื่อมเรือนหลักด้วยซานเอือนค้ว เรือนรูปแบบใหม่ใช้แบบแผนการวางผังพื้นที่คล้ายกับเรือนเก่า แต่มีการกันห้องนอนสำหรับสมาชิกในครอบครัว

จากการเก็บข้อมูลพื้นฐานเรือนกรณีศึกษาทั้ง 6 หลัง อันประกอบด้วย องค์ประกอบของบริบทแวดล้อม การสัญจร องค์ประกอบของพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน หน้าที่ใช้สอยในพื้นที่ จึงนำไปสู่การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐาน การใช้งานพื้นที่ใช้สอย และการเปลี่ยนแปลงของเขียในลำดับต่อไป

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาบริบทแวดล้อมในพื้นที่ศึกษาตลอดจนการตั้งถิ่นฐาน เรือนพักอาศัย องค์ประกอบของพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน และหน้าที่ใช้สอยในพื้นที่ต่าง ๆ ของเรือนกรณีศึกษาในบทที่ผ่านมา ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐานของเรือนพักอาศัยกับสายน้ำ ทางสัญจร และเรือนข้างเคียง และการวิเคราะห์องค์ประกอบภายในพื้นที่ใช้งาน ลักษณะการปิดล้อม ตลอดจนการใช้สอย ในชีวิตประจำวันและในช่วงพิธีกรรม โดยมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้งานในพื้นที่เสียชีวิตของเรือนกรณีศึกษา

4.1 การตั้งถิ่นฐาน

ในอดีตการตั้งถิ่นฐานของเรือนพักอาศัยมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงซึ่งเคยเป็นเส้นทางสัญจรหลักและยังเป็นแหล่งอุปโภคและบริโภคที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของผู้คน แม่น้ำมีอิทธิพลในการกำหนดทิศทางของตัวเรือน ทว่า ปัจจุบันเมื่อการพัฒนาเมืองเข้าถึงพื้นที่ศึกษา มีการสร้างถนนเพื่ออำนวยความสะดวกในการสัญจรทางบก เรือนที่ปลูกสร้างใหม่จึงถูกวางทิศทางให้ตอบรับกับถนน เส้นทางสัญจรใหม่นี้เป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชีวิตตามรายละเอียด ดังนี้

4.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนพักอาศัยกับแม่น้ำ

เรือนพักอาศัยในหมู่บ้านหินส่วตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำ ผู้คนในหมู่บ้านอาศัยแม่น้ำในการดำรงชีวิตทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนั้นพื้นที่ตั้งของเรือน อันประกอบด้วย ตัวเรือนหลัก คอกสัตว์ เล้าข้าว ศาลานั่งเล่น แปลงผัก ทำน้ำ และห้องน้ำ จึงมีความเชื่อมโยงในการใช้พื้นที่ริมน้ำ

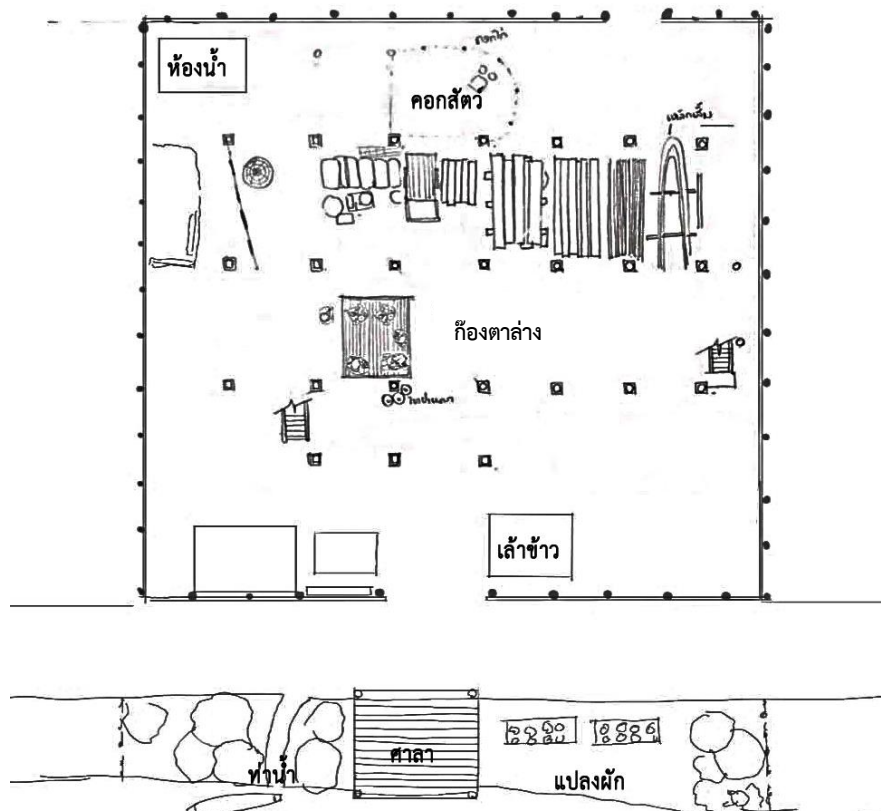
ตัวเรือนหลักซึ่งวางตัวยาวขนานกับสายน้ำ โดยเข็มมักอยู่ฝั่งแม่น้ำซึ่งถือเป็นหน้าเรือนเนื่องจากการหันตอบรับกับทางสัญจรและมีบันไดหันสู่แม่น้ำโขง โดยเฉพาะบันไดชั้นสุคริ้วที่เป็นเส้นทางในการหาบน้ำจากทำน้ำขึ้นมาเติมที่โถงในพื้นที่ยาน้ำ และเมื่อกลับจากการหาปลาสามารถขึ้นมาบนเรือนเพื่อนำปลาที่หามาได้ไปที่ครัวเพื่อประกอบอาหาร กึ่งกลางมีพื้นที่เก็บเรือเมื่อไม่ได้ใช้งาน ในอดีตเรือนทุกหลังจะมีเรือเป็นของตัวเองสำหรับใช้ในการหาปลาและเป็นพาหนะในการเดินทาง แต่ในปัจจุบันเรือนบางหลังไม่มีเรือเป็นของตัวเอง เพราะไม่มีสมาชิกครอบครัวที่ออกหาปลา อีกทั้งบางครอบครัวต้องออกเดินทางไปทำงานนอกพื้นที่ หรือ บางครอบครัวไม่มีสมาชิกที่เป็นผู้ชายในวัยที่สามารถออกไปหาปลาได้

ศาลาทำน้ำเป็นพื้นที่พักผ่อนของคนในหมู่บ้าน เรือนแต่ละหลังจึงมีศาลาทำน้ำส่วนตัวใช้ในการนั่งพักผ่อนคุยและทำงานทั่วไปในตอนกลางวัน เพราะเป็นที่โปร่งโล่งและติดกับแม่น้ำจึงมีลมเย็นผ่านตลอดเวลา นอกจากนี้ศาลาทำน้ำยังเป็นจุดรวมในการพบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้านที่ผ่านไปมา นับเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถนั่งเล่นรับลมและชมวิวแม่น้ำโขง อย่างไรก็ตามในปัจจุบันศาลาหลายหลังได้มุ่งลงไปตามกาลเวลาโดยไม่มีกำช่อมแซม

ตลิ่งริมน้ำมีทำหน้าที่ในการจอดเรือ เมื่อระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดลงจะเกิดพื้นที่ดินเพิ่มขึ้นและปลาในแม่น้ำโขงมีจำนวนไม่มาก ชาวบ้านจึงไม่ได้มองหาปลาดังเช่นเคย ในฤดูแล้งชาวบ้านจึงใช้พื้นที่ริมตลิ่งเป็นพื้นที่ปลูกผักหลากหลายชนิดที่สามารถนำมารับประทานในครอบครัว และสามารถนำไปขายเมื่อเหลือจากการบริโภค

ห้องน้ำเป็นส่วนที่สร้างขึ้นใหม่ภายหลัง มักอยู่ด้านล่างและห่างจากตัวเรือน มีการใช้เครื่องสูบน้ำเพื่อสูบน้ำจากแม่น้ำโขงขึ้นมาใช้ผ่านท่อส่งน้ำ และต่อขึ้นไปที่ชานน้ำเพื่อความสะดวกในการทำครัว ส่งผลให้คนในหมู่บ้านค่อย ๆ เปลี่ยนมาอาบน้ำ หรือ ซักผ้าที่ห้องน้ำเพราะมีความสะดวกสบายกว่าการลงไปใช้น้ำที่ท่าน้ำ

สรุปได้ว่าเรือนพักอาศัยในหมู่บ้านหินส่วยังมีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นกับแม่น้ำ โดยเฉพาะเซี่ยที่อยู่ฝั่งแม่น้ำเพื่อตอบรับการสัญจรทางน้ำ ปรากฏให้เห็นทั้งในเรือนรูปแบบเก่าและรูปแบบเก่าผสมใหม่ ส่วนเรือนรูปแบบใหม่ที่มีการวางทิศทางของเรือนแตกต่างออกไปจึงไม่เอื้อต่อการหันทิศทางของเซี่ยให้อยู่ฝั่งแม่น้ำ นอกจากนี้พื้นที่ต่าง ๆ ของเรือนและบริเวณโดยรอบมีพื้นที่รองรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำ เช่น ศาลา แปลงผัก ท่าน้ำ และถึงแม้กิจกรรมบางอย่างจะเปลี่ยนไป เช่น การลงไปอาบน้ำที่ท่าน้ำซึ่งเปลี่ยนมาเป็นอาบน้ำในห้องน้ำ แต่ยังใช้น้ำที่สูบจากแม่น้ำโขงขึ้นมาอุปโภคบริโภคครัวเรือน

ภาพ 4. 1 องค์ประกอบของพื้นที่เรือนและพื้นที่ริมน้ำ (ที่มา: ผู้วิจัย 2564)

ภาพ 4. 2 ทางขึ้นทำน้ำและผักสวนครัวริมตลิ่ง (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ภาพ 4. 3 การใช้พื้นที่ทำน้ำช่วงเวลาน้ำลด (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

4.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนพักอาศัยกับทิศทางการสัญจร

เส้นทางสัญจรนับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการกำหนดการหันทิศของตัวเรือนในหมู่บ้านหินส่ว ในอดีตแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางการสัญจรหลักเรือนพักอาศัยจึงวางตัวขนานยาวไปกับสายน้ำ แต่เมื่อมีการสร้างถนนคอนกรีต ทางสัญจรหลักจึงเปลี่ยนจากการสัญจรทางน้ำสู่การสัญจรทางบก ซึ่งส่งผลให้การวางทิศทางของเรือนเปลี่ยนแปลงไป

เรือนพักอาศัยที่ตั้งริมแม่น้ำ ประกอบด้วย เรือนที่สร้างขึ้นตั้งแต่เริ่มมีการตั้งถิ่นฐาน เรือนดังกล่าวมีลักษณะเป็นเรือนไม่มีกิ่งตาล่าง นอกจากนี้ยังมีเรือนสร้างใหม่บางส่วนที่ปลูกบนที่ดินเดิมโดยทำการรื้อถอนเรือนไม้หลังเดิมออก บางเรือนที่ยังพอจะมีที่ดินที่มีขนาดที่สามารถปลูกเรือนได้จึงยกเป็นมรดกให้ลูกได้สร้างเรือนเป็นของตนเอง

1) ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนพักอาศัยกับทิศทางการสัญจรทางน้ำ

เนื่องจากแม่น้ำโขงเป็นทางสัญจรหลัก ในอดีตเรือนจึงมักจะตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำ มีถนนเส้นเล็กริมน้ำแบ่งเขตเรือนพักอาศัยกับทำน้ำ โดยตัวเรือนวางตัวขนานยาวไปกับแม่น้ำ มีสายน้ำเป็นตัวกำกับการวางทิศทางของเรือน ตำแหน่งของเสี่ยวจะอยู่ทางทิศใต้หรือทางฝั่งแม่น้ำ ห้องนอนอยู่ทางทิศเหนือ โดยหัวนอนจะตั้งฉากกับแม่น้ำ หัวนอนหันไปทางทิศเหนือซึ่งเป็นทิศการวางตำแหน่งเสาขั้วของเรือน และหันเท้าไปทางทิศใต้หรือทางน้ำ เสาขั้วหรือเสาต้นแรกของเรือนจะอยู่ฝั่งของหัวนอนซึ่งมีทอละนีดินอยู่ด้านล่างเป็นพื้นที่ในการจัดรูปเพื่อบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองเรือน โดยเฉพาะพระแม่ธรณี อันมีก้อนหินที่มีขนาดน้อยใหญ่วางรวมกันตรงตำแหน่งเสาขั้ว

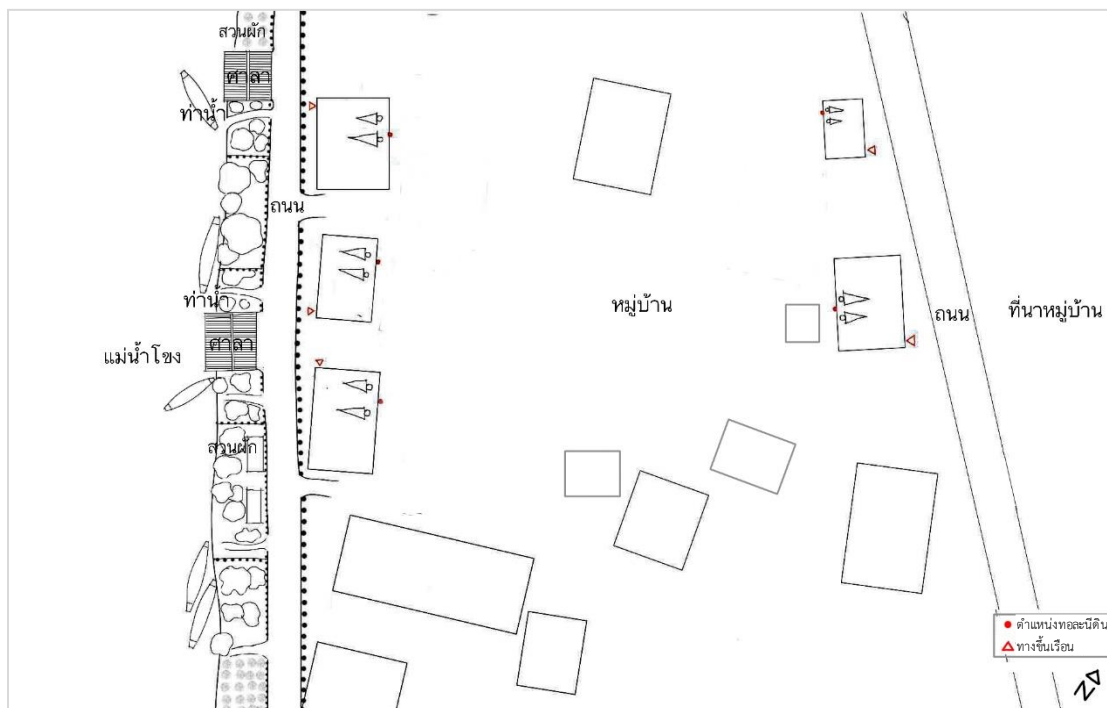
บ้านไคจะอยู่ฝั่งแม่น้ำหันรับการสัญจรขึ้นจากทำน้ำและสามารถขึ้นเรือนได้โดยตรง โดยบ้านไคมีวางอยู่ 2 ตำแหน่ง ตำแหน่งแรกเป็นบ้านไคขึ้นเรือนเข้าสู่พื้นที่ชานหน้าเฮือนก่อนจะผ่านไปพื้นที่เสี่ยว อาจจะมีอยู่ทางด้านยาวของเรือนหันรับกับฝั่งแม่น้ำ และในบางหลังอยู่ที่ด้านสกัด ซึ่งการหันของบ้านไคจะเป็นตัวกำหนดด้านหน้าของเรือน ตำแหน่งที่สองเป็นบ้านไคขึ้นสู่พื้นที่ครัว แต่ในบางหลังอาจขึ้นสู่พื้นที่ชานน้ำ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะการหันทิศของเรือน เช่น เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2 ตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำทิศทางของบ้านไคจึงหันรับแม่น้ำโดยอาศัยทางสัญจรริมฝั่งเป็นทางสัญจรหลัก

2) ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนพักอาศัยกับทิศทางการสัญจรทางถนน

เมื่อมีการก่อสร้างถนนทางสัญจรหลักของหมู่บ้านจึงเปลี่ยนจากแม่น้ำเป็นถนน โดยถนนเส้นนี้กลายเป็นเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่หมู่บ้านและพื้นที่นา เมื่อหมู่บ้านไม่สามารถขยายตัวไปตามริมฝั่งแม่น้ำได้ ความหนาแน่นของการใช้ที่ดินที่มีมากขึ้นส่งผลให้บ้านเรือนที่ปลูกสร้างใหม่มีการขยายตัวไปทางทิศเหนือหรือข้ามฝั่งถนนไปยังพื้นที่นาของหมู่บ้าน เรือนที่สร้างใหม่ส่วนมากตั้งอยู่ฝั่งถนน เรือนเหล่านี้มักวางตัวฉากกับแม่น้ำและมีลักษณะเรือนที่เป็นรูปแบบเรือนสมัยใหม่ มีบ้านไคหันตอบรับกับถนน ยกเว้นเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 เป็นเรือนที่ปลูกสร้างใหม่ที่ตั้งอยู่ใกล้ริมแม่น้ำ ตัวเรือนตั้งฉากกับสายน้ำ บ้านไคจึงหันตอบรับกับสายน้ำ

เรือนที่ตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำบางหลังมีการปรับปรุงโดยการเปลี่ยนทิศของบ้านไคให้หันมารับการสัญจรทางบก ซึ่งเป็นบ้านไคที่ขึ้นสู่ชานหน้าเฮือนโดยเฉพาะเรือนที่อยู่ใกล้ฝั่งถนนมากกว่าใกล้ฝั่งแม่น้ำ อย่างไรก็ตาม ทิศทางการหันบ้านไค

ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยและความต้องการของเจ้าของเรือน เช่น เรือนรูปแบบเก่าหลังกรณีศึกษาหลังที่ 1 (ภาพ 3.26) ที่มีการต่อเติมซานหน้าเสียนและย้ายตำแหน่งบันไดไปฝั่งถนน เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 (ภาพ 3.10) ที่เรือนติดกับฝั่งแม่น้ำมากกว่าบันไดจึงอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำ

ภาพ 4. 4 ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนกับทิศทางการสัญจร (ที่มา: ผู้วิจัย 2564)

4.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนกับเรือนข้างเคียง

แม้ว่าเรือนส่วนใหญ่จะอยู่ติดฝั่งริมแม่น้ำ แต่ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ดินริมน้ำและที่ดินที่ตัวเองมีอาจไม่ได้อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำจึงต้อง ปลูกเรือนหลังถัดไปจากเรือนเดิม ซึ่งตัวเรือนยังคงวางตัวในแนวยาวขนานกับสายน้ำแต่มีการเปลี่ยนทิศทางของตำแหน่งพื้นที่ใช้สอยในเรือน โดยการอ้างอิงตำแหน่งของทอละนิตินของเรือนข้างเคียง ถือได้ว่าเป็นตำแหน่งของหัวนอนของเรือนที่ปลูกสร้างก่อน โดยเรือนที่อยู่ใกล้เคียงกันมักหันหัวนอนชนกันและไม่วางตัวเรือนโดยหันเท้าไปยังหัวนอนเรือนอื่น อันเป็นความเชื่อและวิถีปฏิบัติของคนในหมู่บ้าน

ความเชื่อเรื่องทอละนิตินปรากฏให้เห็นในหลายหมู่บ้านในเขตภาคใต้ ทั้งในเมืองโขงและเมืองใกล้เคียง แต่ไม่ปรากฏในเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของเฮือนลาว แม้แต่ในงานวิจัยของ วิไลมอย พงค์สวัสดิ์ (2551) เรื่อง คติความเชื่อที่มีผลต่อตัวเรือนเผ่าลาวลุ่มในเขตเมืองหลวงพระบาง ไม่ปรากฏเช่นกัน

สรุปได้ว่าการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบกต่างมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการวางทิศทางของเรือน และส่งผลต่อการตัดสินใจของเจ้าของเรือนในการหันทิศของบันไดเพื่อรับกับทางสัญจรที่สะดวกที่สุด นอกจากนั้นยังมีทอละนิตินที่เป็นตัวกำหนดทิศทางในการวางเรือนที่ไม่ได้ตั้งอยู่ใกล้กับทางสัญจรฝั่งใดฝั่งหนึ่งโดยเฉพาะ ถึงแม้ว่าเรือนไม่ได้ตั้งอยู่

ริมแม่น้ำ แต่ยังมีกรเว้นพื้นที่ว่างสำหรับการสัญจรทางเท้าไปสู่ริมแม่น้ำ ซึ่งมีทำน้ำที่สามารถใช้ร่วมกันกับคนในหมู่บ้านได้

ภาพ 4. 5 ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนกับเรือนข้างเคียง (ที่มา: ผู้วิจัย 2564)

ภาพ 4. 6 ตำแหน่งของทอละนิตินของเรือนข้างเคียง (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

ภาพ 4. 7 ทอละนิติน (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

4.2 การใช้สอยพื้นที่เรือนและการปิดล้อม

จากการศึกษาเรือนกับบริบททางกายภาพ ในลำดับต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นของการใช้สอยพื้นที่เรือนที่เกี่ยวข้องกับการปิดล้อม ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประจำวันทั้งในช่วงเวลากลางวัน-กลางคืน และในช่วงพิธีกรรม เพื่อหาปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เสีย

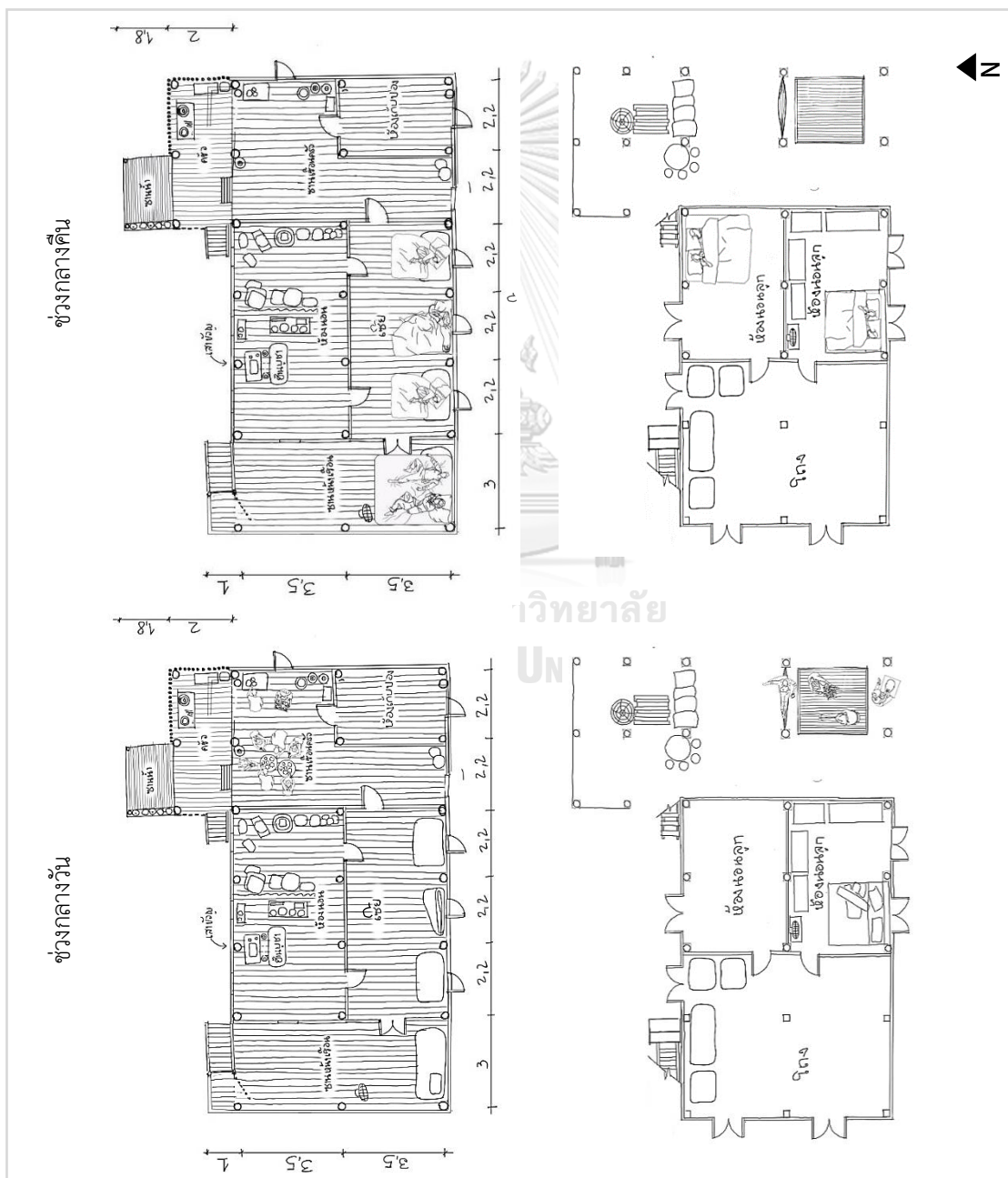
4.2.1 การใช้สอยพื้นที่เรือนผ่านกิจวัตรประจำวัน

วิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านหินสัวเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพึ่งพาธรรมชาติ ผู้คนประกอบอาชีพหาปลาและทำนาเป็นหลัก ซึ่งกิจกรรมในชีวิตประจำวันทั้งในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน ได้แก่ นอน พักผ่อน ประกอบอาหาร รับประทานอาหาร ไหว้พระ เก็บของ ล้างผักและล้างจาน ต่างเกิดขึ้นในพื้นที่ใช้สอยของเรือน โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนกรณีศึกษาทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ เรือนรูปแบบเก่า เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ และเรือนรูปแบบใหม่โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1

เจ้าของเรือนประกอบอาชีพทำนา สมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 8 คน ในตอนกลางวันสมาชิกในครอบครัวมักนั่งเล่นและทำงานกันที่กึ่งกลางในส่วนที่เปิดโล่ง ในขณะที่พื้นที่เขี่ยและห้องนอนชั้นบนไม่ได้ถูกใช้งาน ซานหน้าเขื่อนมีที่นอนไว้เพื่อนอนพักกลางวัน และเขื่อนคัวเป็นพื้นที่ประกอบอาหารและรับประทานอาหาร ในช่วงเที่ยงและช่วงเย็น ในช่วงเวลากลางคืน บิดา-มารดาและหลานจะนอนในพื้นที่เขี่ย ซึ่งมีเสื่อปูเฉพาะพื้นที่นอนของแต่ละคน ส่วนในห้องนอนกลายเป็นพื้นที่วางหิ้งพระและเก็บของ กึ่งกลางที่กั้นใหม่แบ่งเป็น 2 ห้องนอน ซึ่งเป็นพื้นที่นอนของลูกสาว และอีกห้องเป็นที่นอนของครอบครัวลูกสาว กึ่งกลางส่วนที่เปิดโล่งไม่มีการใช้งานในตอนกลางคืน

ภาพ 4. 8 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1 ในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

2) เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2

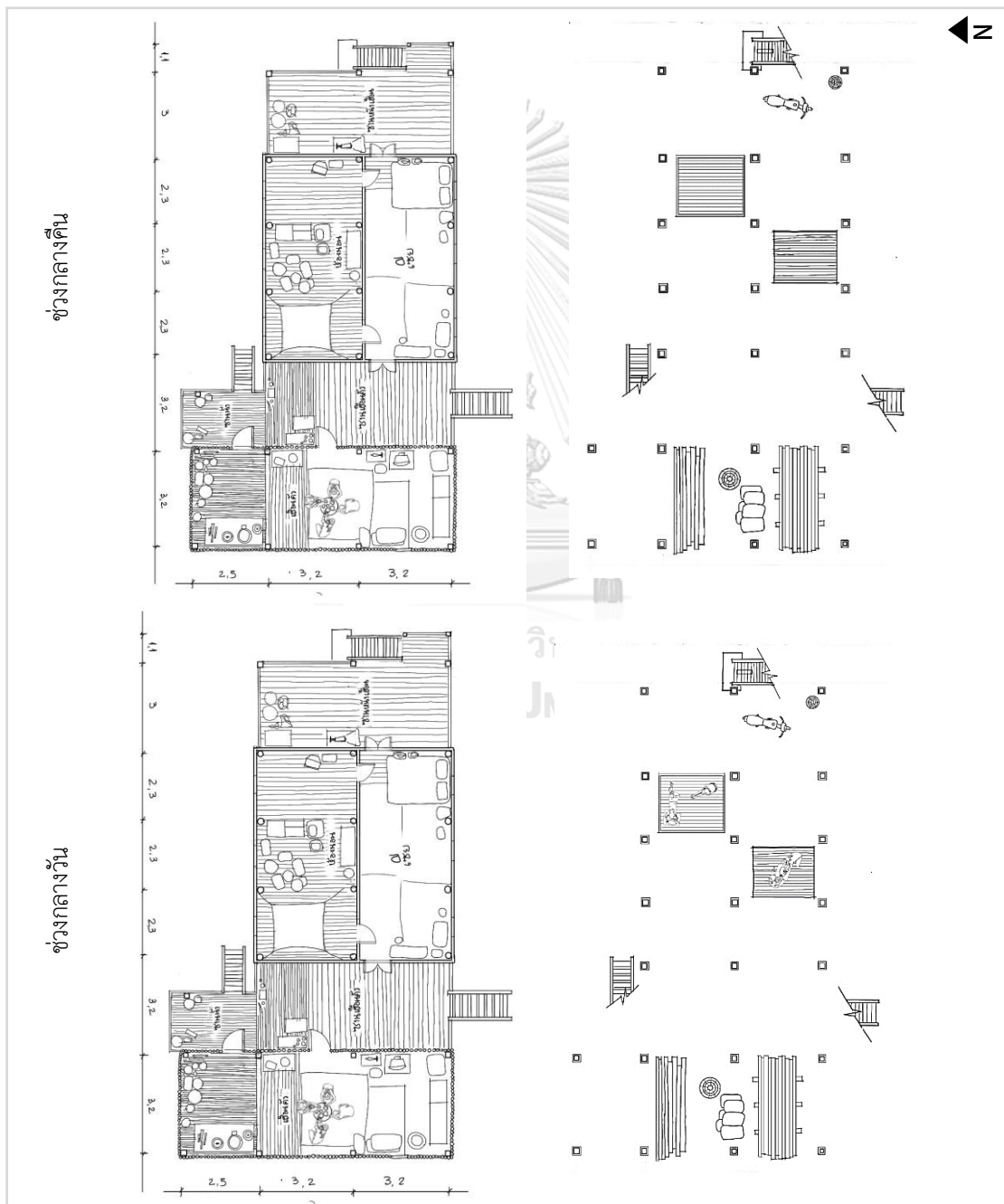
เจ้าของเรือนประกอบอาชีพทำนาและหาปลา สมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 7 คน ในตอนกลางวัน สมาชิกในครอบครัวมักนั่งเล่นและทำงานกันที่กึ่งตากลาง ในขณะที่พื้นที่เขี่ยและห้องนอนชั้นบนไม่ได้ถูกใช้งาน ชานหน้าเขื่อนมีที่นอนไว้เพื่อนอนพักกลางวัน และเขื่อนคัวเป็นพื้นที่ประกอบอาหารและรับประทานอาหารเช้าในช่วงเที่ยง และช่วงเย็น ในช่วงเวลากลางคืนบิดา-มารดานอนในพื้นที่ชานหน้าเขื่อน และหลานจะนอนในพื้นที่เขี่ย ซึ่งมีเสื่อปูเฉพาะพื้นที่นอนของแต่ละคน ลูกสาวและลูกเขยนอนในห้องนอนที่ถูกกั้นจากชานหน้าเขื่อน ส่วนในห้องนอนกลายเป็นพื้นที่วางหิ้งพระและเก็บของ กึ่งตากลางไม่มีการใช้งานในตอนกลางคืน

ภาพ 4. 9 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2 ในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

3) เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3

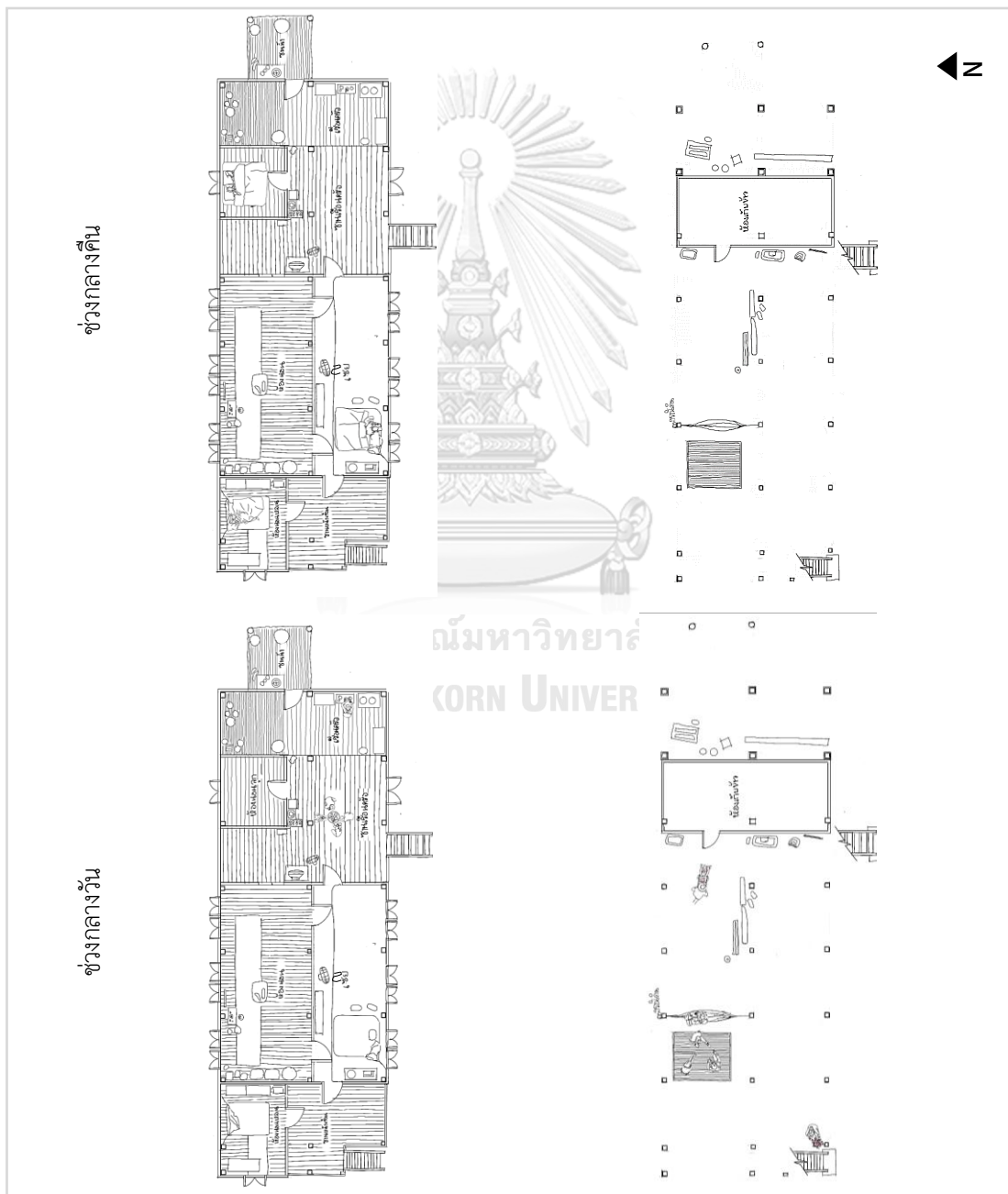
เจ้าของเรือนประกอบอาชีพทำนาและเย็บผ้า สมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 4 คน ในตอนกลางวัน สมาชิกในครอบครัวมักนั่งเล่นและทำงานกันที่กึ่งตากลาง ในขณะที่พื้นที่เขียและห้องนอนชั้นบนไม่ได้ถูกใช้งาน ซานหน้าเขื่อนเป็นพื้นที่ทำงานเย็บผ้า และเขื่อนคัวเป็นพื้นที่ประกอบอาหารและรับประทานอาหารในช่วงเที่ยงและช่วงเย็น ในช่วงเวลากลางคืนมารดาและลูกจะนอนในพื้นที่เขีย ซึ่งมีเสื่อปูเฉพาะพื้นที่นอนของแต่ละคน หลานสาวคนโตนอนในห้องนอนใกล้กับพื้นที่วางหิ้งพระและเก็บของ หลานสาวคนรองนอนที่ครัวซึ่งห่างจากครัวไฟ กึ่งตากลางไม่มีการใช้งานในตอนกลางคืน

ภาพ 4. 10 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3 ในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

4) เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4

เจ้าของเรือนประกอบอาชีพทำนาและหาปลา สมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 5 คน ในตอนกลางวัน สมาชิกในครอบครัวมักนั่งเล่นและทำงานกันที่กองตาล่างในส่วนที่เปิดโล่ง ในขณะที่พื้นที่เขียและห้องนอนชั้นบน ไม่ได้ถูกใช้งาน ซานหน้าเขื่อนและซานเขื่อนควมมีที่นอนไว้เพื่อนอนพักกลางวัน เขื่อนควมเป็นพื้นที่ประกอบอาหารและรับประทานอาหารเช้าในช่วงเที่ยงและช่วงเย็น ในช่วงเวลากลางคืนบิดาจะนอนในพื้นที่เขีย หลานสาวนอนในห้องที่กั้นไว้ในพื้นที่ซานหน้าเขื่อน ส่วนลูกสาวและลูกเขยนอนในห้องนอนที่ถูกกั้นจากซานเขื่อนควม ส่วนในห้องนอนกลายเป็นพื้นที่วางหิ้งพระและเก็บของ กองตาล่างส่วนที่เปิดโล่งไม่มีการใช้งานในตอนกลางคืน

ภาพ 4. 11 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4 ในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

5) เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลัง 5

เจ้าของเรือนประกอบอาชีพทำนาและหาปลา สมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 5 คน ในตอนกลางวัน สมาชิกในครอบครัวมักนั่งเล่นและทำงานกันที่กึ่งตากลางในส่วนที่เปิดโล่ง กั้นบางส่วนเป็นพื้นที่ครัวซึ่งเป็นพื้นที่ประกอบอาหารและรับประทานอาหารในช่วงเที่ยงและช่วงเย็น ในขณะที่พื้นที่เขียและห้องนอนชั้นบนไม่ได้ถูกใช้งาน ซานหน้าเขื่อนมีที่นอนไว้เพื่อนอนพักกลางวัน ในช่วงเวลากลางคืนมารดาจะนอนในพื้นที่ซานหน้าเขื่อน ส่วนลูกสาวและลูกเขยนอนในห้องนอนที่ถูกกั้นจากห้องพระซึ่งแต่เดิมกั้นเพื่อเป็นห้องนอนให้กับมารดา กึ่งตากลางส่วนที่เปิดโล่งไม่มีการใช้งานในตอนกลางคืน

ภาพ 4. 12 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5 ในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

6) เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลัง 6

เจ้าของเรือนประกอบอาชีพทำนาและครู สมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน 4 คน ในตอนกลางวัน สมาชิกในครอบครัวมักนั่งเล่นและทำงานกันที่กึ่งตากลางในส่วนที่เปิดโล่ง ในขณะที่พื้นที่ชานหน้าเขื่อน เขียว ห้องนอนชั้นบนไม่ได้ถูกใช้งาน และเขื่อนค้ำเป็นพื้นที่ประกอบอาหารและรับประทานอาหารในช่วงเที่ยง และช่วงเย็น ในช่วงเวลากลางคืนสมาชิกทุกคนจะนอนที่ห้องนอนส่วนตัวของแต่ละคน ส่วนลูกสาวและลูกเขยนอนในห้องนอนที่ถูกกั้นจากชานเขื่อนค้ำ เขียวเป็นพื้นที่พักผ่อนดูโทรทัศน์ก่อนเข้านอน กึ่งตากลางไม่ได้ถูกใช้งานในช่วงเวลากลางคืน

ภาพ 4. 13 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 ในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

โดยสรุป ในตอนกลางวันผู้คนมักประกอบกิจกรรมที่กึ่งกลางมากกว่าเรือนชั้นบน เนื่องจากสภาพอากาศที่ร้อนอบอ้าวของพื้นที่บนเรือน ซานหน้าเรือนจึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่พักผ่อนในช่วงเวลากลางวัน ในขณะที่พื้นที่เปียกและห้องนอนไม่ถูกใช้งานในช่วงเวลาดังกล่าว ในช่วงกลางคืนซานหน้าเรือนจะเป็นที่นอนประจำของสมาชิกอาวุโสในครอบครัวซึ่งคุ้นชินกับการนอนในพื้นที่เปิดโล่งโปร่งลม เช่น เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1 (ภาพ 4.9) และเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5 (ภาพ 4.16) ซึ่งบิดาและมารดาออกมานอนที่ซานหน้าเรือน ส่วนพื้นที่เปียกเป็นที่นอนประจำของสมาชิกครอบครัว โดยเฉพาะในเรือนรูปแบบเก่าที่มีสมาชิกครอบครัวเป็นจำนวนมาก และเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ที่มีการกันห้องนอนเพิ่มเติมในพื้นที่ซานหน้าเรือน ส่วนห้องนอนเป็นพื้นที่วางหิ้งพระและเก็บของ ยกเว้นเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3 (ภาพ 4.13) ที่มีพื้นที่นอนสำหรับหลานสาว แต่ยังมีที่วางหิ้งพระและเก็บของอยู่ร่วมด้วยเช่นกัน และเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลัง 6 (ภาพ 4.18) ที่กันห้องนอนสำหรับผู้อยู่อาศัยทุกคน

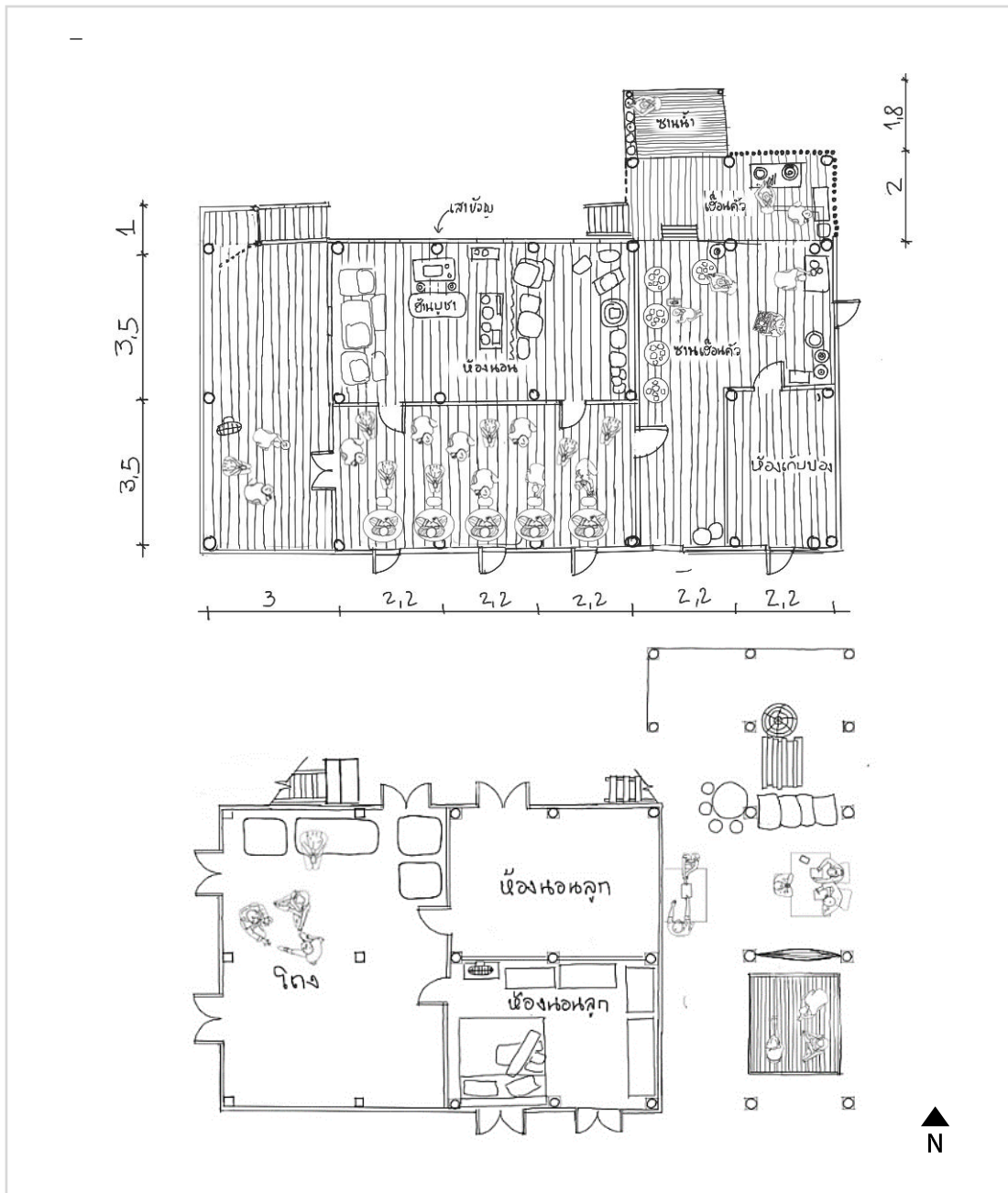
ซานเรือนค้ำเป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างเปียกและครัว และยังใช้เป็นพื้นที่รับประทานอาหารเช้าในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่มีพื้นที่ซานเรือนค้ำขนาดใหญ่เพื่อกันห้องให้ครอบครัวลูกสาวที่ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ครัวเพื่อความสะดวกในเวลาทำงานบ้าน และยังมีพื้นที่สำหรับการพักผ่อนในช่วงกลางวัน เห็นได้ว่า ในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนผังพื้นที่แตกต่างออกไปจากเรือนเก่า เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของสมาชิกในครอบครัวในการใช้พื้นที่ ครัวมักจะอยู่ชั้นบนของเรือนเป็นพื้นที่ใช้งานทั้งในช่วงเวลากลางวันและกลางคืนสำหรับการประกอบอาหารและเป็นพื้นที่รับประทานอาหารเช้า ยกเว้นเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลัง 5 ที่มีครัวอยู่ที่กึ่งกลาง

4.2.2 การใช้สอยพื้นที่ผ่านกิจวัตรประจำวันในช่วงพิธีกรรม

นอกจากกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน พื้นที่ใช้สอยในเรือนพักอาศัยในหมู่บ้านหินสัวยังเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง อาทิ งานบุญ งานบายศรี งานศพ โดยแบ่งออกเป็น พิธีกรรม รับแขกพิธีกรรมเตรียมของสำหรับจัดงาน (รวมการเตรียมอาหาร) เก็บของ (ของใช้ต่าง ๆ ที่เคยอยู่ในพื้นที่ที่จะจัดงาน) กิจกรรมเหล่านี้มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรือนกรณีศึกษาทั้ง 3 ประเภทมีรายละเอียดดังนี้

1) เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1

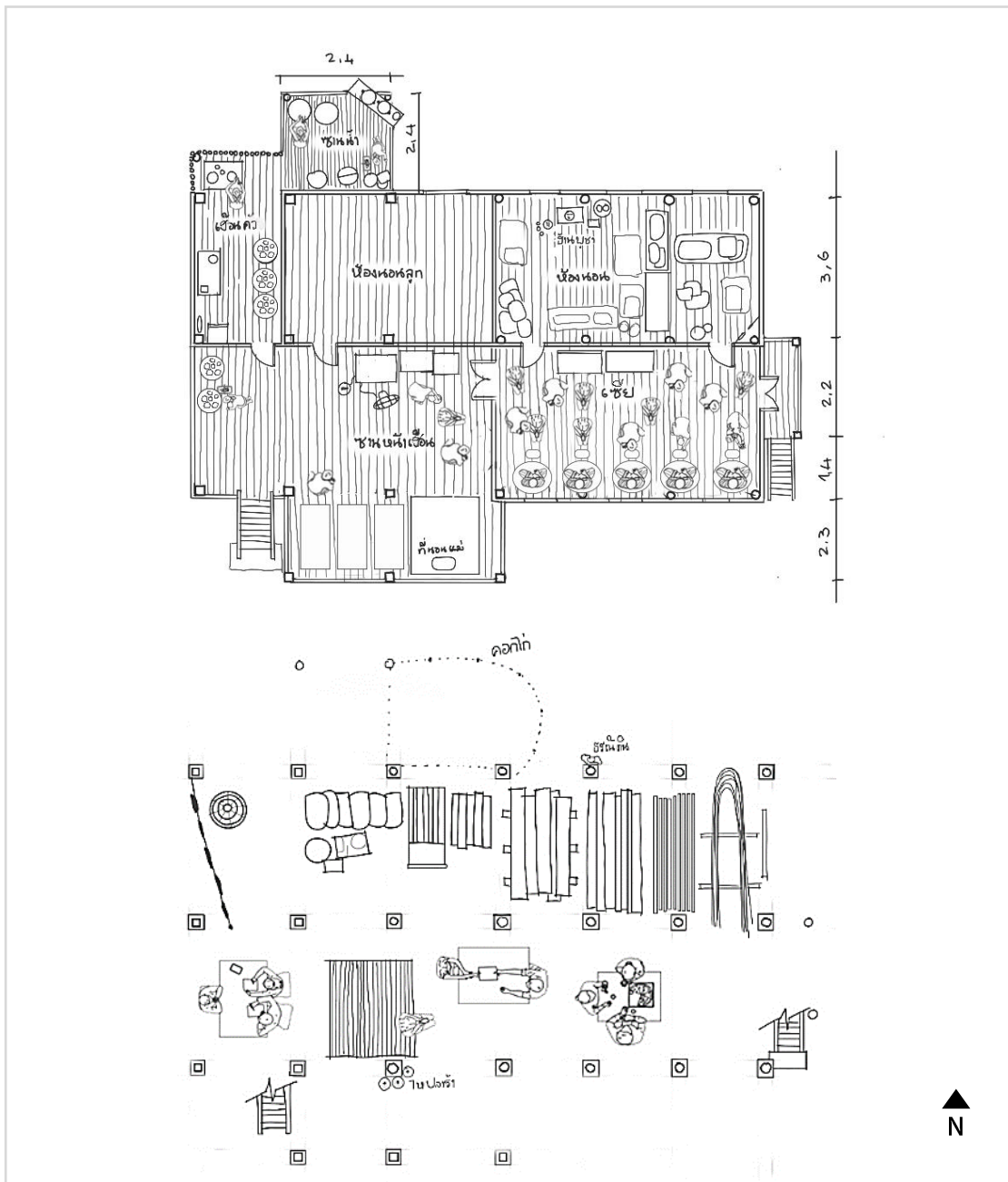
การทำบุญเชิญพระมาที่เรือนถูกจัดขึ้นบนพื้นที่เซี่ย องค์ประกอบการใช้สอยของพื้นที่ในช่วงเวลาปกติ เช่น ที่นอนและตู้เก็บของจะถูกย้ายเข้าไปเก็บในห้องนอน ในช่วงพิธีกรรมพระสงฆ์นั่งเรียงเป็นหน้ากระดานทางฝั่งที่ไม่ติดกับห้องนอน โดยมีซานหน้าเฮียนเป็นพื้นที่รับแขกหรือเป็นพื้นที่รองรับผู้คนที่มาเข้าร่วมพิธี เฮียนคิ้วและซานเฮียนคิ้วจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่จัดเตรียมอาหารไว้สำหรับถวายพระและบริการแขกที่มาร่วมงาน ญาติพี่น้องคนในครอบครัวจะรวมกันรับประทานอาหารที่ชั้นบน ส่วนกึ่งกลางจะใช้เป็นพื้นที่แขกรับประทานอาหารร่วมกันและสังสรรค์เมื่อเสร็จสิ้นพิธีการ

ภาพ 4. 14 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1 ในช่วงพิธีกรรม (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

2) เรือนรูปแบบเก่าการศึกษาหลังที่ 2

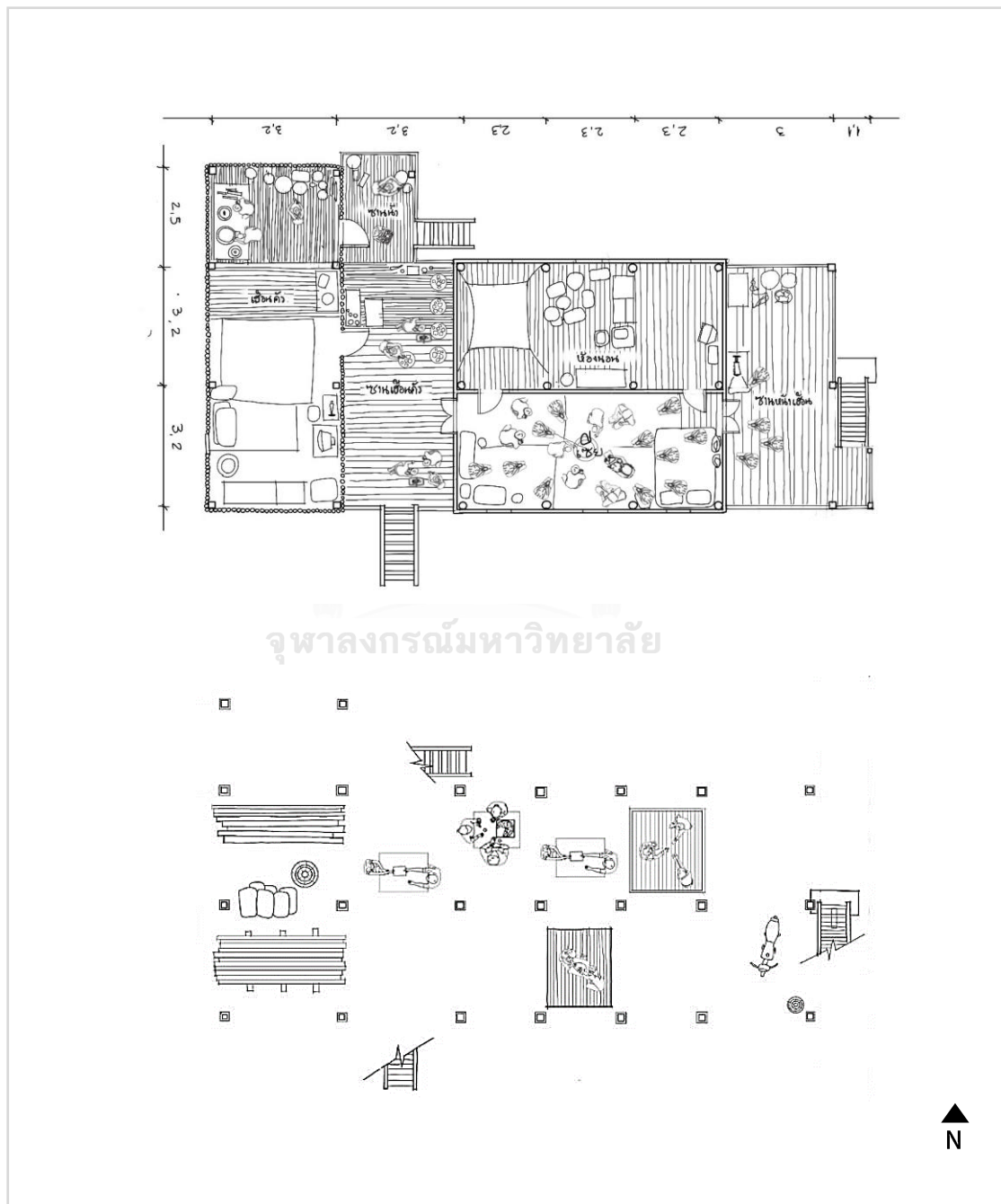
การตั้งกองบุญเชิญพระมาที่เรือนถูกจัดขึ้นบนพื้นที่เซียง องค์ประกอบการใช้สอยของพื้นที่ในช่วงเวลาปกติ เช่น ที่นอนและตู้เก็บของจะถูกย้ายเข้าไปเก็บในห้องนอน ในช่วงพิธีกรรมพระสงฆ์นั่งเรียงเป็นหน้ากระดานทางฝั่งที่ไม่ติดกับห้องนอน โดยมี ซานหน้าเอือนเป็นพื้นที่ตั้งกองบุญและรับแขกหรือเป็นพื้นที่รองรับผู้คนที่มาเข้าร่วมพิธี เอือนคิ้วและซานเอือนคิ้วจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่จัดเตรียมอาหารไว้สำหรับถวายพระและบริการแขกที่มาร่วมงาน ญาติพี่น้องคนในครอบครัวจะรวมกันรับประทานอาหารที่ชั้นบน ส่วน ก๊องตาล่างจะใช้เป็นพื้นที่แขก รับประทานอาหารร่วมกันและสังสรรค์เมื่อเสร็จสิ้นพิธีการ

ภาพ 4. 15 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่าการศึกษาหลังที่ 2 ในช่วงพิธีกรรม (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

3) เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3

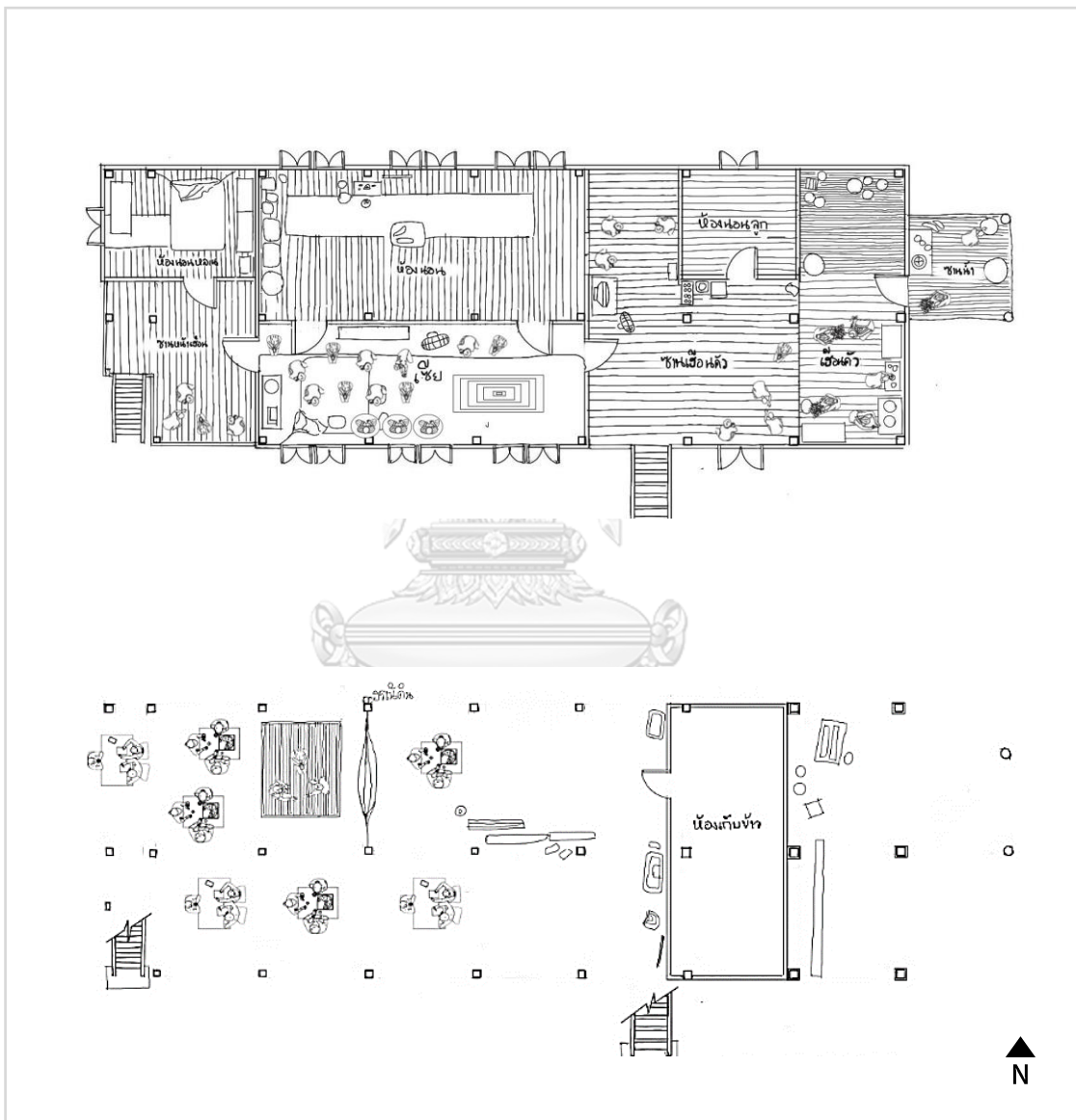
พิธีบายศรีถูกจัดขึ้นบนพื้นที่เซี่ย องค์ประกอบการใช้สอยของพื้นที่ในช่วงเวลาปกติ เช่น ที่นอนและตู้เก็บของจะถูกย้ายเข้าไปเก็บในห้องนอน พานบายศรีถูกวางกึ่งกลางของพื้นที่เซี่ย ผู้เข้าร่วมพิธีนั่งล้อมวงพานบายศรี โดยมีชานหน้าเขื่อนเป็นพื้นที่รับแขกหรือเป็นพื้นที่รองรับผู้คนที่มาเข้าร่วมพิธีเช่นกัน เขื่อนคัวและชานเขื่อนคัวจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่จัดเตรียมอาหารไว้สำหรับบริการแขกที่มาร่วมงาน ญาติพี่น้องคนในครอบครัวจะรวมกันรับประทานอาหารที่ชั้นบน ส่วนกึ่งกลางจะใช้เป็นพื้นที่แขกรับประทานอาหารร่วมกันและสังสรรค์เมื่อเสร็จสิ้นพิธีการ

ภาพ 4. 16 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3 ในช่วงพิธีกรรม (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

4) เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4

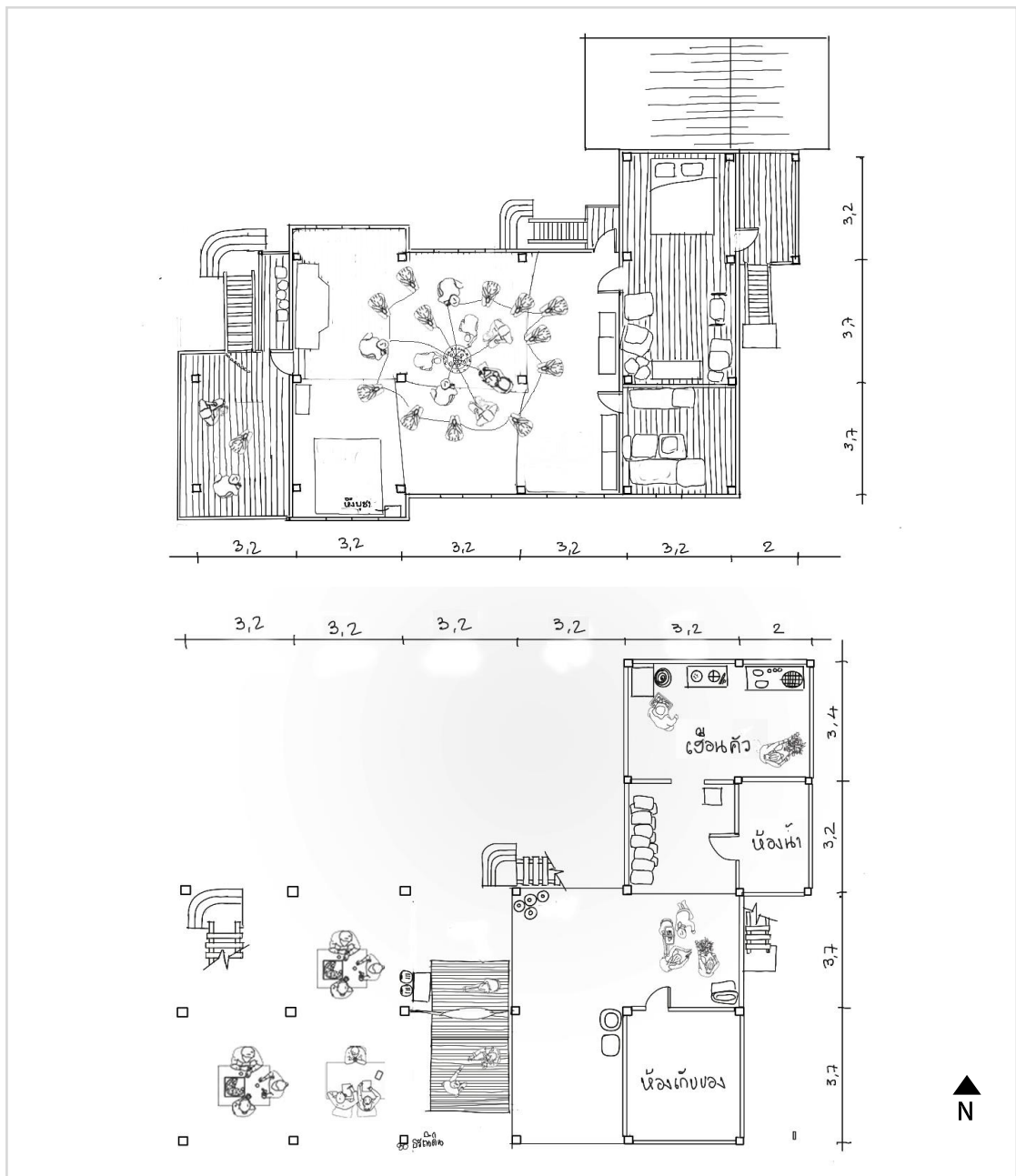
งานศพถูกจัดขึ้นบนพื้นที่เซี่ย องค์ประกอบการใช้สอยของพื้นที่ในช่วงเวลาปกติ เช่น ที่นอนและตู้เก็บของ จะถูกย้ายเข้าไปเก็บในห้องนอน โลงศพตั้งอยู่ในพื้นที่เซี่ยวางยาวขนานกับสันหลังคา โดยมีชานหน้าเฮือนเป็นพื้นที่รับแขกหรือเป็นพื้นที่รองรับผู้คนที่มาเข้าร่วมพิธีหลังจากการจตุรพิธุคารพศพ เฮือนคิ้วและชานเฮือนคิ้วจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่จัดเตรียมอาหารไว้สำหรับบริการแขกที่มาร่วมงาน ญาติพี่น้องคนในครอบครัวจะร่วมกันรับประทานอาหารที่ชั้นบน ส่วนกึ่งกลางจะใช้เป็นพื้นที่แขกรับประทานอาหารร่วมกัน

ภาพ 4. 17 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4 ในช่วงพิธีกรรม (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

5) เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5

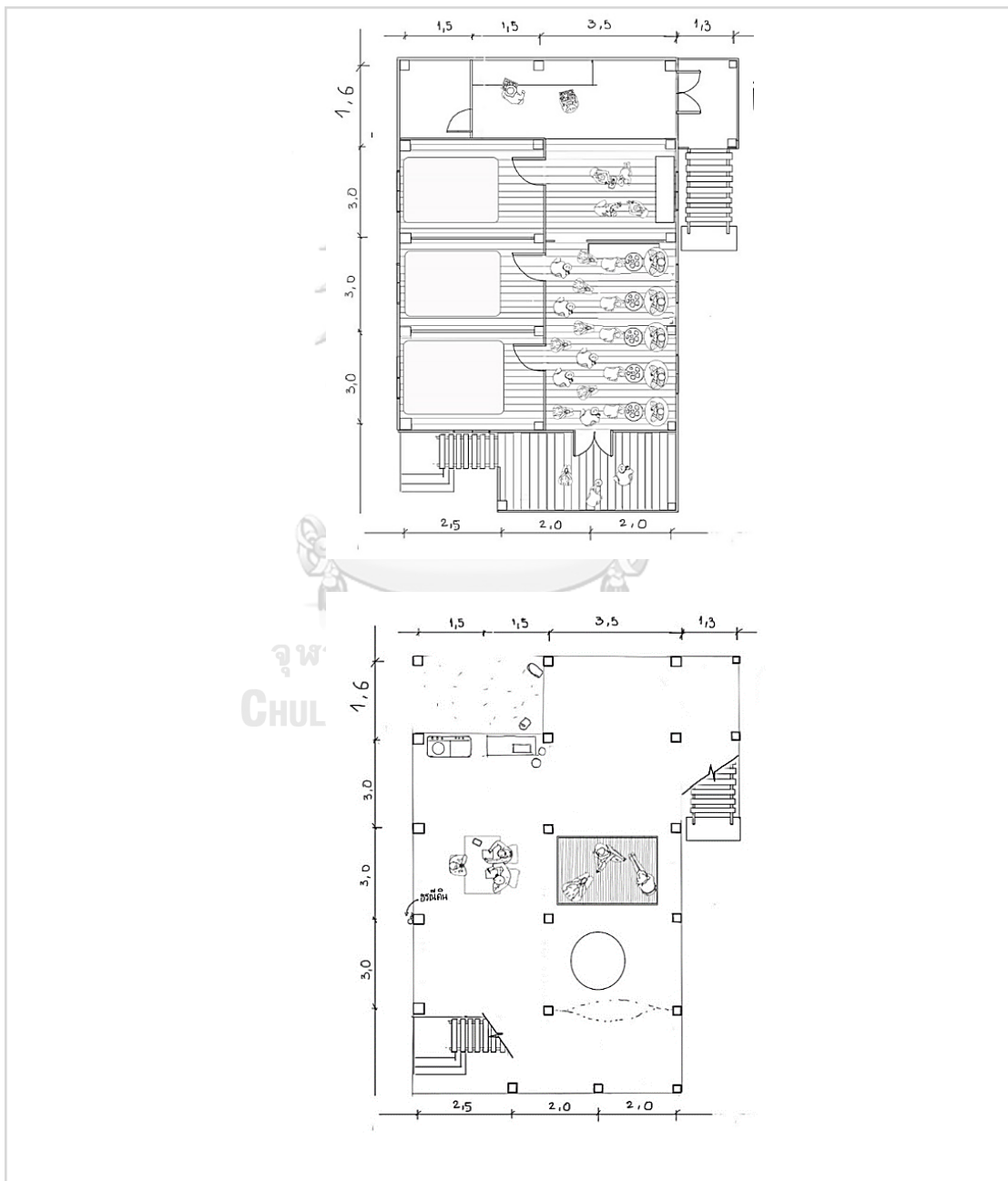
พิธีบายศรีถูกจัดขึ้นบนพื้นที่เซี่ย องค์ประกอบการใช้สอยของพื้นที่ในช่วงเวลาปกติ เช่น ที่นอนและตู้เก็บของจะถูกย้ายเข้าไปเก็บในห้องนอน พานบายศรีถูกวางกึ่งกลางของพื้นที่ โดยที่ผู้เข้าร่วมพิธีนั่งล้อมวงพานบายศรี โดยมีชานหน้าเสียนเป็นพื้นที่รับแขกหรือเป็นพื้นที่รองรับผู้คนที่มาเข้าร่วมพิธีเช่นกัน เสียนคิ้วและชานเสียนคิ้วจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่จัดเตรียมอาหารไว้สำหรับบริการแขกที่มาร่วมงาน ญาติพี่น้องคนในครอบครัวจะรวมกันรับประทานอาหารที่ชั้นบน ส่วนกึ่งตากลางจะใช้เป็นพื้นที่แขกรับประทานอาหารร่วมกันและสังสรรค์เมื่อเสร็จสิ้นพิธีการ

ภาพ 4. 18 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5 ในช่วงพิธีกรรม (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

6) เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6

การทำบุญเชิญพระมาที่เรือนถูกจัดขึ้นบนพื้นที่เซี่ย องค์ประกอบการใช้สอยของพื้นที่ในช่วงเวลาปกติ เช่น ที่นอน ตู้เก็บของจะถูกย้ายเข้าไปเก็บในห้องนอน ในช่วงพิธีกรรมพระสงฆ์นั่งเรียงเป็นหน้ากระดานทางฝั่งที่ไม่ติดกับห้องนอน โดยมีซานหน้าเสื่อนเป็นพื้นที่รับแขกหรือเป็นพื้นที่รองรับผู้คนที่มาเข้าร่วมพิธี เหยื่อคั่วและซานเหยื่อนคั่วจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่จัดเตรียมอาหารไว้สำหรับถวายพระและบริการแขกที่มาร่วมงาน ญาติพี่น้องคนในครอบครัวจะรวมกันรับประทานอาหารที่ชั้นบน ส่วนกึ่งกลางจะใช้เป็นพื้นที่แขกรับประทานอาหารร่วมกันและสังสรรค์เมื่อเสร็จสิ้นพิธีการ

ภาพ 4. 19 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 ในช่วงพิธีกรรม (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ตาราง 4. 2 แสดงตำแหน่งของกิจกรรมการใช้สอยพื้นที่เรียนในส่วนต่าง ๆ

เรียนกรณีศึกษา		ผังพื้นที่กิจกรรมประจำวัน	ผังพื้นที่กิจกรรมพิธีกรรม
		สีของประเภทกิจกรรม	
		● นอน ● รับประทานอาหาร ● ประกอบอาหาร	● พิธีกรรม ● รับประทานอาหาร ● ประกอบอาหาร
เรียนรูปแบบเก่า	1		
	2		

เรื่อรูปแบบเก่าผสมใหม่	3		
		4	

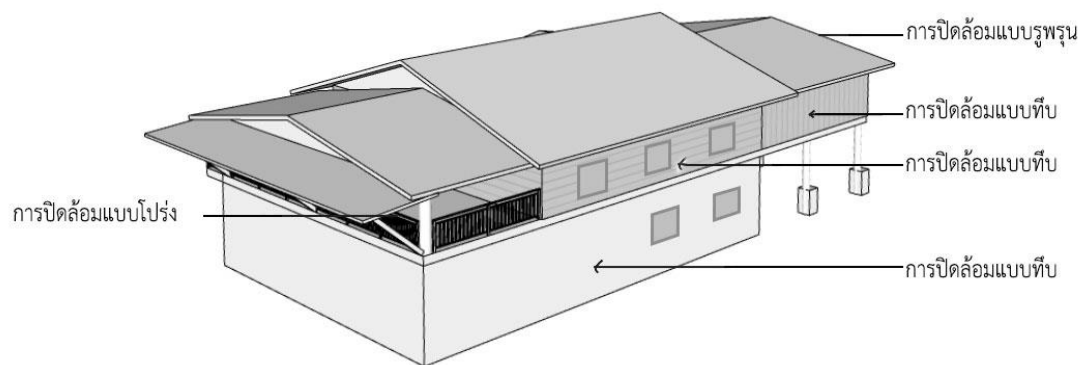
โดยสรุป จากการศึกษาพบว่าทั้งในเรือนรูปแบบเก่า เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ และเรือนรูปแบบใหม่ พิธีกรรมจะถูกจัดขึ้นในพื้นที่เซี่ย โดยปรับเปลี่ยนพื้นที่และย้ายองค์ประกอบการใช้สอยในพื้นที่เข้าไปเก็บไว้ในห้องนอน ชานหน้าเขื่อนกลายเป็นพื้นที่รองรับแขก เขื่อนคิ้วและชานเขื่อนคิ้วเป็นพื้นที่เตรียมของประกอบอาหาร เพื่อบริการให้แก่ผู้ที่มาร่วมงาน และมีห้องด้านล่างเป็นพื้นที่รองรับแขกเช่นกัน ในกรณีจัดงานใหญ่ เช่น งานแต่งงาน พื้นที่ห้องด้านล่างสามารถปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทำครัวได้

4.2.3 การปิดล้อมพื้นที่

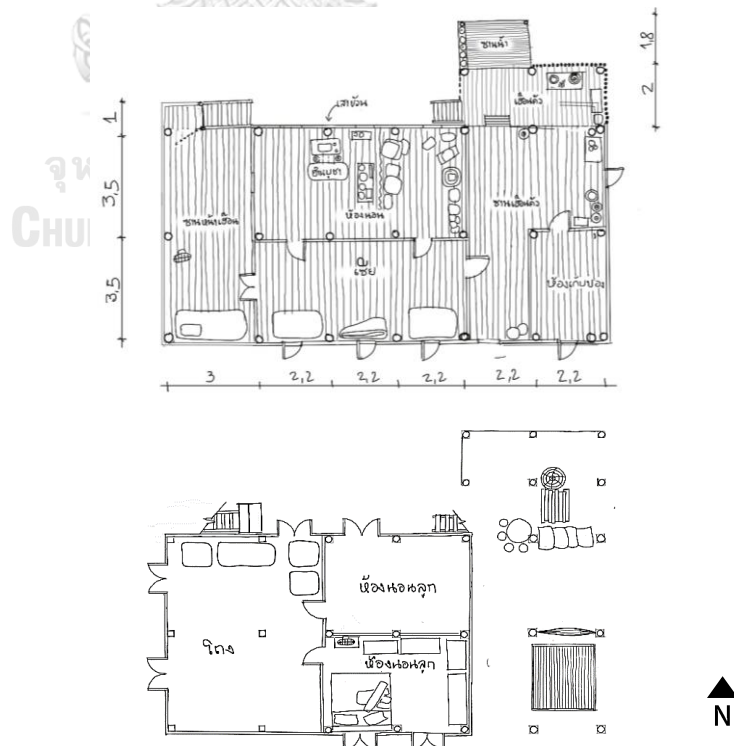
ผนังมีบทบาทในการกั้นขอบเขตของพื้นที่และสร้างความเป็นส่วนตัวให้แก่ผู้อยู่อาศัย โดยรูปแบบและองค์ประกอบพื้นที่ของการปิดล้อมยังสามารถระบุถึงการใช้สอยภายในเรือนที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งสามารถสังเกตได้จากลักษณะทางกายภาพภายนอกของเรือน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1

ห้องนอนและเขยใช้แผ่นไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดเกิดเป็นผนังที่ปิดล้อมพื้นที่ และมีหน้าต่างในทุกช่วงเสา เพื่อรับแสงและระบายอากาศ ซานหน้าเขื่อนเป็นพื้นที่เปิดโล่งกันขอบเขตด้วยราวกันตกที่ทำจากไม้ จึงทำให้พื้นที่รับลมและแสงแดดได้ดี ส่วนพื้นที่ซานเขื่อนค้ำด้านทิศใต้และห้องเก็บของปิดล้อมด้วยผนังไม้กระดาน แต่ด้านทิศเหนือเชื่อมกับซานน้ำไม่มีการปิดล้อม ซานน้ำใช้ราวกันตกเพื่อแสดงขอบเขตของพื้นที่ พื้นที่ครัวบริเวณเตาไฟใช้การปิดล้อมแบบรูปทูลด้วยไม้ไผ่วางให้มีระยะห่างเพื่อรับแสงและระบายอากาศ กึ่งกลางร่องเรือนที่ต่อเติมด้วยการกันห้องใหม่มีการปิดล้อมแบบทึบด้วยผนังก่ออิฐฉาบปูน

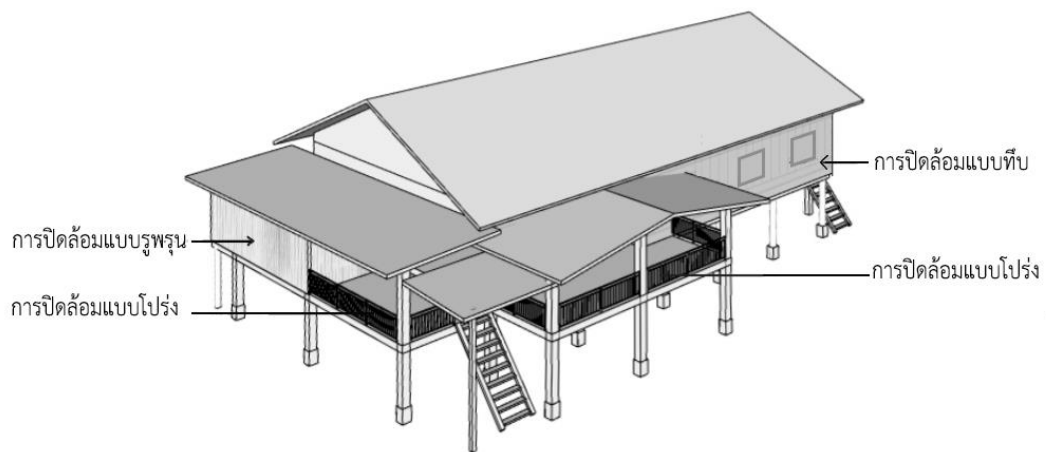
ภาพ 4. 20 รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

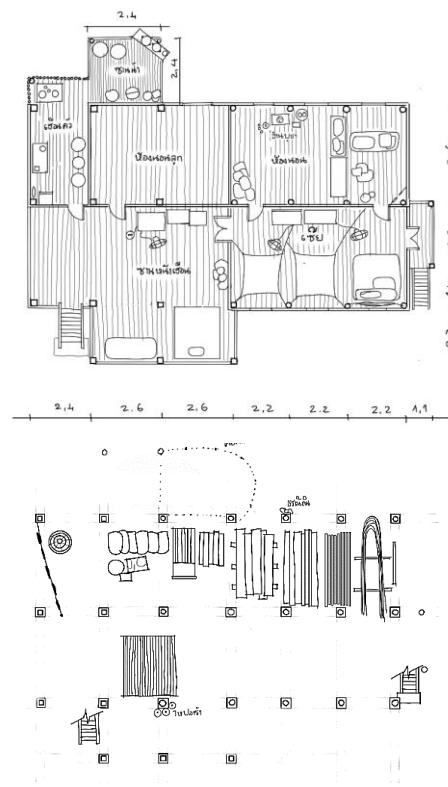
ภาพ 4. 21 ผังพื้นที่แสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

2) เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2

ห้องนอนและเสี้ยใช้แผ่นไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดเกิดเป็นผนังที่ปิดล้อมพื้นที่ และมีหน้าต่างในทุกช่วงเสา เพื่อรับแสงและระบายอากาศ ซานหน้าเือนเชื่อมกับซานเือนค้ำด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่เปิดโล่งกันขอบเขตด้วยราวกันตกที่ทำจากไม้ จึงทำให้พื้นที่รับลม และแสงแดดได้ดี พื้นที่ครัวใช้การปิดล้อมแบบรูปทรงแปดเหลี่ยมด้วยไม้ไผ่วางให้มีระยะห่างเพื่อรับแสงและระบายอากาศเชื่อมกับซานน้ำที่ไม่มีการปิดล้อมใช้ราวกันตกเพื่อแสดงขอบเขตของพื้นที่ กึ่งกลางเปิดโล่งไม่มีการปิดล้อม

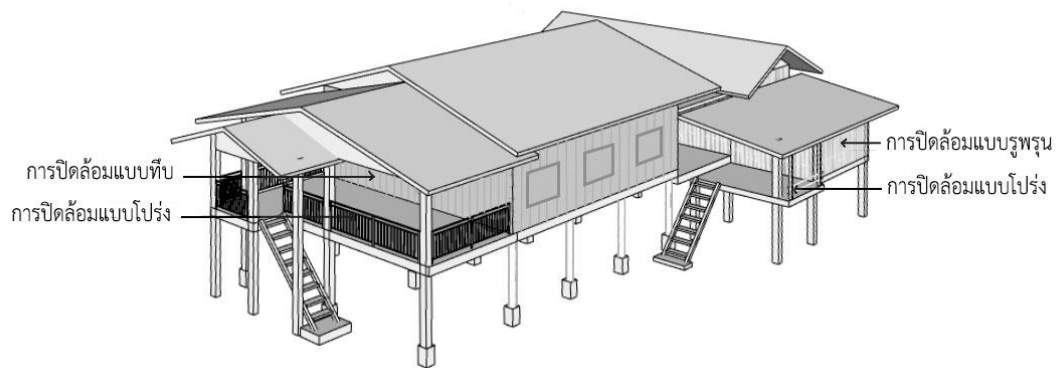
ภาพ 4. 22 รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

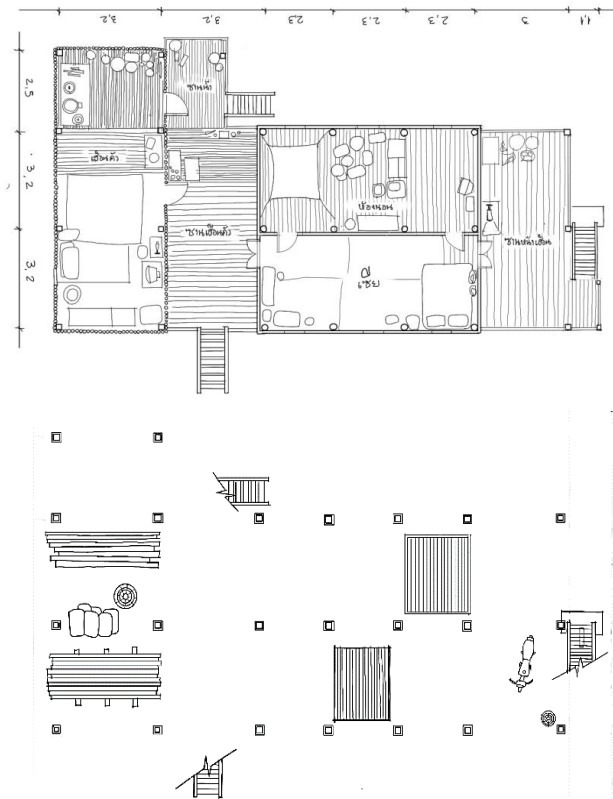
ภาพ 4. 23 ผังพื้นแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

3) เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3

ห้องนอนและเซย์ใช้แผ่นไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดเกิดเป็นผนังที่ปิดล้อมพื้นที่ และมีหน้าต่างในทุกช่วงเสา เพื่อรับแสงและระบายอากาศ ซานหน้าเอือนเป็นพื้นที่เปิดโล่งกันขอบเขตด้วยราวกันตกที่ทำจากไม้ จึงทำให้พื้นที่รับลมและแสงแดดได้ดี ส่วนพื้นที่ซานเอือนคิ้วด้านทิศใต้เปิดโล่งกันขอบเขตด้วยราวกันตก แต่ด้านทิศเหนือที่เชื่อมซานน้ำใช้ราวกันตกเพื่อแสดงขอบเขตของพื้นที่ พื้นที่ครัวบริเวณเตาไฟใช้การปิดล้อมแบบพรมด้วยไม้ไผ่วางให้มีระยะห่างเพื่อรับแสงและระบายอากาศ กึ่งกลางเปิดโล่งไม่มีการปิดล้อม

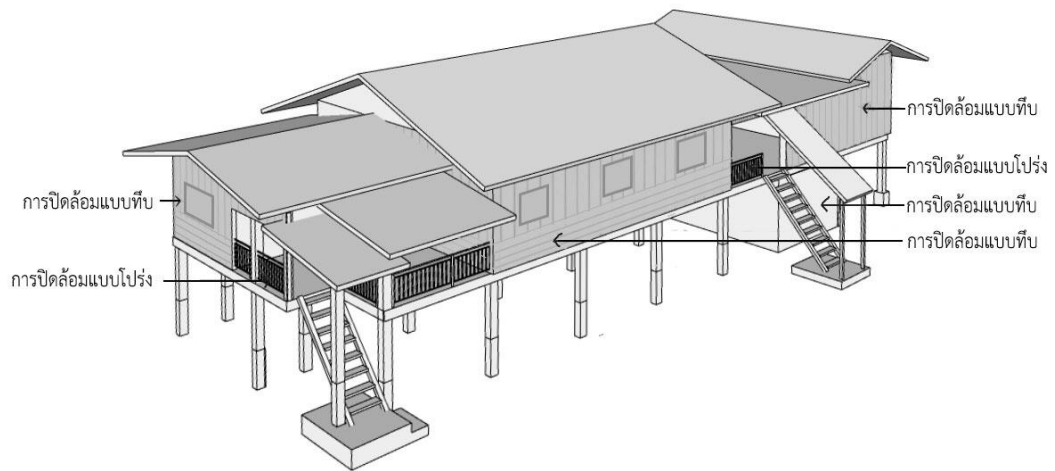
ภาพ 4. 24 รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

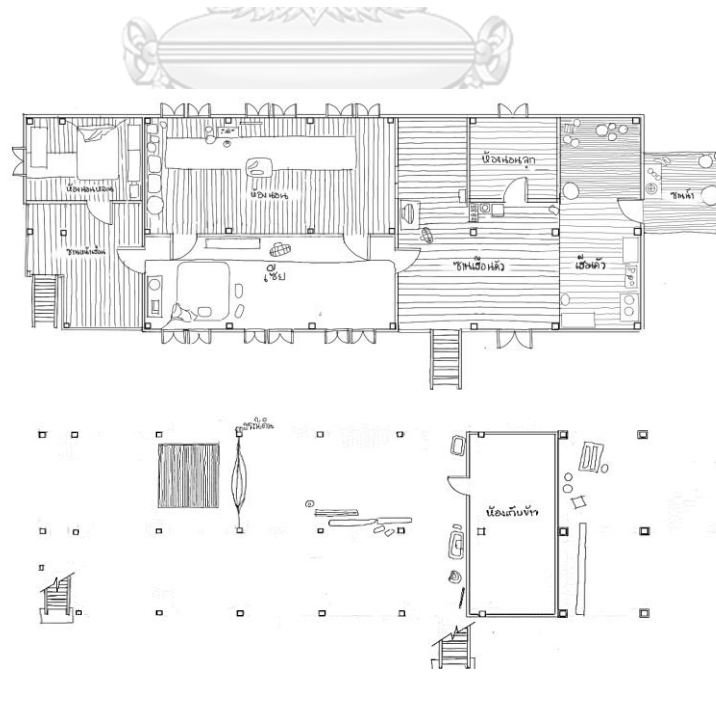
ภาพ 4. 25 ผังพื้นแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

4) เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4

ห้องนอนและเฮียใช้แผ่นไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดเกิดเป็นผนังที่ปิดล้อมพื้นที่ และมีหน้าต่างในทุกช่วงเสา เพื่อรับแสงและระบายอากาศ ซานหน้าเอียงกันส่วนเป็นห้องนอนด้วยแผ่นไม้กระดานและส่วนที่เปิดโล่งกันขอบเขต ด้วยราวกันตกที่ทำจากไม้ จึงทำให้พื้นที่รับลมและแสงแดดได้ดี ส่วนพื้นที่ซานเอียงค้ำด้านทิศใต้ส่วนที่บันไดพาผู้ใช้ราวกันตกกันขอบเขต พื้นที่ครัวใช้การปิดล้อมแบบไม้กระดานเช่นเดียวกับบริเวณเตาไฟ แต่มีช่องหน้าต่างที่เปิดกว้างเพื่อรับแสงและระบายอากาศ ก้องดาล่างเรือนที่ต่อเติมด้วยการกันห้องเก็บข้าวมีการปิดล้อมแบบทึบด้วยผนังก่ออิฐฉาบปูน

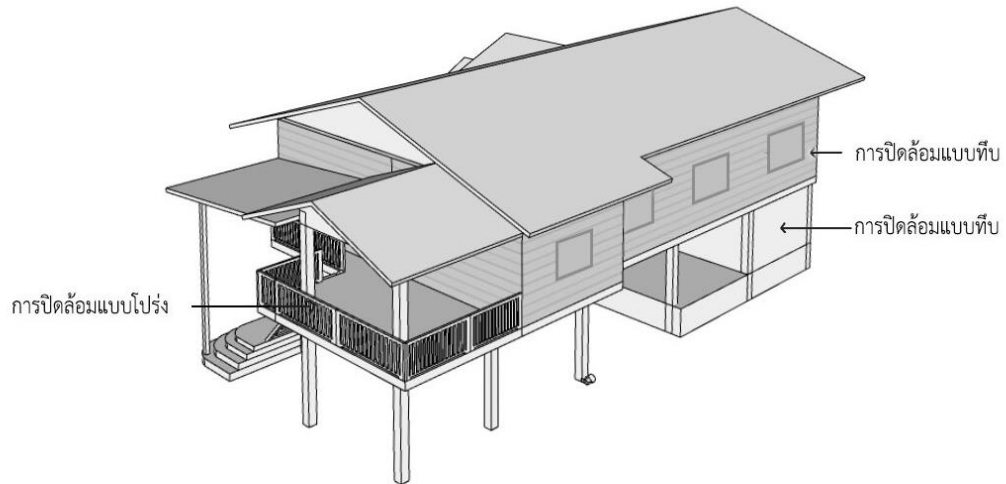
ภาพ 4. 26 รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

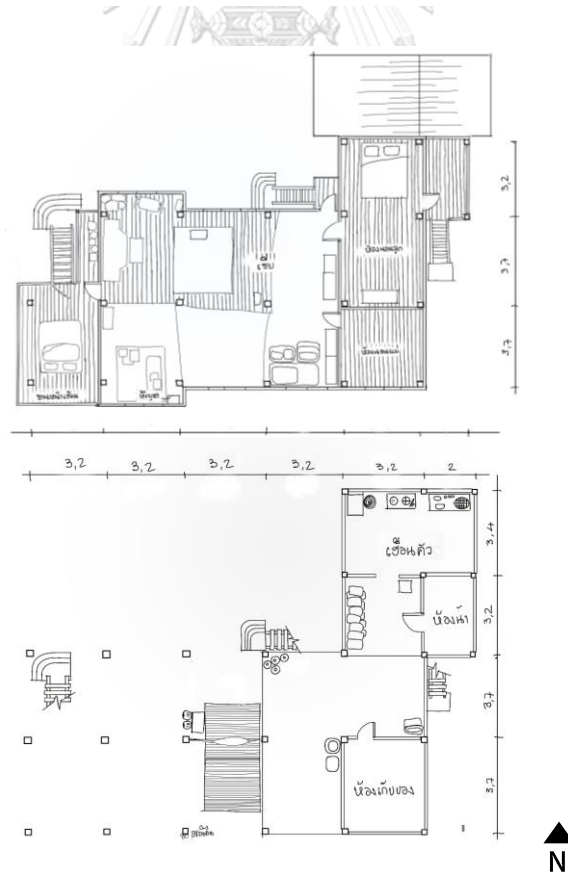
ภาพ 4. 27 ผังพื้นแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

5) เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5

ห้องนอนและเซียใช้แผ่นไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดเกิดเป็นผนังที่ปิดล้อมพื้นที่ และมีหน้าต่างในทุกช่วงเสา เพื่อรับแสงและระบายอากาศ ซานหน้าเอียงเป็นพื้นที่เปิดโล่งกันขอบเขตด้วยราวกันตกที่ทำจากไม้ จึงทำให้พื้นที่รับลมและแสงแดดได้ดี กึ่งกลางเรือนส่วนครัวและห้องน้ำด้านล่างมีการปิดล้อมด้วยผนังก่ออิฐฉาบปูนราว 1 ใน 3 ของพื้นที่ ส่วนที่เหลือเปิดโล่ง

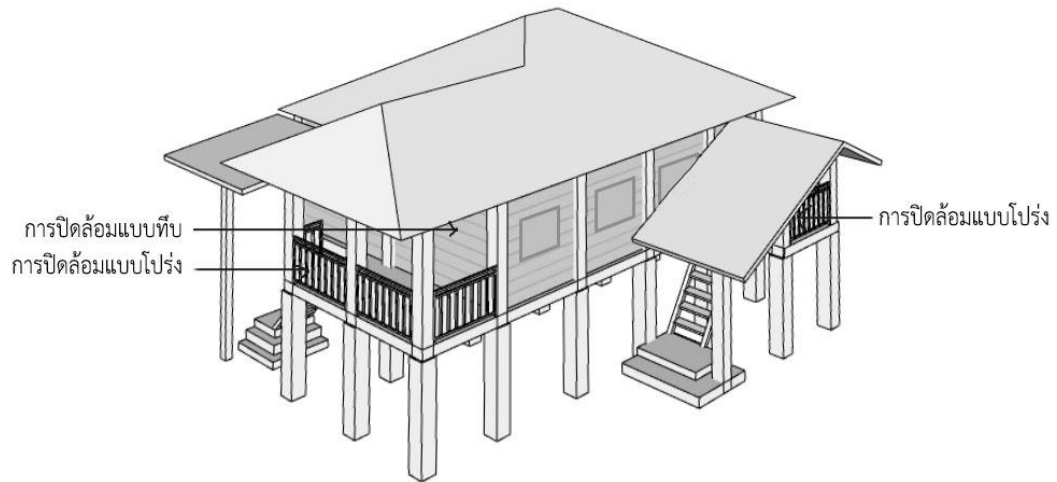
ภาพ 4. 28 รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

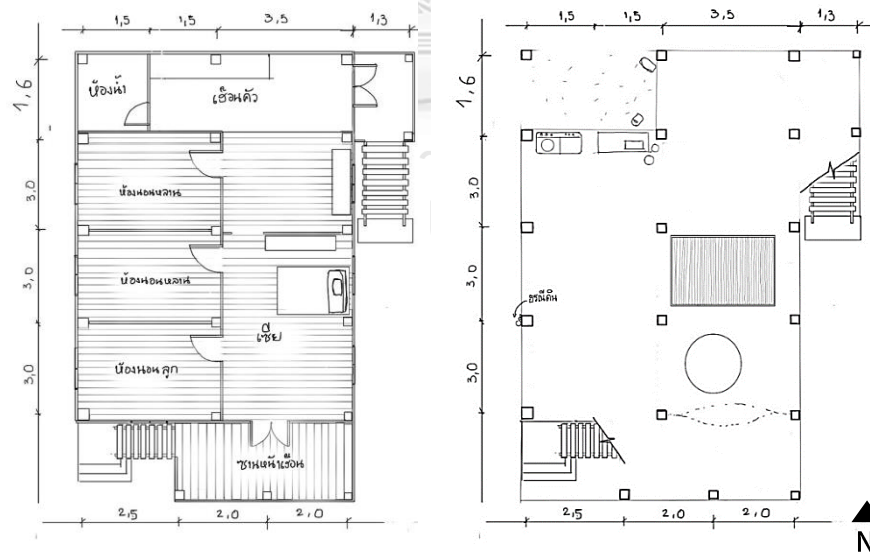
ภาพ 4. 29 ผังพื้นแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

6) เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6

ห้องนอนและเซียใช้แผ่นไม้กระดานตีซ้อนเกล็ดเกิดเป็นผนังที่ปิดล้อมพื้นที่ และมีหน้าต่างในทุกช่วงเสา เพื่อรับแสงและระบายอากาศ ซานหน้าเอือนเป็นพื้นที่เปิดโล่งกันขอบเขตด้วยราวกันตกที่ทำจากไม้ จึงทำให้พื้นที่รับลมและแสงแดดได้ดี ส่วนพื้นที่ครัวและห้องน้ำปิดล้อมด้วยผนังอิฐฉาบปูนและเปิดช่องรับแสงและระบายอากาศ ขนาดใหญ่ กึ่งกลางเปิดโล่งไม่มีการปิดล้อม

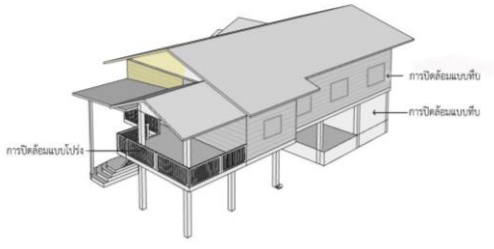

ภาพ 4. 30 รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ภาพ 4. 31 ผังพื้นแสดงการปิดล้อมเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ตาราง 5. 1 แสดงกิจกรรมและองค์ประกอบปิดล้อมเขียว

เงื่อนไขการศึกษา	รูปสามมิติแสดงการปิดล้อมพื้นที่เขียว	กิจกรรม	องค์ประกอบปิดล้อม
เรือนรูปแบบเก่า	1	นอน ประกอบ พิธีกรรม รับแขกและ รับประทานอาหาร	จากราวกั้นตึก เปลี่ยนเป็นผนัง ไม้กระดานตี ซ้อนเกล็ด
	2	นอน ประกอบ พิธีกรรม รับแขกและ รับประทานอาหาร	จากราวกั้นตึก เปลี่ยนเป็นผนัง ไม้กระดานตี ซ้อนเกล็ด
เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่	3	นอน ประกอบ พิธีกรรม รับแขกและ รับประทานอาหาร	ไม้กระดานตี ซ้อนเกล็ด
	4	นอน ประกอบ พิธีกรรม รับแขกและ รับประทานอาหาร	ไม้กระดานตี ซ้อนเกล็ด

เรือนรูปแบบใหม่	5		พักผ่อน ประกอบ พิธีกรรม รับแขกและ รับประทานอาหาร	ไม้กระดานตี ซ้อนเกล็ด
	6		พักผ่อน ประกอบ พิธีกรรม รับแขกและ รับประทานอาหาร	ไม้กระดานตี ซ้อนเกล็ด

โดยสรุป พื้นที่ส่วนต่าง ๆ ภายในเรือนพักอาศัยมีการกั้นห้องแตกต่างกันตามหน้าที่ใช้สอย ห้องนอนและเขีย มักถูกปิดล้อมด้วยแผ่นไม้กระดานมีหน้าต่างไว้รับแสงและรับลมในทุกช่วงเสาของเรือน ส่วนชานหน้าเขียนไม่มีผนัง ปิดล้อมมีเพียงราวกันตกและบางหลังมีการใช้ผ้าใบเพื่อป้องกันแสงแดด ในกรณีที่มีการกั้นห้องบริเวณชานหน้าเขียน มักใช้ผนังไม้กระดานเช่นเดียวกับเขียและห้องนอน เช่น เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 4 ชานเขียนคิ้ว ซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างเขียและเขียนคิ้ว ผนังด้านยาวจึงใช้ร่วมกับผนังเขียและห้องนอน ส่วนด้านยาวฝั่งครัวไม่มีผนังกั้นระหว่างชานเขียนคิ้วกับเขียนคิ้ว ด้านแคบของชานเขียนคิ้วไม่มีการปิดล้อม แต่มีเพียงราวกันตกหรือเป็นที่ บันไดพาดเพื่อขึ้นเรือน เช่นเดียวกับชานเขียนคิ้วและชานเขียนคิ้ว ส่วนด้านที่ติดกับชานน้ำไม่มีผนังกั้น เขียนคิ้วที่ถัด จากชานเขียนคิ้ว มีผนังทั้ง 3 ด้านยกเว้นด้านที่ติดกับชานหน้าเขียน ผนังทั้ง 3 ด้านเป็นผนังซี่ไม้ไผ่ที่มีได้แน่นอนหนา มี ช่องที่สามารถระบายลมและรับแสง กึ่งกลางเรือนบางหลังมีการต่อเติมเพื่อกั้นห้องให้สมาชิกในครอบครัว บาง หลังกั้นเพื่อเป็นห้องเก็บข้าว ในการกั้นห้องใช้ผนังอิฐฉาบปูนดังปรากฏให้เห็นใน เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ กรณีศึกษาหลังที่ 4

จากการศึกษาพบว่า การตั้งถิ่นฐานมีความสัมพันธ์แม่น้ำและทางสัญจรกับการกำหนดทิศทางของตัวเรือน ความสัมพันธ์ระหว่างทอละนิตินของเรือนข้างเคียงกับการหันหัวนอนเข้าหากัน ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของ ตำแหน่งและทิศทางของการขึ้นเรือนและพื้นที่เขีย ตลอดจนการศึกษาการใช้สอยพื้นที่เรือนในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่ง แสดงให้เห็นถึงการปรับใช้พื้นที่และกิจกรรม รวมไปถึงการปิดล้อมของเรือนที่บ่งบอกถึงประเภทของกิจกรรมที่ เกิดขึ้นจึงนำไปสู่การสรุปข้อมูลของการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยพื้นที่เขียในลำดับถัดไป

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่เขียในเขื่อนลาวผ่านกรณีศึกษา บ้านหินสิ่ว เมืองโขง แขวงจำปาสัก ได้ทำการสำรวจวัดเก็บข้อมูลการตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับทิศทางการสัญจรทางน้ำและทางบก จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยทางสังคมและความเชื่อของคนในชุมชนส่งผลต่อการวางทิศทางของเรือนเก่าและการวางทิศทางของเรือนใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบรับกับความสะดวกในการเข้าถึงการใช้พื้นที่ที่เรือน

นอกจากนี้ การศึกษาการใช้สอยพื้นที่เรือนในชีวิตประจำวันช่วงเวลากลางวัน-กลางคืน และช่วง พิธีกรรม แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนของพื้นที่เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชีวิต ซึ่งสามารถสรุปผลและนำไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นของการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยพื้นที่เขียอันเป็นองค์ประกอบสำคัญในสถาปัตยกรรมเขื่อนลาวมีรายละเอียดดังนี้

5.1 ความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานกับทิศทางการสัญจรและทอละนีดิน

จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาสามารถสรุปได้ว่า การตั้งถิ่นฐานของเขื่อนลาวในหมู่บ้านหินสิ่วมีความสัมพันธ์กับทิศทางการสัญจรและ ทอละนีดิน กล่าวคือ บ้านเรือนจะวางตัวเรือนแนวยาวขนานกับแม่น้ำโขงซึ่งเป็นสายน้ำหลักของภูมิภาค ลักษณะการตั้งถิ่นฐานนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ จันทนีย์ จิรัญธรร (2555) ซึ่งอธิบายถึงการตั้งถิ่นฐานของเรือนพื้นถิ่นไทลาว บ้านปากชี เมืองหลวงพระบาง ที่วางตัวเรือนแนวยาวขนานกับสายน้ำ แต่มีความแตกต่างกันที่ลักษณะภูมิประเทศของเขตดังกล่าวเป็นภูเขาลาดชันลงสู่แม่น้ำโขง ในขณะที่หมู่บ้านหินสิ่วเป็นพื้นที่ราบริมน้ำ และการศึกษาของ Nittha Bounpany และชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล (2561) ซึ่งอธิบายถึงการวางทิศทางของวัดในเมืองประวัติศาสตร์หลวงพระบาง โดยสิมหรือโบสถ์ตั้งขนานกับสายน้ำ ซึ่งการวางทิศทางดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการวางทิศทางของตัวเรือน แม้ว่าหลวงพระบางและหมู่บ้านหินสิ่วจะมีความแตกต่างด้านภูมิศาสตร์ของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การวางทิศทางของตัวเรือนต่างอ้างอิงกับแม่น้ำเช่นเดียวกัน

การหันหน้าเรือนในหมู่บ้านหินสิ่วมีปัจจัยอ้างอิงจากทิศทางการสัญจรและ ทอละนีดิน กล่าวคือ ในอดีตการสัญจรทางน้ำเป็นทางสัญจรหลักของหมู่บ้านและหน้าเรือนถูกหันตอบรับกับเส้นทางสัญจรทางน้ำโดยการวางบันไดขึ้นเรือนอยู่ฝั่งแม่น้ำ แต่เมื่อมีการพัฒนาเมืองทางด้านโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการคมนาคมทางบก ถนนจึงมีบทบาทเพิ่มขึ้นทางสัญจรหลักจึงเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นทางถนน ถนนเส้นนี้จึงกลายเป็นเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่หมู่บ้านและพื้นที่นา เมื่อหมู่บ้านไม่สามารถขยายตัวไปตามริมฝั่งแม่น้ำได้ ความหนาแน่นของการใช้ที่ดินที่มีมากขึ้นส่งผลให้บ้านเรือนที่ปลูกสร้างใหม่มีการขยายตัวไปทางทิศเหนือหรือข้ามฝั่งถนนไปยังพื้นที่นาของหมู่บ้าน และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเรือนในชุมชน เช่น เรือนที่ปลูกสร้างใหม่มักอยู่ใกล้ฝั่งถนน วางตัวเรือนทั้งตามแนวยาวและฉากกับถนน และวางบันไดให้หันหน้ารับกับถนน ส่วนเรือนรูปแบบเก่าบางหลังมีการเปลี่ยนทิศทางการวางของบันไดจากฝั่งน้ำเป็นฝั่งบก เพื่อให้เข้าถึงการสัญจรที่สะดวกแก่การเดินทาง แต่เรือนบางหลังยังมีการ

วางบันไดไว้ที่ตำแหน่งเดิมเพราะตัวเรือนตั้งอยู่ใกล้ฝั้วแม่ น้ำ ซึ่งการวางทิศทางของบันไดสามารถพิจารณาจากตำแหน่งของเรือนเป็นหลักว่าอยู่ใกล้กับฝั้วน้ำหรือฝั้วถนน ดังปรากฏในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาที่ 2 บันไดจะขึ้นจากฝั้วการสัญจรทางน้ำเพื่อขึ้นสู่พื้นที่เขียโดยตรง จึงอาจกล่าวได้ว่าบันไดหันไปด้านใดเขียจะอยู่ด้านนั้น (ภาพ 3.4) และเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาที่ 1 ที่มีการเปลี่ยนตำแหน่งของบันไดหันไปสู่ฝั้วถนน (ภาพ 3.11) ส่วนเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาที่ 4 ที่ปลูกสร้างใหม่ตามแบบแผนของฝั้วพื้นแบบเรือนเก่าแต่ตำแหน่งของเรือนอยู่ใกล้กับฝั้วแม่ น้ำ บันไดจึงถูกวางหันรับกับสายน้ำ (ภาพ 3.20) เช่นเดียวกับเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาที่ 6 ซึ่งปลูกสร้างใหม่ที่ตั้งอยู่ใกล้ฝั้วแม่ น้ำ ตัวเรือนวางตัวฉากกับสายน้ำและมีบันไดวางอยู่ฝั้วแม่ น้ำ (ภาพ 3.26) ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงต่างขึ้นกับความสะดวกของเจ้าของเรือน

ทอละนีดิน เป็นอีกองค์ประกอบที่มีความสำคัญของเฮือนลาว แม้ยังไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนถึงที่มาของความเชื่อดังกล่าวนี้ ซึ่งทอละนีดินถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการกำหนดทิศทางการวางตัวเรือนที่ไม่ได้ตั้งอยู่ฝั้วของทางสัญจรฝั้วใดฝั้วหนึ่งโดยเฉพาะ เห็นได้จากการอ้างอิงตำแหน่งของทอละนีดินของเรือนก่อนหน้าในการวางตำแหน่งของเสาขวันหรือหัวเรือนของเรือนที่จะปลูกสร้างใหม่หลังถัดไป (ภาพ 4.6) นอกจากนั้นตำแหน่งของ ทอละนีดินสามารถระบุถึงตำแหน่งของห้องนอนและหัวนอน ที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่ตำแหน่งของพื้นที่เขียได้ จากข้อมูลการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษาและการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของเรือนที่สามารถสรุปได้ว่าตำแหน่งของเขียตั้งอยู่หน้าห้องนอนเสมอ จากข้อมูลนี้สามารถนำไปสู่การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของการพื้นที่เขียในขั้นตอนต่อไป

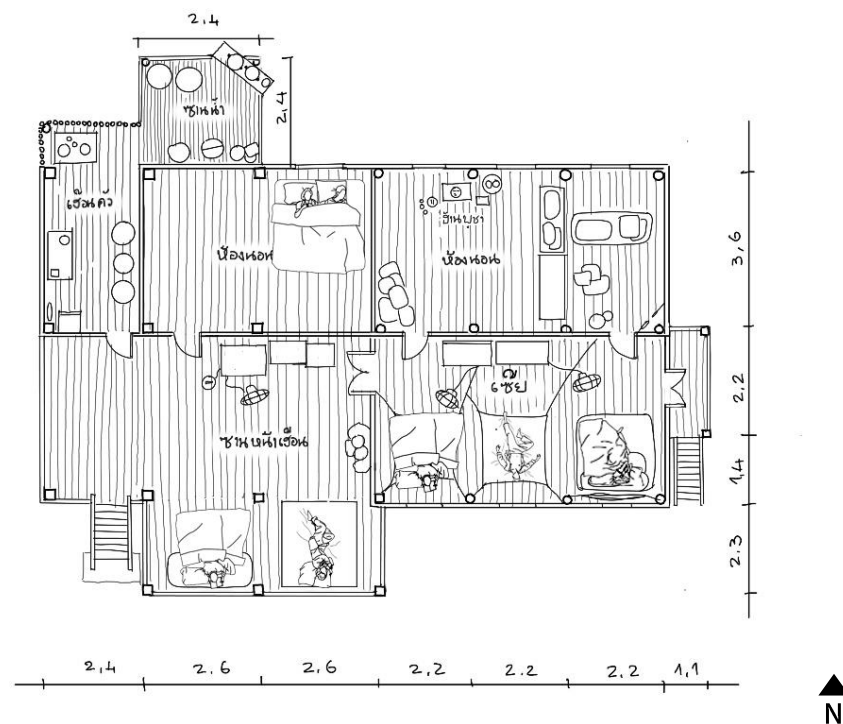
5.2 การใช้สอยพื้นที่เฮือนลาว

เฮือนลาวแต่ดั้งเดิมประกอบด้วยพื้นที่ใช้สอยส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ห้องนอน เขีย เฮือนคั่ว ชานเฮือนคั่ว และชานน้ำ ส่วนชานหน้าเฮือนเป็นพื้นที่ต่อเติมภายหลังเพื่อรองรับการขยายตัวของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งแบบแผนของฝั้วพื้นการใช้สอยพื้นที่มีลักษณะสอดคล้องกับงานของ Charpentier and Clement (1990) โดยเฉพาะฝั้วพื้นในเขตเวียงจันทน์ ในมิติทางสังคม การปลูกสร้างหรือต่อเติมเรือนให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นการแสดงถึงสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของเจ้าของเรือนที่เป็นผลจากการตั้งใจทำงานสร้างสถานภาพของครอบครัวให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นซึ่งสามารถแสดงผ่านที่อยู่อาศัย

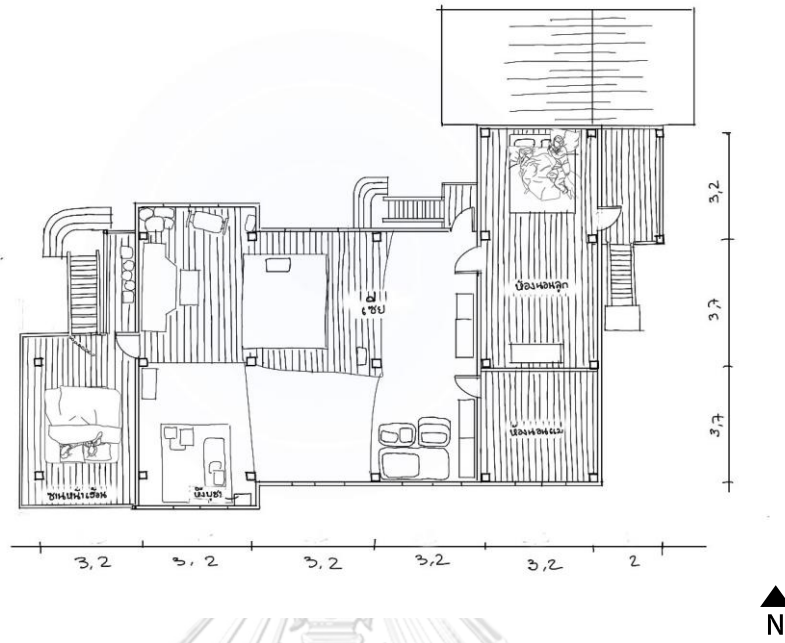
5.2.1 การใช้พื้นที่เรือนในชีวิตประจำวัน

จากการศึกษาการใช้พื้นที่เรือนในช่วงกลางวันสามารถสรุปได้ว่า ในเรือนทั้งสามรูปแบบ ได้แก่ เรือนรูปแบบเก่า เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ และเรือนใหม่ ผู้คนมักใช้ชีวิตที่กึ่งกลางเรือนเพื่อนั่งเล่น พักผ่อน และเตรียมของก่อนออกไปทำงาน เช่น หาปลา ทำนา นอกจากนี้พื้นที่กึ่งกลางยังเป็นพื้นที่ในการพบปะกันกับเพื่อนบ้านที่แวะเวียนมาพูดคุยกันระหว่างวัน เมื่อถึงเวลาประกอบอาหารและรับประทานอาหารสมาชิกครอบครัวจะอยู่ข้างบนเรือน โดยใช้พื้นที่ชานน้ำในการเตรียมข้าวของเพื่อประกอบอาหารในพื้นที่ครัว และรับประทานอาหารที่ชานเฮือนคั่ว ชานหน้าเฮือนเป็นพื้นที่พักผ่อนในบางครั้ง ส่วนห้องนอนและเขียมักไม่ได้ใช้งานในช่วงกลางวัน

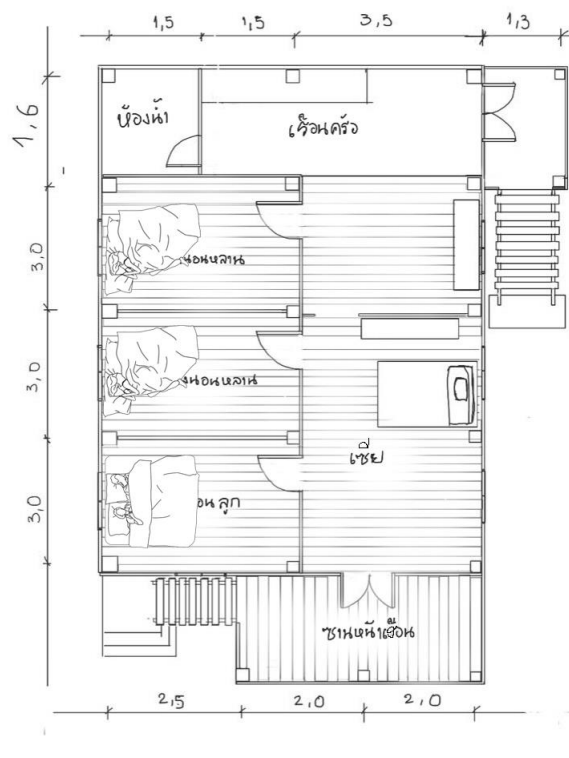
ในช่วงกลางคืน พื้นที่สีเขียวสำหรับการนอนหลับพักผ่อนของสมาชิกครอบครัวเป็นหลัก ภายในห้องนอน พื้นที่ฝั่งหนึ่งเป็นที่ตั้งหิ้งพระและอีกฝั่งหนึ่งเป็นที่เก็บของ ด้วยระดับการปิดล้อมของห้องนอนและเครื่องเรือน รวมถึงข้าวของต่าง ๆ ที่เก็บอยู่ในพื้นที่ ส่งผลให้ห้องนอนมีสภาพอากาศที่ร้อนอบอ้าว สมาชิกในครอบครัวจึงมักย้ายออกมานอนในพื้นที่สีเขียวซึ่งมีความโปร่งโล่งมากกว่า เมื่อเขียวกลายเป็นพื้นที่สำหรับการนอน พื้นที่สีเขียวจึงมีระดับการปิดล้อมเพื่อความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ต่อมาจึงมีการต่อเติมชานหน้าเอียงเพื่อรองรับกิจกรรมบางส่วน และเรือนบางกรณีใช้พื้นที่ชานหน้าเอียงเป็นที่นอนของบิดาและมารดาซึ่งมีความคุ้นเคยกับพื้นที่ถ่ายเทอากาศได้ดี เพราะไม่มีการปิดล้อมคล้ายกับลักษณะของเขียในอดีต (ภาพ 2.7) ดังปรากฏให้เห็นในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาที่ 2 และเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาที่ 5 ที่มีการกั้นห้องนอนในพื้นที่ชานหน้าเอียง บิดา-มารดาจึงเลือกนอนในพื้นที่ชานหน้าเอียง ห้องนอนจึงกลายเป็นพื้นที่สำหรับวางหิ้งพระและเก็บของ อย่างไรก็ตาม ในกรณีครอบครัวมีลูกสาว ห้องนอนมักกลายเป็นพื้นที่นอนของลูกสาว ลักษณะดังกล่าวสามารถพบได้ทั้งในเรือนรูปแบบเก่าและเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ แต่พบได้น้อยในเรือนรูปแบบใหม่ที่ปลูกสร้างโดยสมาชิกรุ่นลูกที่มีการแบ่งสัดส่วนห้องอย่างชัดเจน ถึงแม้จะมีรูปแบบการใช้พื้นที่แบบเรือนดั้งเดิม ดังปรากฏให้เห็นในเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาที่ 6

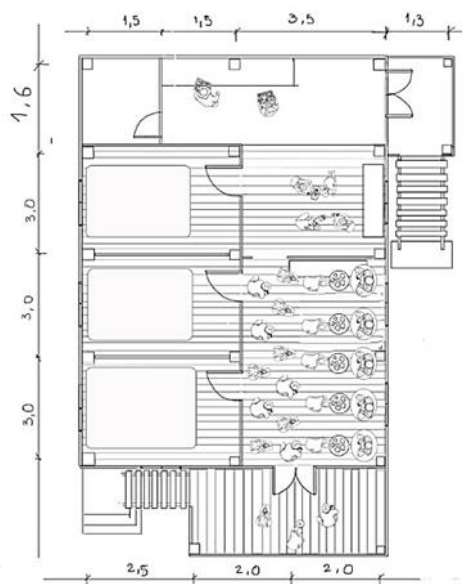
ภาพ 5. 1 การนอนในพื้นที่เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 2 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ภาพ 5. 2 การนอนในพื้นที่เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ภาพ 5. 3 การนอนในพื้นที่เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ภาพ 5. 6 การใช้พื้นที่เรือนในช่วงพิธีกรรม เรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 6 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

5.3 การปิดล้อมพื้นที่ใช้สอย

จากการศึกษาการปิดล้อมพื้นที่ใช้สอยของเรือนทั้ง 3 รูปแบบ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทตามระดับความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ภายในและพื้นที่ภายนอก ได้แก่

(1) การปิดล้อมด้วยฝาแบบทึบ เป็นการกั้นพื้นที่ว่างภายในจากสภาพแวดล้อมภายนอกโดยสมบูรณ์ ด้วยฝาหรือผนังแบบทึบ ได้แก่ ผนังไม้กระดานและผนังอิฐฉาบปูน โดยบริเวณห้องนอนและเขียงมักถูกปิดล้อมด้วยฝาไม้กระดาน ส่วนในกรณีเรือนที่มีการต่อเติม กึ่งตากลางจะถูกปิดล้อมด้วยผนังก่ออิฐฉาบปูนเพื่อกันเป็นห้องนอนให้สมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มขึ้นหรือกันไว้เป็นห้องเก็บข้าว ดังปรากฏในเรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาที่ 1 ที่ต่อเติมกึ่งตากลางเป็นห้องนอนให้ครอบครัวลูกสาว (ภาพ 4.20) ส่วนในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาที่ 4 มีการต่อเติมกึ่งตากลางเพื่อใช้เป็นที่พักเก็บกระสอบข้าว (ภาพ 4.26) และเรือนรูปแบบใหม่กรณีศึกษาที่ 5 มีการสร้างห้องกึ่งตากลางเพื่อใช้เป็นห้องครัว ห้องน้ำ และห้องเก็บของ (ภาพ 4.28)

(2) การปิดล้อมด้วยฝาแบบรูพรุน เป็นการปิดล้อมด้วยผนังไม้ไผ่ที่ทำจากไม้ไผ่ที่มีลำต้นขนาดเล็กหรือลำใหญ่ ฝาเป็นซี่เล็ก ๆ แล้ววางห่างกันให้พอมีช่องว่างที่สามารถรับแสงและระบายลม ซึ่งการปิดล้อมลักษณะนี้มักจะพบในบริเวณพื้นที่เฮือนคั่ว โดยอาศัยความพรุนของผนังเพื่อระบายอากาศและรับแสงธรรมชาติในขณะที่ยังสามารถปิดกั้นสายตาจากภายนอกได้ในระดับหนึ่ง

(3) การปิดล้อมแบบโปร่ง เป็นการปิดล้อมโดยไม่มีผนัง มีเพียงราวกันตกเพื่อกันขอบเขตและให้ความปลอดภัยแก่ผู้อยู่อาศัย นอกจากนั้น ยังมีผ้าใบกันสาดเพื่อบังแสงแดดและบังสายตาผู้คน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีการใช้สอยในชีวิตประจำวันและเป็นที่พักนอนของสมาชิกในครอบครัว การปิดล้อมลักษณะนี้มักปรากฏในบริเวณชานหน้าเฮือน ชานเฮือนคั่ว และชานน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมแบบชั่วคราว

เมื่อพิจารณาในแง่ความสัมพันธ์ระหว่าง ลักษณะการปิดล้อมกับลักษณะการใช้สอยพื้นที่ สามารถสรุปได้ว่า การปิดล้อมแบบทึบมักพบในพื้นที่ส่วนตัว (private space) ที่ต้องการบดบังสายตาจากภายนอกและเพิ่มความ

ปลอดภัยในพื้นที่ ส่วนการปิดล้อมแบบบูรพูนมักพบในพื้นที่แบบกึ่งส่วนตัว (semi-private space) มีช่องรับแสงจากภายนอกและสามารถระบายอากาศ และการปิดล้อมแบบโปร่งมักพบในพื้นที่กึ่งสาธารณะ (semi-public space) บนเรือน อาทิ พื้นที่รับแขกพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ลักษณะของการปิดล้อมยังสามารถบ่งบอกตำแหน่งของพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน โดยการมองผ่านลักษณะทางกายภาพของตัวเรือน

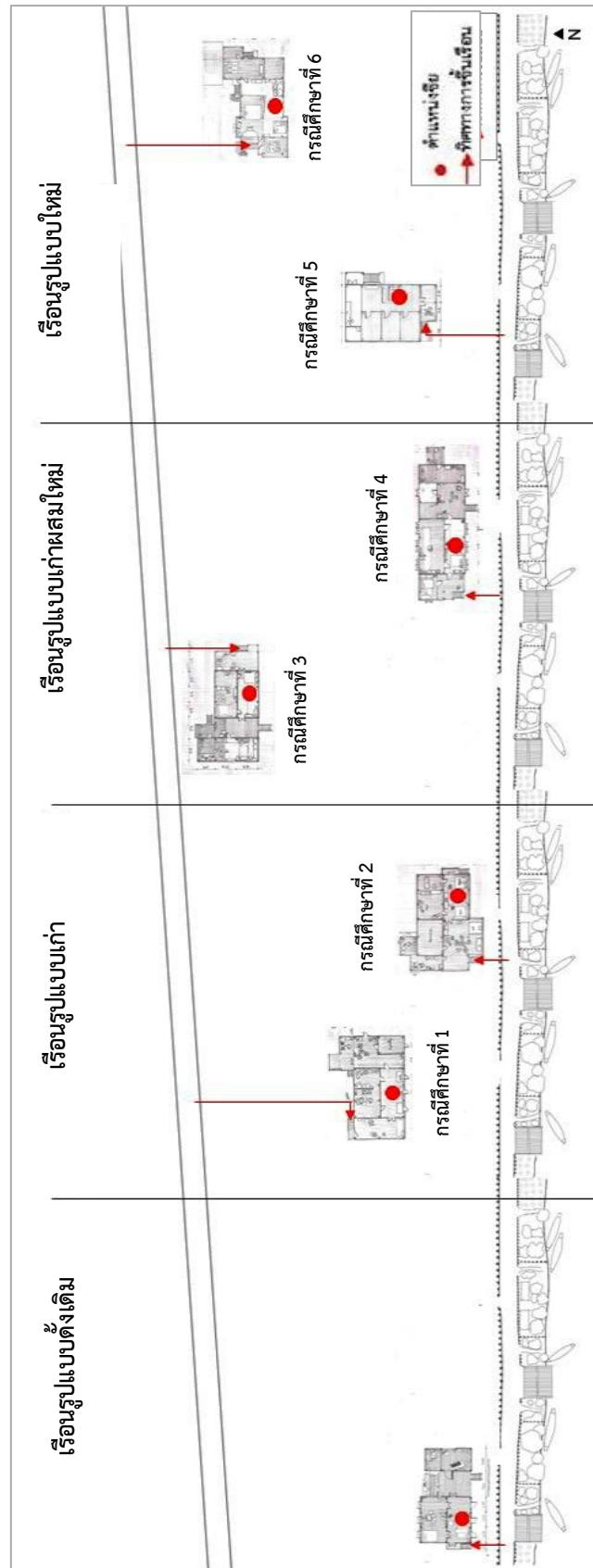
ภาพ 5. 7 ลักษณะการปิดล้อม (ที่มา: ผู้วิจัย 2562)

5.4 การใช้พื้นที่และการเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่เชีย

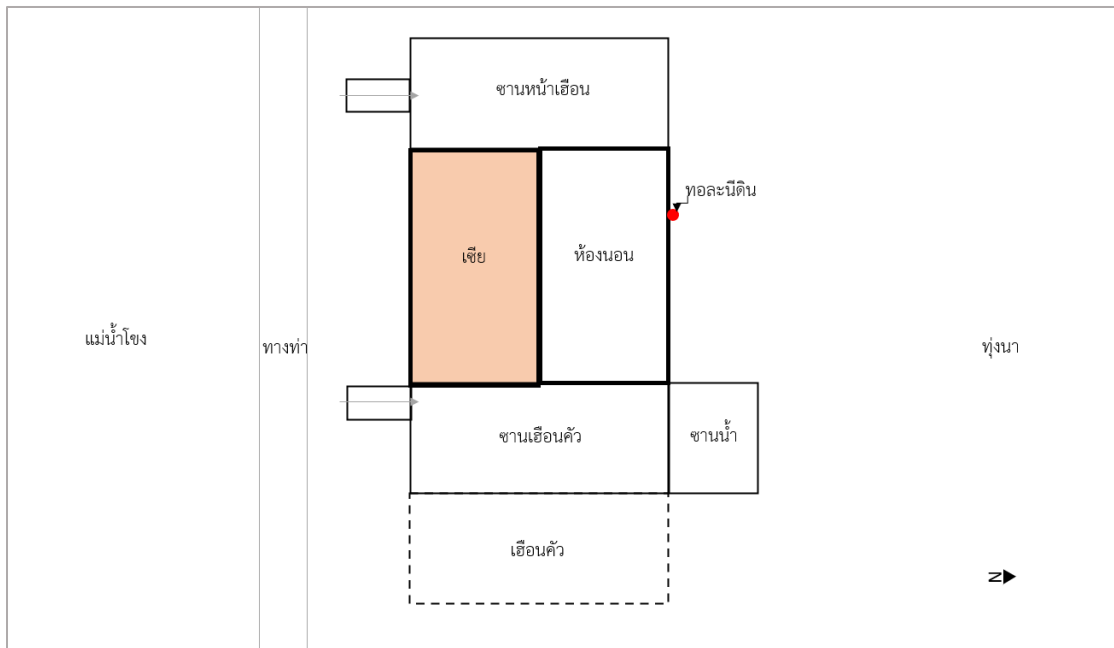
จากการศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปประเด็นของการตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ของเรือนในชีวิตประจำวัน ทั้ง 3 รูปแบบ จึงนำไปสู่การวิเคราะห์ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เชีย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.4.1 การตั้งถิ่นฐานกับการเปลี่ยนแปลงเชีย

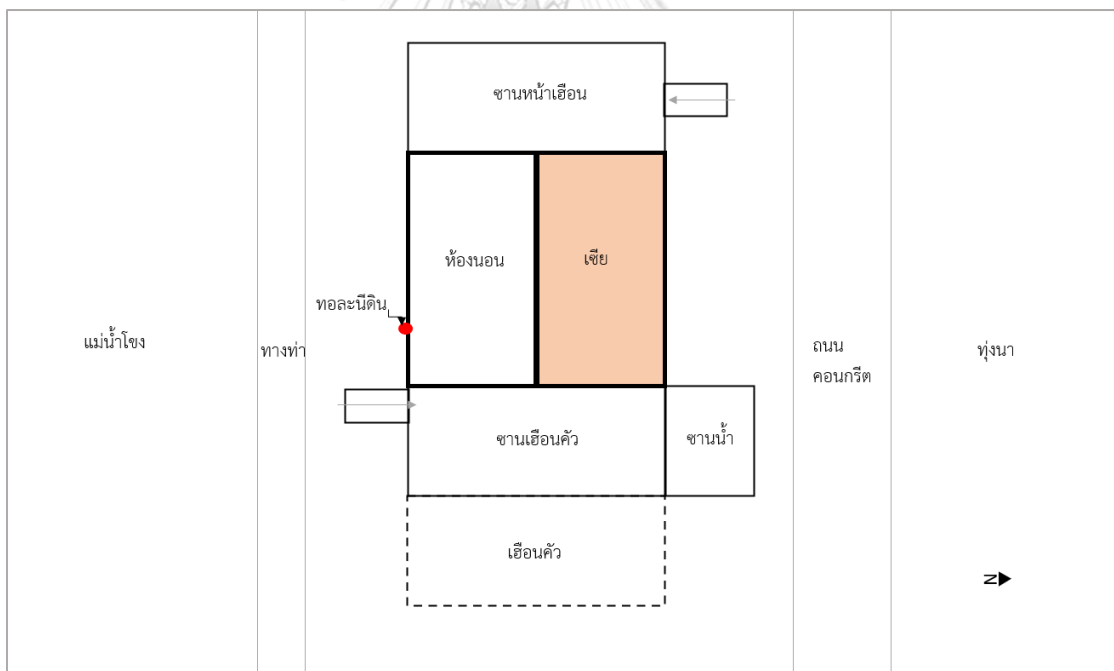
การตั้งถิ่นฐานของตัวเรือนมีปัจจัยอ้างอิงจากทิศทางการสัญจรและทอละนิติน เรือนรูปแบบเก่ามักตั้งอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำวางตัวยาวขนานกับสายน้ำและมีพื้นที่เชียอยู่ฝั่งแม่น้ำหรือทางทิศใต้ ถือได้ว่าเชียเป็นเสมือนหน้าเรือน เนื่องจากในอดีตมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางสัญจรสายหลัก ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีถนนสร้างใหม่ ส่วนหัวนอนอยู่ฝั่งถนนหรือทางทิศเหนือ การเปลี่ยนแปลงของเชียเกิดขึ้น 2 กรณีคือ เรือนที่ปลูกถัดไปจะใช้ตำแหน่งทอละนิตินของเรือนที่ปลูกสร้างก่อนในการหันทิศหัวนอน เพื่อให้หัวนอนหันเข้าสู่กันและไม่ตั้งเรือนโดยการหันทำไปยั้ง ทิศหัวนอนของเรือนอื่นอันเป็นความเชื่อของคนในชุมชน ดังนั้นเชียจึงเปลี่ยนทิศทางตามการเปลี่ยนทิศทางของหัวนอน กล่าวคือ เรือนที่ปลูกถัดเข้าไปทางทิศเหนือ หัวนอนหันไปทางทิศแม่น้ำหรือทิศใต้ เชียจะเปลี่ยนจากทิศใต้หรือฝั่งแม่น้ำเป็นทิศเหนือ นอกจากนี้เรือนที่ใหม่ที่มักตั้งอยู่ใกล้ฝั่งถนนจึงจัดวางพื้นที่เชียซึ่งถือเป็นหน้าเรือนหันรับกับถนน จากประเด็นดังกล่าวสรุปได้ว่า พื้นที่เชียมีการเปลี่ยนแปลงทิศทางตามทิศทางการหันของหัวนอน โดยมีทอละนิตินและทิศทางการสัญจรเป็นตัวกำกับ ทั้งนี้ตำแหน่งของเชียจะอยู่หน้าห้องนอนเสมอ

ภาพ 5. 8 ตำแหน่งของพื้นที่เขียในการตั้งถิ่นฐานของเรือนแต่ละรูปแบบ (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ภาพ 5. 9 ตำแหน่งของพื้นที่เขี้ยวอยู่ฝั่งแม่น้ำ (ที่มา : ภูมิวิจัย 2564)

ภาพ 5. 10 ตำแหน่งของพื้นที่เขี้ยวอยู่ฝั่งถนน (ที่มา : ภูมิวิจัย 2564)

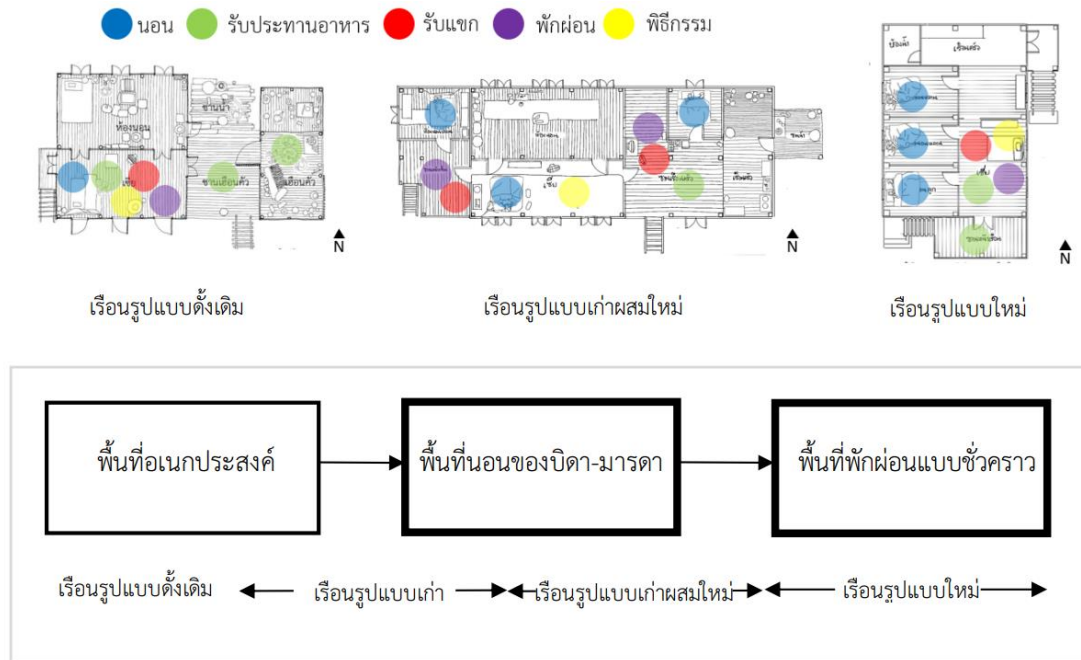
5.4.2 การใช้พื้นที่เรือนกับการเปลี่ยนแปลงเขียว

1) การต่อเติมเรือนกับการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยพื้นที่เขียว

การต่อเติมพื้นที่ซานหน้าเฮือนและการกั้นห้องนอนอันเนื่องมาจากการขยายตัวของครอบครัวส่งผลให้เขียวมีการใช้งานที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากพื้นที่ใช้งานนอกประสงค์ที่รองรับกิจกรรมหลากหลายประเภทสู่การเป็นพื้นที่นอนหลักของสมาชิกในครอบครัว เนื่องด้วยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่มีการปิดล้อมแบบโปร่ง และใช้สอยเป็นพื้นที่รับแขกและพูดคุยในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เมื่อย้อนกลับมาสังเกตกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ซานหน้าเฮือนนั้นต่างเป็นกิจกรรมที่เคยเกิดขึ้นในพื้นที่เขียว ซึ่งปัจจุบันถูกใช้พื้นที่นอน โดยเฉพาะในเรือนรูปแบบเก่าที่ปรากฏให้เห็นในผังพื้นที่เรือนรูปแบบเก่ากรณีศึกษาหลังที่ 1 และกรณีศึกษาหลังที่ 2 เมื่อมีการต่อเติมพื้นที่เรือนจึงเกิดการกั้นห้องนอนให้แก่สมาชิกในครอบครัวที่เป็นรุ่นลูกหรือหลาน แต่ยังมีพื้นที่เขียวในการนอนของคนรุ่นบิดาและมารดา ดังแสดงให้เห็นในผังพื้นที่เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาที่ 4 จากการกั้นห้องนอนส่วนตัวในสมาชิกในครอบครัว ส่งผลให้การนอนในพื้นที่เขียวค่อย ๆ หายไปในเรือนรูปแบบใหม่

2) องค์ประกอบของการใช้สอยกับการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่เขียว

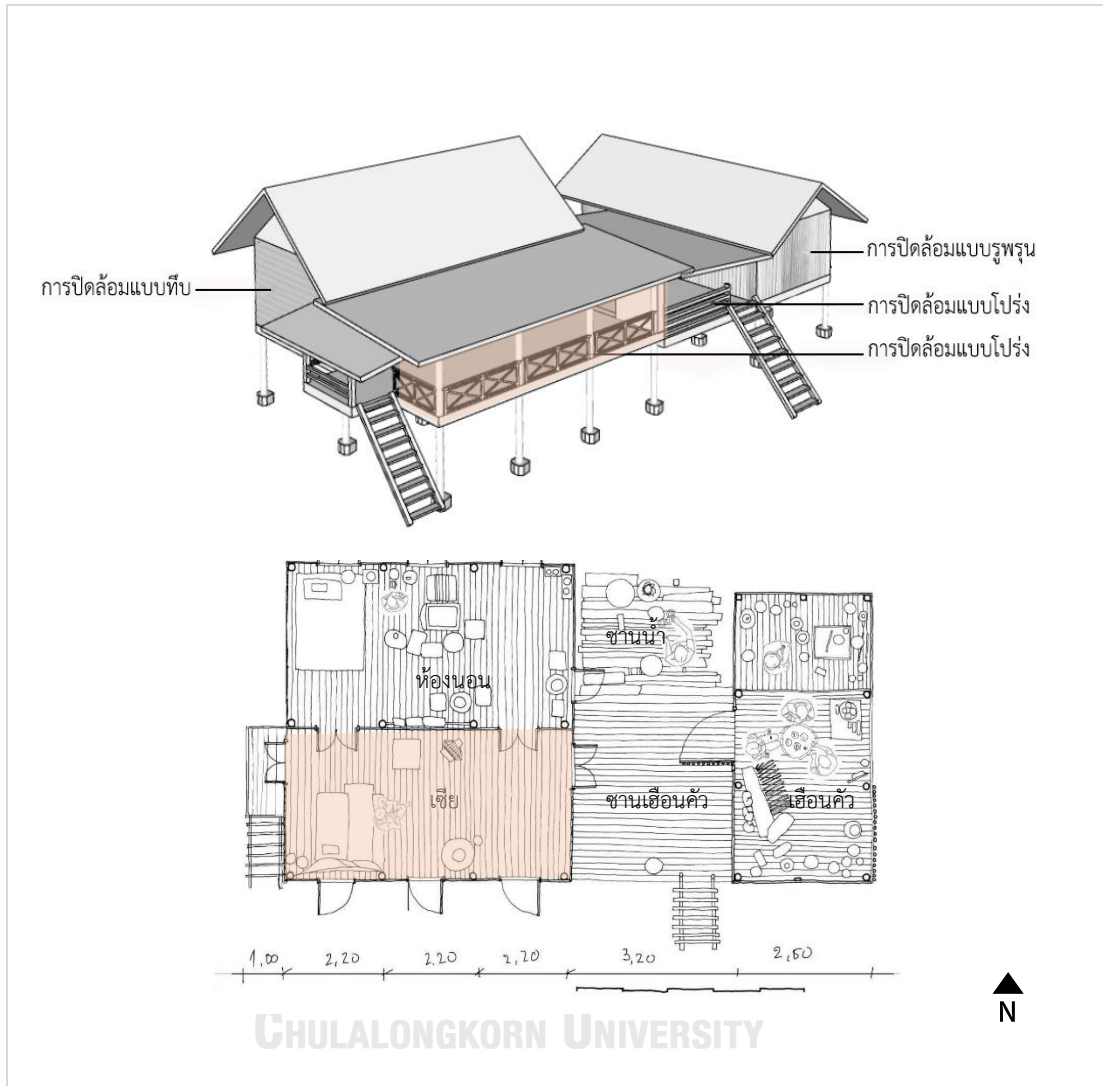
การต่อเติมพื้นที่เพื่อรองรับการขยายตัวของครอบครัวโดยเฉพาะห้องนอน ส่งผลให้ข้าวของเครื่องใช้ในพื้นที่เขียวมีจำนวนลดลงเหลือเพียงที่นอนของคนรุ่นบิดาและมารดาที่คุ้นชินกับการนอนแบบดั้งเดิม ดังปรากฏให้เห็นในผังพื้นที่เรือนรูปแบบเก่า เขียวเป็นพื้นที่หลักในการรองรับการนอนของสมาชิกในครอบครัว ภายในบริเวณจึงพบข้าวของเครื่องใช้จำพวกที่นอน หมอน มุ้งของแต่ละคน ปรากฏในผังพื้นที่เรือน เมื่อมีการต่อเติมพื้นที่ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวมีพื้นที่รองรับข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัวเป็นของตนเอง ดังปรากฏในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 3 และ 4 ซึ่งปรากฏที่นอนเฉพาะของบิดาหรือมารดาเท่านั้น ส่วนในรูปแบบใหม่กรณีศึกษาหลังที่ 5 และ 6 ซึ่งปลูกสร้างเรือนใหม่มีการจัดสรรห้องนอนให้เป็นสัดส่วนมากขึ้นและไม่มีบิดา-มารดาอาศัยอยู่ด้วย เขียวจึงกลายเป็นเพียงพื้นที่พักผ่อนในชีวิตประจำวัน มีที่นอนไว้สำหรับการพักผ่อนชั่วคราวเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบการใช้สอยพื้นที่จำพวกที่นอน หมอน มุ้ง ที่เป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการดำรงชีวิตและสามารถบ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

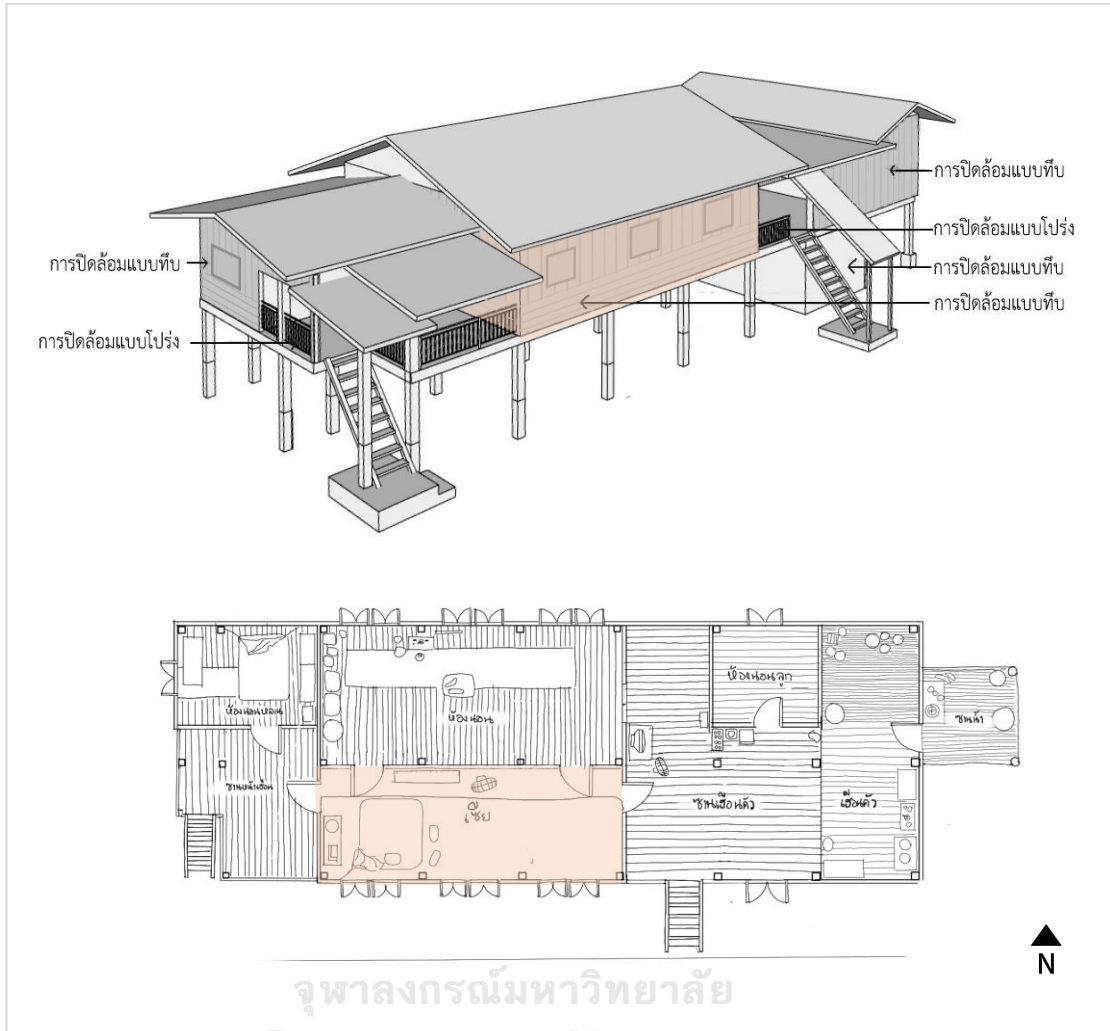
ภาพ 5. 11 การใช้พื้นที่เรือนกับการเปลี่ยนแปลงเชิง (ที่มา : ผู้วิจัย 2564)

5.4.3 การปิดล้อมพื้นที่กับการเปลี่ยนแปลงเชิง

การปิดล้อมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เชิง จากการศึกษาข้อมูลพบว่าพื้นที่เชิงในอดีตเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ มีการปิดล้อมแบบโปร่งด้วยราวกันตก พื้นที่เชิงจึงมีลักษณะเปิดโล่งรับลม มีหลังคาคลุมเพื่อบังแดดและฝน ไม่มีชานหน้าเฮือน มีบันไดพาดขึ้นสู่พื้นที่เชิงโดยตรง ซึ่งถือได้ว่าเชิงเป็นหน้าเฮือนและเป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (semi-public space) ด้วยลักษณะของการปิดล้อมและการเข้าถึงพื้นที่ แต่จากการสำรวจภาคสนามพบว่าเชิงในพื้นที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงการปิดล้อมเป็นแบบทึบด้วยผนังไม้กระดานกลายเป็นพื้นที่ส่วนตัว (private space) และการต่อเติมชานหน้าเฮือนส่งผลให้กิจกรรมบางอย่าง อาทิ นั่งเล่น พักผ่อน ถูกย้ายออกไป เหลือเพียงการนอนของเจ้าของบ้านเป็นหลัก พร้อมกับองค์ประกอบการใช้สอยพื้นที่ อาทิ ที่นอน หมอน มุ้ง ที่วางไว้ประจำในพื้นที่และจะถูกเคลื่อนย้ายหรือเก็บเฉพาะในช่วงเวลาที่มีงานพิธีเท่านั้น ส่งผลให้พื้นที่เชิงกลายเป็นพื้นที่ส่วนตัว (private space) และเกิดการปิดล้อมแบบทึบเพื่อรองรับความเป็นส่วนตัว ส่วนชานหน้าเฮือนมักถูกปิดล้อมด้วยองค์ประกอบแบบโปร่งจึงแสดงถึงพื้นที่เอนกประสงค์หรือเป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (semi-public space) ของสมาชิกครอบครัว

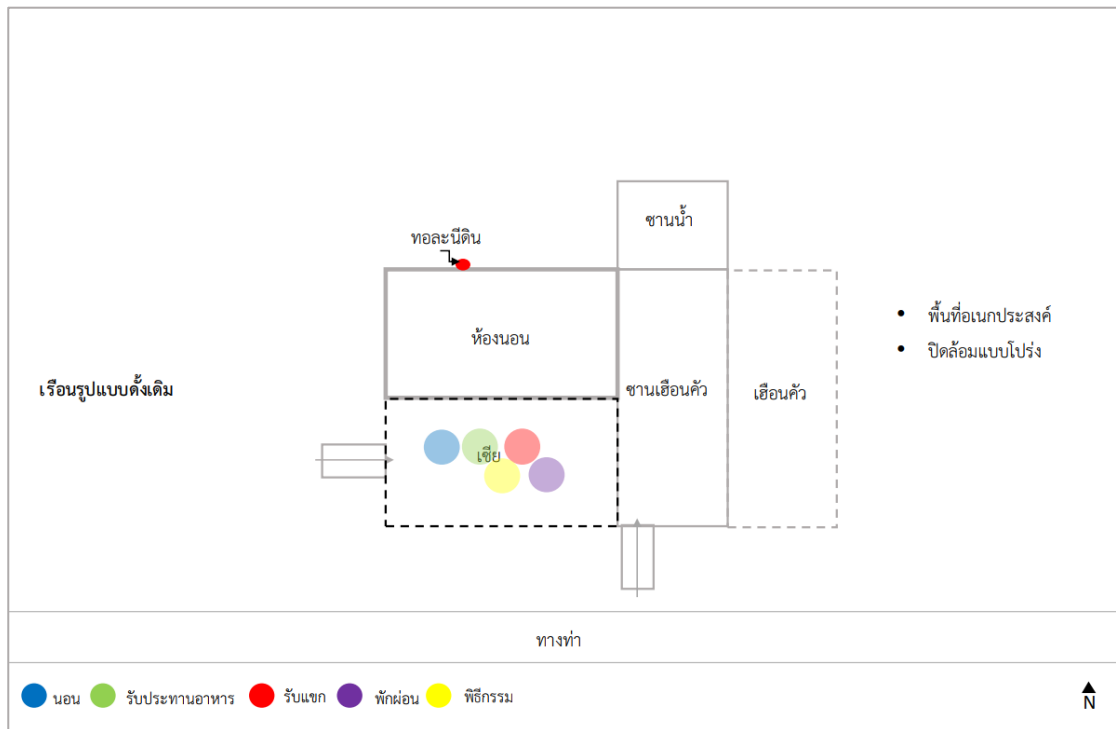

ภาพ 5. 12 ลักษณะการปิดล้อมและผังพื้นเรือนรูปแบบดั้งเดิม (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

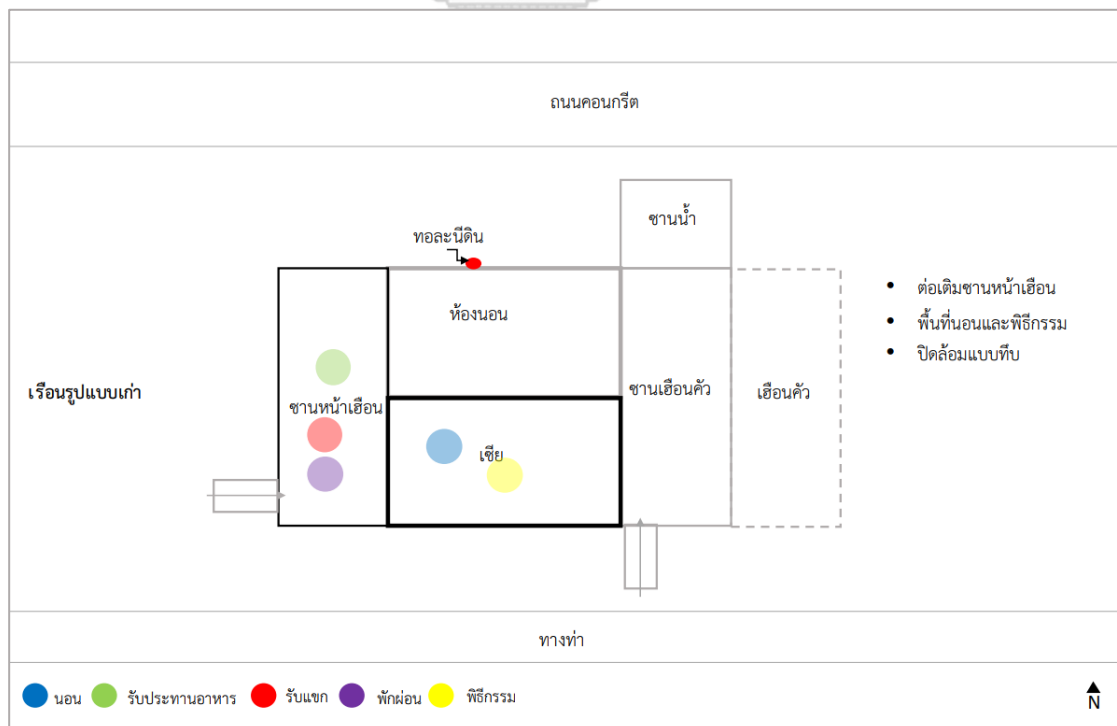

ภาพ 5. 13 ลักษณะการปิดล้อมและผังพื้นเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่กรณีศึกษาที่ 5 (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

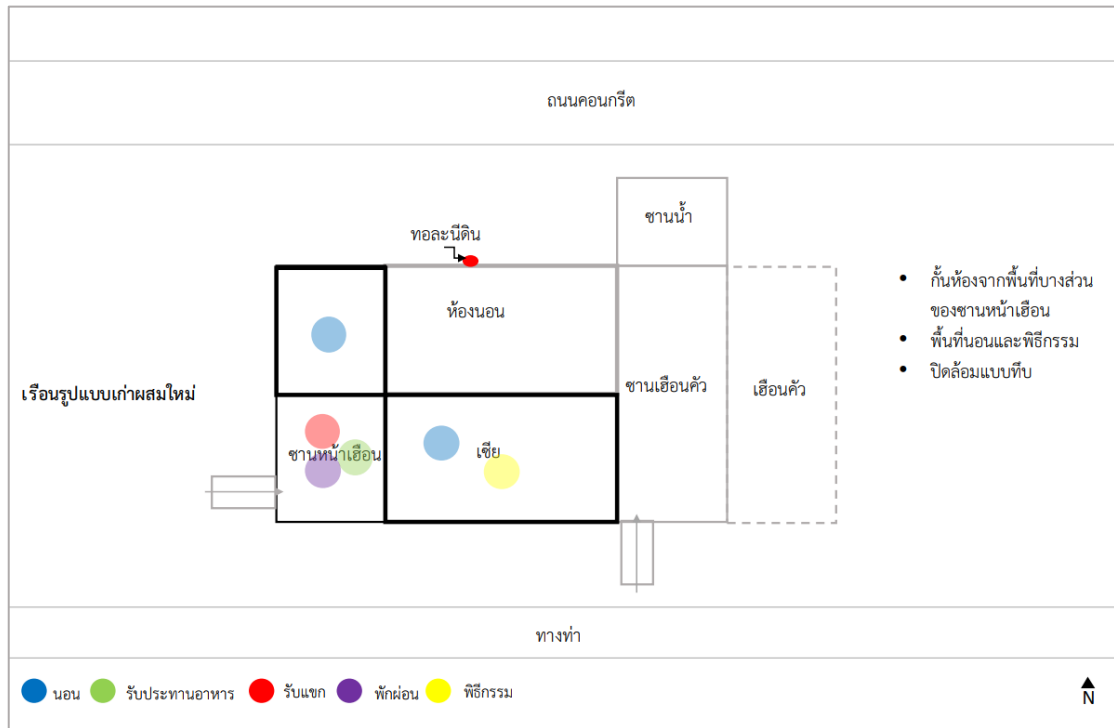
สรุปการเปลี่ยนแปลงเชิงในเรือนแต่ละรูปแบบ

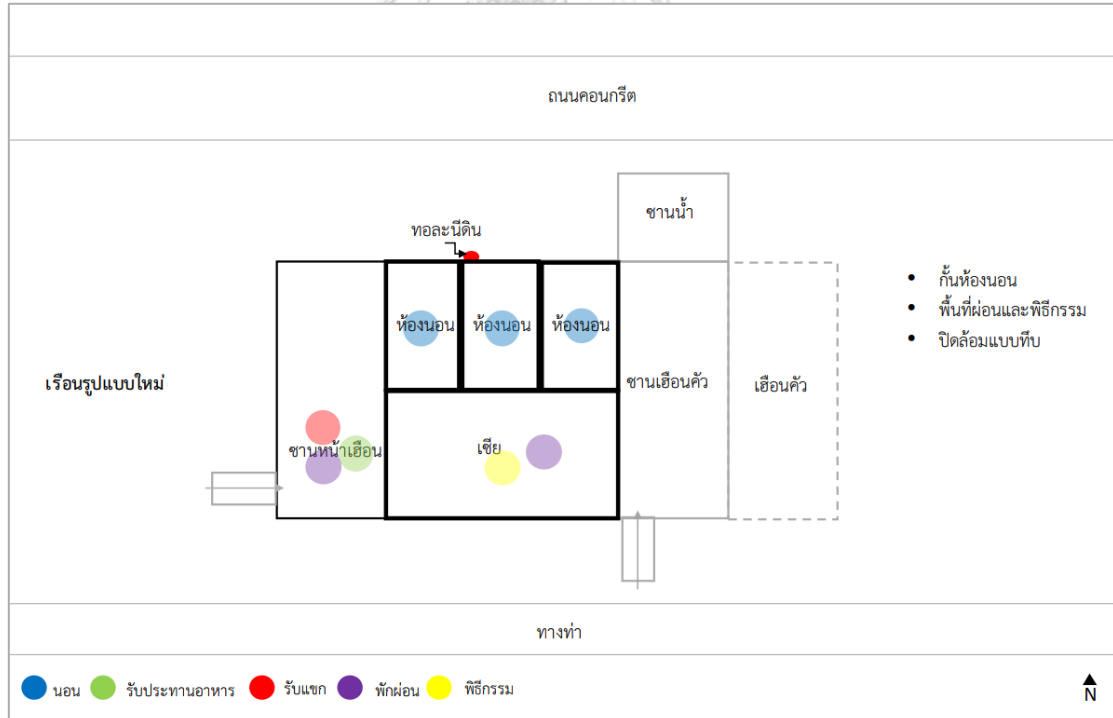
ภาพ 5. 14 การเปลี่ยนแปลงเชิงในเรือนรูปแบบดั้งเดิม (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ภาพ 5. 15 การเปลี่ยนแปลงเชิงในเรือนรูปแบบเก่า (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ภาพ 5. 16 การเปลี่ยนแปลงเชิงในเรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

ภาพ 5. 17 การเปลี่ยนแปลงเชิงในเรือนรูปแบบใหม่ (ที่มา: ผู้วิจัย 2563)

สรุป

เฮือนลาวในหมู่บ้านหินสืวตั้งถิ่นฐานตามริมแม่น้ำโขง โดยวางตัวเรือนยาวขนานกับสายน้ำ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการใช้สอยพื้นที่ของกลุ่มผู้กลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทในเขตอื่น ๆ ของสปป.ลาว โดยเฉพาะในเขตเวียงจันทน์ แต่มีความแตกต่างกันในเรื่อง ความเชื่อเกี่ยวกับทอละ นิดินกับความสัมพันธ์ของตำแหน่งหัวนอนของผู้อยู่อาศัยในเรือน

จากการศึกษาพบว่าสถาปัตยกรรมและการใช้พื้นที่ของเฮือนลาวในหมู่บ้านหินสืวมีความคล้ายคลึงกับเฮือนลาวในเขตอื่นของสปป.ลาว โดยเฉพาะรูปแบบเฮือนเซียมละเปียงแบบเวียงจันทน์ และผังพื้นที่ลักษณะของเฮือนคัวเชื่อมเรือนหลักโดยขานเฮือนคัว

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เซียมผ่านประเด็นของการตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ในแต่ละช่วงเวลา และการปิดล้อม มุ่งศึกษาหาเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่เซียมในเฮือนลาว กรณีศึกษา บ้านหินสืว เมืองโขง แขวงจำปาสัก สามารถสรุปได้ว่า เรือนที่ปลูกสร้างใหม่จะมีลักษณะของผังพื้นที่แตกต่างออกไป แต่แบบแผนการใช้สอยพื้นที่ยังคงมีความคล้ายคลึงกับผังพื้นเรือนแบบดั้งเดิม ในระดับการตั้งถิ่นฐาน พื้นที่เซียมมีการเปลี่ยนแปลงทิศทางการหันของหัวนอนซึ่งถูกกำหนดโดยทอละนิดินและมักอยู่ตำแหน่งหน้าห้องนอนเสมอ การใช้งานของพื้นที่เซียมมีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ใช้งานหลักที่รองรับกิจกรรมอันหลากหลายสู่การเป็นพื้นที่นอนหลักของสมาชิกในครอบครัว เมื่อครอบครัวมีขนาดที่ใหญ่ขึ้นจึงเกิดการต่อเติมส่วนของขานหน้าเฮือนเพื่อรองรับกิจกรรมบางส่วน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของลักษณะการปิดล้อมของเซียม จากการปิดล้อมแบบโปร่งสู่การปิดล้อมแบบทึบ เซียมจึงกลายเป็นพื้นที่ส่วนตัวที่ใช้สำหรับการนอนหลักในช่วงชีวิตปกติและเป็นพื้นที่ทางการในช่วง ประกอบพิธีกรรม เมื่อมีการสร้างเรือนรูปแบบใหม่ที่มีการกันห้องนอนอย่างชัดเจนพร้อมกับการที่สมาชิกรุ่นพ่อแม่ไม่ได้อาศัยร่วมอยู่ด้วย องค์ประกอบในการใช้สอยพื้นที่เซียมจึงมีจำนวนลดลง แม้ว่าในชีวิตประจำวันเซียมจะดูเหมือนถูกลดบทบาทลงในชีวิตประจำวัน เหลือเพียงการพักผ่อนแบบชั่วคราว แต่เซียมยังคงเป็นพื้นที่สำคัญของเฮือนลาวซึ่งรองรับการประกอบพิธีกรรมในทุกช่วงของชีวิต

5.5 อภิปรายผล

การศึกษานี้ได้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเฮือนลาวในบริบทชุมชนเขตภาคใต้ของสปป.ลาว โดยมุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเซียม สะท้อนมูลเหตุและปัจจัยอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ต่างมีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน ทั้งในเรื่องของการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรม และการใช้พื้นที่ โดยเฉพาะวิถีชีวิตที่ยังคงมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำ ความเชื่อในการวางทิศทางการของเรือนที่คำนึงถึงทอละนิดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่เซียมซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญของเฮือนในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การบายศรี งานศพ งานบุญ ฯลฯ การใช้พื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของการเปลี่ยนแปลงของลักษณะเรือนจากเรือนรูปแบบเก่า เรือนรูปแบบเก่าผสมใหม่ ไปสู่เรือนรูปแบบใหม่ นอกจากนี้รุ่นของสมาชิกในครอบครัวยังเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งซึ่งส่งผลให้เกิดการใช้งานพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงของเฮือนลาว

5.6 ข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้สามารถใช้ประโยชน์ในการเป็นข้อมูลเพื่ออ้างอิงรูปแบบสถาปัตยกรรมเขื่อนลาว และการตั้งถิ่นฐานในเขตภาคใต้ของ สปป.ลาว เพื่อต่อยอดการศึกษาค้นคว้าในอนาคต ทั้งในเรื่องการของการวางแผนพัฒนาพื้นที่ หรือ การพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรม และการออกแบบสถาปัตยกรรมเขื่อนลาวร่วมสมัยที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของเขื่อนลาวไว้

ในปัจจุบันการศึกษาเกี่ยวกับเขื่อนลาวปรากฏให้เห็นไม่มากนัก โดยเฉพาะในเขตภาคใต้ของ สปป.ลาว และถ้าหากไม่สนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเพื่อบันทึกข้อมูลซึ่งเป็นมรดกและภูมิปัญญาทางความคิดของบรรพบุรุษ ข้อมูลเหล่านั้นอาจเลือนหายไปตามกาลเวลา ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาในอีกหลากหลายประเด็นเพื่อเป็นฐานข้อมูลที่สามารถย้อนกลับมาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมเขื่อนลาวต่อไป

ประเด็นของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เขียเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงในเขื่อนพักอาศัยลาวที่มีผลมาจากการพัฒนาเมืองซึ่งส่งผลกระทบต่อการค้ารงชีวิตของคนในชุมชน รวมไปถึงที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านในชนบท นอกจากนี้ ยังมีประเด็นที่น่าสนใจเรื่องทางสัญจรที่เป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนของพื้นที่ใช้งานในเรือน เช่น การเปลี่ยนฝั่งบันไดขึ้นเรือน หรือ การเปลี่ยนทิศทางของหน้าเรือน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ตลอดจนประเด็นเรื่องพื้นที่ “ชาน” ที่ต่างใช้คำว่าชานเพื่อให้ความหมายของพื้นที่ใช้สอยที่มักปรากฏในเขื่อนลาว เช่น ชานหน้าเขื่อน ชานเขื่อนคัว หรือชานน้ำ รวมไปถึงภาษาทางสถาปัตยกรรมของไทยและลาว ที่น่าสนใจประเด็นในเรื่องความหมายของภาษาที่คล้ายคลึงกัน

การใช้คำศัพท์ภาษาลาว ถึงแม้ว่าจะเป็นภาษาที่ใกล้เคียงกับภาษาไทย ทั้งในเรื่องการออกเสียงและความหมายของคำ แต่เมื่อได้ดำเนินการศึกษาและค้นคว้าข้อมูลเห็นได้ว่ามีบางจุดที่มีการสื่อความหมายที่แตกต่างกัน แสดงให้เห็นแง่มุมของความละเอียดอ่อนของภาษา โดยเฉพาะภาษาทางสถาปัตยกรรม ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาเชิงลึกในลำดับต่อไป

บรรณานุกรม

- Bunmi thepsimuang. (2011). *Khuam pem ma khong son sard laos: The Lao Race III*. Sisavath printing.
- Charpentier, S. C., & Clement, P. (1990). *เฮือนลาว. แปลจาก L'habitation lao dans les Regions de vientiane et de Luangprabang*. แปลโดย สุนันทา กั้นละยา กัตติยะสัก, แก้วพิลาวันอาไพลาต, เวียงแก้ว สุกสะหวัดดี, อะพีไชยะเตต อินสีเซียงใหม่ 2003. ดอกเกต.
- Dewi, N. M. E. N., Dwijendra, N. K. A., & Salain, P. R. (2018). TRANSFORMATION OF BALE DAJA ARCHITECTURE IN HOUSING OF SADING VILLAGE BADUNG, BALI, INDONESIA. *International Journal of Current Advanced Research*, 7(6), 13221-13225.
- Khamphao Phonekeo. (2010). *Khong District: the past and the present. Vientiane*.
- Nittha Bounpany และชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล. (2561). การวางทิศทางของวัดในเมืองประวัติศาสตร์หลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. *หน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม*, (33). A55-A70.
- Zin, M. H., Ibrahim, N. L., Zain, M. F. M., & Jamil, M. (2012). The Social and Environmental Roles of Veranda in Tropical Houses. *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Architecture and Environmental Engineering*, 6(8). 2213-2215.
- กิตติพงษ์ จงฮัก. (2017). การศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์เฮือนลาว เพื่อการท่องเที่ยวในเขตเมืองจำปาสัก เลียบตามแม่น้ำโขง [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว].
- ชนิษฐา ปานศรี และวีระ อินพันทั้ง. (2559). เฮียนเสายองหิน : เรือนพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยชาวไทหล่ม บ้านแก่งโตน อำเภอลหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. *หน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม*, (30). A235-A249.
- คำพา พอนแก้ว. (2012). "พงศาวดารเมืองโขง" และ "ประวัติคุณของนางพวงแก้ว" ใน พระราชครูโพนสะเม็ก (ยากูซึหอม) อัจฉริยะบุคคลสองฝั่งของ (พิมพ์ครั้งที่ 2). โขงพิมพ์สีสะหวาด.
- จตุพล อังสุเวช. (2555). การปรับตัวของการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว. *หน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม*, (8). 276-293.
- จันทนีย์ จิรัญธัญญ์. (2555). รูปแบบชุมชนและเรือนพื้นถิ่นกับการเปลี่ยนแปลง กรณีศึกษาบ้านปากซี้

- เมืองหลวงพระบาง. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 8(1). 1-17.
- จันทะลาพอน แพงพันฮัก. (2018). การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเขตโบราณสถานหินลิวเมืองโขง แขวงจำปาสัก [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว].
- พบสุข ทัดทอง และวีระ อินพันทัง. (2562). พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย. หน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม, 34(2). B39-B56.
- ระวีวรรณ โอหารรัตน์มณี. (2556). รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์ (พิมพ์ครั้งที่ 1) เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิไลมอญ พงศ์สวัสดิ์. (2551). คติความเชื่อที่มีผลต่อตัวเรือนเผ่าลาวลุ่มในเขตเมืองหลวงพระบาง [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- ศูนย์สถิติเมืองโขง. (2018). *บัญชีบ้านประจำปี 2018*.
- สมภพ ภิรมย์. (2545). *บ้านไทยภาคกลาง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ.
- ห้องการแผนการเมืองโขง. (2019). *บทสรุปการดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมระยะ 5 ปี ครั้งที่ VIII (2558-2562) และแผน 5 ปี ครั้งที่ IX (2020-2024)*.
- อรศิริ ปาณินท์. (2543). *ปัญหาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์ : กรณีศึกษา ไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ ว่าง มวล และชีวิต*. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (2562). การอ่านความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย ผ่านการศึกษาผังเรือนพักอาศัย. หน้าจั่วว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม, 34(1). A35-A52.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	Phaychith Fongkhamdeng
วัน เดือน ปี เกิด	07 Aug 1994
สถานที่เกิด	Vientiane, Laos
ผลงานตีพิมพ์	Phaychith F. (2564). Spatial Transformation of Sia in Lao Dwelling: A Case Study of Hinsiw Village, Khong District, Champasak Province, Lao PDR. Sarasatr. (1)358-369.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY